

అనుక్రమణిక.

౧	శాలివాహనుఁడు	(సాహిత్యరక్తి)	... 9
౨	మాధవవర్మ	(బాహుళక్తి)	... 45
౩	గొంకరాజు	(ప్రభుసేవానక్తి)	... 83
౪	అన్నమయ్య	(దైవభక్తి)	... 105

శాలివాహనుఁడు.

దీపకర్ణి కొన్ని సంవత్సరములనుండి వేటకుఁ బోవుట మిక్కిలి తగ్గించినాఁడు. పోయినపుడైనను వెనుకటి యుత్సాహముగాని మునుపటి యుత్తేజకతగాని యతనిలో నుదయించుటలేదు. జీవితములో నేవేని దుఃఖరేఖలు పొడసూపినపుడు వానిని చెఱుపుకొనుటకై యాభావరుఁడు వేట నొక సాధనముగా ఘోషయోగించుకొనెడివాఁడు. నేడు మృగయా వినోదమువలనను శాంతింపని యేదో యొక విచారము దీపకర్ణిలో దాఁగియున్నదని యూహింపవలయును.

తన తరువాత రాజ్యభారము నాదుకొను పుత్రసంతాన భాగ్యము దీపకర్ణికిఁ బట్టలేదు. అంతతో సరిపెట్టక భగవంతుఁ డాతనికి మరియొక ఘోరవిపత్తు తెచ్చిపెట్టినాఁడు. కన్నులకు నెన్నెల వత్తియైన ప్రాణేశ్వరి “శక్తిమతి” గతించినతరువాత దీపకర్ణికి లోకమెల్ల శూన్యమనిపించినది. ఆమె మరణానంతర మా ప్రభువు జీవితప్రయాణ మొకయర్థములేనిది. విషాద

మేదురమైన దీపకర్ణి హృదయమును నేడు వేటకూడ వినోదింపఁ జేయుటకుఁ జాలదుగదా !

మంతులకుఁ బరివారమునకుఁ జరమాశ్చర్యముగా నున్నది. మహిపాలుఁడు పూర్వములేని యుత్సాహముతో నాఁడు మృగయా వినోదమునకు బయలుదేరినాఁడు. అవ్యక్తమైన యొకానొక యానందరేఖ యా ధరాపాలునకు స్వాగతము చెప్పచున్నట్లున్నది. ఏలూకో ! ఆనాఁడతనిలోఁ గ్రొత్త వేడుక పొటమించినది ! భవితవ్యములకు సూచనలు సర్వత్ర కానిపించుచుండును.

సపరివారుడైన దీపకర్ణి భూపాలుఁడు కాంతారమునఁ బ్రవేశించి విచ్చలవిడిగా వేట కుపక్రమించెను. ఆ నాటి యతని వేడుకను జూడఁగాఁ బట్టబగ్గములులేవు. వరాహములను దునుమాడెను. బెబ్బులులను దూటాడెను. మదగజములను జెండాడెను. చిరకాలమునుండి యఁగి యఁగి యతనిలోనున్న మృగయా వినోదోత్సాహ మొక్కసారి యుబికి యుప్పొంగినటు లయ్యెను. ఇట్లు రెండు మూఁడు జాములావేడుక సాగినది.

ఆ పూటకు వేట విరమింపఁ దలచుకొన్న సమయమున దీపకర్ణి మనస్సు నాకస్మికముగాఁ దివిచి యెవరో యాపి నటులయ్యెను. అతని కన్నులు దవ్వులనున్న యొక సింహముపైఁ బడెను. “వరాహములను బెబ్బులులను సంహ

రించుటకాదు. నన్నుఁ బొడుపు” మన్నటు లాపంచాననము వచ్చుటను దీపకర్ణి పరికించెను. సింగము కంటఁబడిన వెను వెంటనే యాధరాఖండలుని కండరములు పొంగి సర్వాంగములు నుద్దిక్తము లయ్యెను.

అట్టిస్థితిలో దీపకర్ణి కుత్తరక్షణమున నొక గూళ్ళ ర్యము రేకెత్తెను. ఆ భయంకరమృగము మందమారుతము నకుఁ గదలాడు సరస్థరంగమువలె మెల్లఁగా వచ్చుచుండుట మఱియు నచ్చెరువు గొలిపెను. ఆళ్ళ్యములో నాళ్ళ ర్యము! ఆ సింహముపై నొక పసియీడు పిల్లవాఁడు కాఁ బోలు! ఆ యపూర్వశృశ్యము చూచి దీపకర్ణి పులకితుఁ డయ్యెను; చకితుఁడయ్యెను. ఘణిరాజు పడగపైనున్న మఃశివి దలంచుకొని, దీపకర్ణి గుండెయొక్కసారి జల్లుచున్నది. సింహము మీఁదిమీఁదికి రాఁబోవుచుండెను. క్రూరమృగము నుపేక్షింప రాదని వాఁడియమ్ము వింట సంధించి యాతేఁడు సింగము మొగముగాఁడునట్లు కొట్టెను. ఆ బాణము మొగముదూసికొని మృగము భూమికొరగునంతలో శరవేగమున నేగి పిల్లవాని యొడలు నొవ్వకుండఁ జటాలుననెత్తి దీపకర్ణి ముద్దాడెను.

అంతలో నా మహీకాంతుని యెదుట దివ్యమంగళ మూర్త్యగు నొక మహాపురుషుఁడు. దీపకర్ణి కది యంతయు వింతగా నుండెను. అది కలయో, మతిభ్రమయో, వైష్ణవ మాయయో యతఁ డూహింపలేకపోయెను. తాను వేటకు వచ్చుటయేమి! సింహముపైఁ బసిపిల్లవాఁ డుండుటయేమి!

సంతాన హీనుడైన తన కాబాలుడు దొరకుటయేమి ! ఈ మహాపురుష సాక్షాత్కారమేమి !

ప్రత్యక్షమైన పురుషుడు దీపకర్ణి భూపాలుని నిండు హృదయముతో దీవించి యిట్లు పలికెను: “మహారాజా ! నేనొక యక్షుడను. సంతాన వంతుడనైన నేను గారణాంతరముచే శత్రుడనై యిట్లు సింహరూపమున నుంటిని. వీడు నా కన్న కుమారుడు. నాపేరు సాతుడు. అపుత్రకుడనైన నీవు వీనిని పుత్రనిర్విశేషముగా భావించి పెంచుకొనుము. నీ యభిమతార్థము నెఱవేఱును. నీ మూలమున నాకు శాప విముక్తి కలిగినది. కృతజ్ఞుడను. ఈబిడ్డ సామ్రాజ్య ధురంధరుడై శాశ్వతకీర్తి ప్రతిష్ఠల నార్జించుకొనఁ గలవాడు కాఁగలడు. మఱినాకు నెల్లప్పు.”

దీపకర్ణికి బెన్నిధానము లభించిన యానందము కలిగెను. సాతుడు వాహనముగా నుండుటచే నాపిల్లవానికి “సాతవాహనుడు” అను నామకరణము చేయబడెను.

౨

ఆంధ్రదేశచరిత్రసాధమున సాతవాహనుఁ డొక రత్న దీపమువంటివాడు. బాల్యము గడచిన యాతని ప్రతిభాసంపద, రాజనీతిజ్ఞత, సాహిత్యరక్తి ముఖ్య తొలఁగిన వున్నవి

వెన్నెలవలెఁ దెలుఁగుదేశమునాల్గు చెఱఁగులలోఁ జల్లఁదనము
విరియఁజేసెను. సాతవాహనునకే శాలివాహనుఁ డనియు,
హోటఁడనియు నామాంతరములు వెలసెను.

హాలనేత యెంతయాకారవంతుఁడో, అంత ప్రజ్ఞాశాలి.
ఎంత ప్రజ్ఞాశాలియో, అంత గర్వరహితుఁడు. ఎంత గర్వ
రహితుఁడో, అంత రాజ్యకార్య ధూర్వహుఁడు.

ధాన్యకటకమున హాలమహారాజు కొలుపు పసఁతా
రామమువలె నందగించి యుండును. దేశ దేశములనుండి
విద్వాంసులు, కళానిపుణులు, కవిశిరోమణులు వందలు వేలుగా
విచ్చేసి హాలుని కొల్వు నలంకరించు చుందురు. హాలుఁడు
కొలుపుదీర్చిననాఁడు పండితుల దోసిళ్ళలో బంగారుపంట.
హాలుని కటాక్షము సోకిన కవుల గళములకు ముత్యాల సర
ములు. ప్రాకృతభాషపై నాజేనికిఁగల మక్కువ యింతయని
వక్కాణింపరానిది. ఆ బాసలోఁ గవిత చెప్పఁగల ప్రతీకవియు
హాలుని గౌరవమునకుఁ బ్రాతుఁ డగుచుండెను. 'కవివత్సలుఁ'
డను బిరుదనామ మతనియెడల నన్వర్థమైనది.

ఒకనాఁటి కొలువులో రత్నఖచితమైన సువర్ణపీఠమున
హాలనేత సురేంద్రునివలె సముపవిష్టుఁడై యుండెను. ఆతని
కుడివైపు మహాతేజస్వంతులైన యిర్వురు మూర్తులుచితాశన
ములపైఁ గూర్చుండియుండిరి. వారి కన్నులలో నాకర్షణేజ్జీ
రేఖాస్ఫురణములు పరిధవిల్లుచున్నవి. గంభీర సుందరముత్తా

వారి వదన సరోజములలో సరస్వతి లాస్యము చేయుచున్నట్లున్నది.

వారెవరు ! మహామంత్రులై యుందురని వారి వేష సౌష్ఠ్యములు చెప్పక చెప్పచున్నవి. పెదవులనుండి తొల కాడు చిటుచవ్వు కప్పకొనుచున్నను నాతనిలో నధికార దర్పము, అహంకార చ్ఛాయ స్పష్టముగా విచ్చుచునే యున్నవి. అతడు ప్రధానమంత్రి 'శరవర్మ' కావలయును. రెండవ సచివోత్తముని ముఖములో మందహాసము లేదు. ఆతని కన్నులు పరమ నిశ్చల స్ఫురణములై యొకానొక తీవ్ర భావనలోనున్న యతని యవస్థను వెల్లడించుచున్నవి. అతడు 'గుణాధ్యమంత్రి' కావుట సత్యము.

హాలభూపతికి వామపార్శ్వమునఁ బట్టపురాణి లీలావతి యొక రమణీయ మణిపీఠమున నుపవిష్టయై యుండెను. లీలా వతిసుగుణవతియేగాక సురుచిర రూపవతి. భాస్పర తేజస్వతియే గాక సాహిత్యములో రెండవ భారతి. ఆమె మహారాజుతో పాటు కొలువుకూటమునఁ గూర్చుండి రాజకీయగోష్ఠులలో సాహిత్యచర్చలలోఁ బాలుగొనుచుండును. రాజకీయములైన రహస్యము లామె మిక్కిలి చాకచక్యముతోఁ జక్కదిద్ది భర్త కానందము కలిగించుచుండును. సాహిత్య చర్చాసందర్భము లం దామె యందెవేసినచేయి. లీలావతి చెప్పిన సాహిత్యపుఁ దీర్పులు కాదనుటకు మహారాజునకుఁగాని, మహాపండితులకుఁ

గాని గుండెదిటవుండదు. ఆమెమాట లెంత మధుర మధురముగా నుండునో, అంత వాఁడివాఁడిగాఁ గూడ నుండును.

లీలావతి సింహాళరాజ పుత్రిక. ఆమెను బ్రేమించి పెండ్లియాడినది మొదలు హాళమహారాజులో సాహిత్యప్రీతి చిగిర్చి కుసుమించి పరిమళింపసాగెను. ఆదంపతు లిరువురు కవిత్వపు సాగసులు ముచ్చటించుకొనునపుడు వినువారికిఁ గడు ముచ్చటగా నుండును. రాజకీయ తంత్రములమీఁద నున్న శ్రద్ధకంటఁ గవిత్వగోష్ఠిపై వారి కెక్కుడు మక్కువ.

నాఁడు హాళభూపాలుని పార్శ్వమున భారతీదేవీలోఁ గూరుచుండిన లీలావతితో సభామండపము మహోజ్వలలీలామండితమై యొప్పుచుండెను.

మహారాజు పెదవి కదలుననఁగా, సభ్యలోకమున వింధ్యమాఁకిడినట్లు నిశ్శబ్దత యేర్పడెను. లీలావతినోరు కదలి నచో మంచిమత్తెముటు జలజలరాలును. ఆమె తఱచు మాటలు వెచ్చఁజేటదు. మందహాసభాసుర కటాక్షాంచలముతో నొక్కసారి పట్టపుజేవి మాహాప్రభువువంకఁ బరికించెను. ఆమె చిటునవ్వులో నెంతో యగ్రము దాఁగియున్నది. శాలివాహన భూజాని పరేంగితజ్ఞుఁడుగావున నా యగ్రము లెస్సగాఁ దెలిసికొనఁ గలిగెను. “మన సాహిత్యచర్చ యింక నారంభితము...మీ ప్రాకృతభాషకంటె మా సంస్కృత సాధస్వతము రసోదంచితమైనది సుఁదీ!” అని రాణి తన్నుధిక్షే

పించుచున్నట్లు శాలివాహనుఁడు భావించెను. ఆ యాక్షేపము మహారాజునకుఁ దేనెలో మెదిపిన మిర్యపుటుండవలెఁ దియ్యగాఁ జూకుగా నుండెను.

రాణి యందుకొనెను: “శ్రీ వారి ప్రాకృత భాషలోని ‘గాథలు’ మా సంస్కృత సాహిత్యములో శ్లోకములతో నెన్నఁటికి సాటిగావు. కోపమురానిచో నొక్కమాట మనివిచేసెదను. ఏ భాష వేదపురాణ శాస్త్రములకు జన్మభూమియో, ఏవాణి దేవతల ముఖపద్మములను బవిత్రముగావించెనో, ఏసరస్వతి వ్యాసవాల్మీకి ప్రభృతి ఋషిప్రసరుల మహోత్తమ రచనలతో నిత్యనవ్య శోభావంతమై యలరారుచున్నదో, యట్టి గీర్వాణసాహితీ సర్వజన సేవ్యమైనయది. ప్రాకృతమైనను, మఱియొకటియైనను సంస్కృత సరస్వతి తగువాతఁ బ్రశంసింపఁ దగినవే. మహారాజుల సన్నిధిని వలసినచో వేలకొలది యుదాహరణములు చూపించుటకు సంసిద్ధురాలను.”

శర్వవర్మ “రాణిగారు చెప్పినవి సత్యోక్తులు” అన్నట్లు గుణాధ్యమంత్రిని జూచెను. శర్వవర్మ చూచిన చూపులో నొక యహంకారము, నొక యాత్మవిశ్వాసము గుర్తించి గుణాధ్యుఁ డిట్లు వచించెను:

“మా ప్రభులకు సంస్కృత భాషోన్నతి తెలియక పోదు. కాని మధుర మధురములైన పదములు, హృదయ

తంతులనుబట్టి యూఁపగల భావములు కావలయునన్నచోఁ బ్రాకృతభాషకుఁ బ్రాకృతభాషయే సాటి. ఆ భాషలోని యొక్కొక్క ‘గాఢ’ యొక్కొక్క సంస్కృత కావ్యమునకుఁ బోటివచ్చును. బండ్లకొలది సారస్వత ముండుటయే భాషకు ఘనతకాదు. సాహిత్యములోని జీవముచుబట్టి దాని విశిష్టత వెల్లడియగుచుండును. ఈ సంగతి శ్రీ రాణి గారికిఁ దెలియదని కాదు. ఇంతకును, వారి గీర్వాణ భాషాభిమాన మద్వితీయ మైనది.”

గుణాధ్యమంత్ర మాటలకు హాలరాజు బుజములు పొంగెను. “సెబాసు! నా యభిప్రాయమునే యచ్చముగా గుణాధ్య పండితులు వెల్లడించినారు. లీలావతికిఁ బ్రాకృత సరస్వతీ మధురిమ తెలియదుపాపము!” అని యాతఁడు వెడ నవ్వు నవ్వెను.

లీలావతి ముఖాంబుజము జేవుఱించెను. శర్వవర్మ గుణాధ్యునివైపు చుఱచుఱ చూచుచు నేదో పలుకఁబోవు చుండఁగా, రాణి యందుకొని యిట్లు ఫలికెను:

“ప్రభువులు చెప్పినది సత్యము. నేను ప్రాకృత స్త్రీని గాను. నాకుఁ బ్రాకృత మాధుర్యములు తెలియవు పోనిండు. ఓక శబ్దము నెట్లు విడఁదీయవలయునో యేలినవా రెఱుంగరు పాపము! భాషా పరిజ్ఞానమే లేనిచో రసవిచార మెక్కడిది?”

రాణి యెత్తిపొడుపుమాట హాళరాజు గుండెలో నూది గుచ్చినట్లు పొడుచుకొనెను. అప్పటి హాళనేత ముఖపై ఖరి పరికించి రాణి తొందరపాటునకు శర్వవర్మ నివ్వెరపడి పరిస్థారదృష్టితో నీవిధముగా మాటాడెను:—

“ఇంతకును నొక్కొక్క పువ్వున కొక్కొక్కతీరు పరిమళము. మాలతీపుష్పములోని సారభము విరజాజి కుండదు. విరజాజిలోని తావి సంపెంగకు రాదు. సంపెంగలోని సారభము మఱియొక కుసుమమున కుండదు. దేని విశిష్టత దానిది. సంస్కృత భాషాదృష్టిలోఁ బ్రాకృతము నిస్సారమైనచోఁ బ్రాకృతవాణి దృష్టిలో సంస్కృతము తృణప్రాయమగును. ఈ వివాదములు తేలునవి కావు.”

ఆమాటతో నాటి సాహిత్యచర్చకు స్వస్తి.

3

హాళ మహారాజు కోటలోని చంద్రకాంత శిలాసౌధమున నేకాంతమునఁ గూర్చుండెను. అతని ముఖము మంచు ముసుగుతో నున్న పంకజమువలె నుండెను. సువిశాల సుందరమైన యతని నొసటిపై నొక విషాదనీలరేఖ చూచువారికి సుస్పష్టముగా గోచరించుచుండెను. హాళరాజు కొలఁదినాళ్ళ

క్రితము జరిగిన యొక విచిత్రసంఘటనమును దలఁపునకుఁ దెచ్చుకొనుచున్నట్లు మనము భావింపఁగలము.

“ఒకనాఁడు లీలావతియు హాలరాజు క్రీడోద్యానమునఁ బద్మసరస్సులో జలక్రీడ లాడుచుండిరి. లీలావతి యొక తామర పూవు నూడఁబెట్టి యాటవేడుకతోఁ బ్రాణనాథుని చెక్కిలి నోవ్వ నేసెను. రసిక చక్రవర్తియగు హాలుఁడు దిగ్గున రెండు తామరమొగ్గ లందుకొని లీలావతి రెండుబుగ్గులు నెట్టవాఱు నట్లు కొట్టెను లీలావతియుఁ దన చిగురువ్రేళ్ళతో నీళ్లుతీసి జల్లుజల్లుగాఁ బ్రియునిపైఁ జల్లు చుం డె ను. హాలుఁడు తన మగతనమును బ్రదర్శించుటకో యన రాణి యుక్కిరి చిక్కిరి యగునట్లు ముఖముపై నదేపనిగ జలము కొట్టు చుండెను. సలిలసమృద్ధమునకు లీలావతి తాళలేక పోయినది. ఆమె కూపిరి యూడలేదు. తోడనే సంస్కృతభాషలో నామె భర్తనుద్దేశించి “మామోదకై స్తాడయ” యని ప్రార్థించెను. హాలుఁ డామె వేడుకోలు విన్నాడు. వెంటనే చల్లులాట చాలించి యట్టహాసముచేసి “ఓహో! రాణిగారికి మోదకము లతోఁ దాడనము కావలయునుగాఁబోలు” ననెను.

ఆ మాటకు లీలావతి పక్కున నవ్వగా, రాయంచ తెక్కలు జాడించినట్లుండెను.

“మహారాజులుంగారు నాభాష నీరీతిగా నర్థముచేసి కొన్నారు. నేను గోరినది, మోదకముతోఁ గొట్టుడని

కాదు. ఉదకములతోఁ గొట్టవలదని ప్రార్థించితిని. “మా + ఉదకైః” అను రెండు పదములు కలిపినచో “మోదకైః” అని యగును. ప్రభువులకు సంస్కృత భాషా పరిచయము తక్కువ యనుటకు నాకు సాహసములేదు” అని రాణి యెత్తిపొడుపు మాట వాడిగా విసరెను. ”

ఇది కొంతకాలము వెనుక జరిగిన వింత సంఘటనము. ఈ సన్నివేశము తలంచుకొన్నప్పుడు హాలరాజు మనస్సునకుఁ గుదురుపాటుండదు. గోరుచుట్టుపై రోకటి పోటువలె లీలావతి నిండోలగమున నన్నమాట యతనికి మఱియు వ్యభాకర మయ్యెను. హాలుఁడు తనలోఁ దానిట్లు భావించుకొనెను.

“లీలావతిచే నిండుసభలో నటు లనిపించుకొంటిని. గుణాఢ్య శర్వవర్మ లుండఁగాఁగూడ సంస్కృతశబ్దము విడఁ దీయుట నాకుఁ దెలియదని యామె యధిక్షేపించెను. శర్వవర్మ రాణిపక్షమువాఁ డయ్యును నన్ను సమర్థించుచు మాటాడి న్నాడు. నిజమే... ఆలోచింపఁగా నాకుఁ బ్రాకృతవాణిపై మమకార ముండవచ్చును. ఈ యొక్క భాషలోనే ప్రపంచ మంతయు నున్నదని మురిసి ముచ్చటపడుటకంటె నితరభాషలు కూడఁ బఠించి వానిలోని సొగసులు గుర్తించుటలోఁదప్పేమి? ప్రాకృతమున నెట్టి వైరుష్యమును సంగ్రహించితి నో సంస్కృత మునఁగూడ నట్టి పాండిత్యమును సంపాదింపవలయును. లీలా వతి భాషాగర్వమును బరిహరింపవలయును. శర్వవర్మాదులకు

సంతోషము నొదవింపవలయును. ఆంధ్రదేశమున సంస్కృత సారస్వతచంద్రికలు గాయంపవలయును. నాటిదాడ నిద్ర పోరాడు.”

ఇట్టి భావనలో నేకాంతముననన్న హాలపతిని దర్శించుటకు గుణాధ్యమంత్రి విచ్చేసెను. గుణాధ్యనకు మహారాజు నకు నొకటే ప్రాణము. హాలుఁడెట్టి యేకాంతమున నున్నను వచ్చి మాటాడుట కొక్క గుణాధ్యనకే చనువుకలదు. శర్వవర్మకు హాలపతితోనున్న చనవు వేఱు. గుణాధ్యన కున్నట్టి చనువు వేఱు.

శర్వవర్మ లీలావతితో నరణముగా వచ్చిన పండితకవి. అతఁడు రాణిగారిమాటతో హాలసంస్థానమునఁ బ్రధానమంత్రియయ్యెను. గుణాధ్యఁడు హాలునకుఁజన్ననాటినుండిమిత్రుఁడు. ఆకారణమున గుణాధ్యఁడును మంత్రిపదవి నందెను. పండితులు సచివోత్తములై రాజ్య తంత్రములు నడపుచుండుట భారతదేశమునఁ గ్రొత్తకాదు. గుణాధ్య శర్వవర్మల కిరువురకు లోలో వైరబీజములు కలవు. అవి సాహిత్యచర్చా సందర్భములలో మొలకెత్తు చుండును. మొత్తముమీఁద, రాణియు శర్వవర్మయు సంస్కృత భాషాపక్షము. హాలగుణాధ్యులు ప్రాకృతభాషాపక్షము. తఱచు గుణాధ్యఁడు మహారాజును దర్శించి గంటలకొలది సంభాషణము నెఱపుచునే యుండును.

ఆలోచనామగ్నుడైన హాలునకు గుణాధ్యమంత్రిని చూడగనే ప్రాణములు లేచివచ్చెను. అభివాదములు, ప్రత్యభివాదములు నైన వెనుక మంత్రి యిట్లు ముచ్చటింపదొడంగెను.

“మహారాజా! తమరు కూర్చిన ‘గాథాసప్తతి’ కావ్యములోని ‘గాథలు’ మననము చేసికొనుచున్నకొలది చవులూరుచున్నవి. ఏమి సొగసైనభావములు! ఏమి సుందరమైన పదసంధానము! జానపద పరిస్థితులు కన్నులకుఁ గట్టి నటులు చిత్రంపబడినవి. ఒకగాథ ప్రబంధశతమునకు దీటు వచ్చునది. ఈ కావ్య మొకఁడే తమకీర్తిని బరమశాశ్వతము చేయఁగలదు. ప్రభువులతోపాటు కవయిత్రీమణులును గవులును బెక్కుమంది చిరకీర్తి నందుకొనఁగలరు.”

గుణాధ్యమంత్రి మాటలు సాతవాహనుఁడు మనస్సునకుఁ బట్టించుకొనలేకపోయెను. భూవరుఁడు పరధ్యానములో నుండెనని మంత్రి కనిపెట్టెను. ఒక్కొంత తడవు నిశ్శబ్దత! హాల భూపతి సచివసత్తముని జూచి “మీవలె నుభయభాషలు సాధించినవా రేమన్నను జెల్లిపోవును. మాకు సంస్కృత సారస్వతములూ నున్న పరిచయ మల్పాల్పము. అట్టి పరిచయముతో నా వాఙ్మయము నిస్సార మచుకొనుటయు, బ్రాకృతమే యుత్తమోత్తమవాఙ్మయ మనుకొనుటయు నన్యాయము కదా! భాషను గూలంకషముగా సాధించినపిమ్మట దాని యెక్కువ తక్కువలు వక్కాణించుట కధికారము కలుగును.

అచిర కాలములో గీర్వాణ సాహిత్యమున నైపుణ్యమును మేము సంపాదించి తీరవలయు” నని పలికెను.

ఏలికపలుకులకు గుణాధ్యుఁడు చాల నివ్వెఱపడెను. ఇంతలో నిచింతితముగా సిట్టిభావమును వెల్లడించిన మహా రాజున కేమి బదులుచెప్పవలయునో యతనికిఁ దోచలేదు. హాఁలుఁడు సంస్కృతభాషావిశారదుఁ డగుట గుణాధ్యునకుఁ గిట్టదా?—అడికాదు; ప్రాకృతభాష కవలంబము నన్నగిల్లును. ప్రాకృతభాషాభిమానులగు తమవంటివారి కాశ్రయము వెనుకఁబడును. మహారాజు గీర్వాణభాషాప్రియుఁడైనచో వచ్చెడి యిబ్బంది యిది.

గుణాధ్యుని యెదుట హాఁలుఁ డింతదాఁక నెన్నఁడునిట్టి యన్యభాషాభిమానము ప్రకటించుమాట మాటాడలేదు. “ప్రాకృతవానికిఁ బతనదశకాఁబోలు!” నని గుణాధ్యుఁడు లోన భావించి యూరకుండి “ప్రభువులచిత్త” మని పలికి సెలవుదీసికొని వెడలిపోయెను.

పట్టపురాణి లీలావతికి రేయి నిద్దురపట్టలేదు. ఆమె యెన్నఁడును భర్త కెదురాడి యెఱుఁగదు. వాఙ్మయవిషయ కముగాఁ బ్రియునితో భిన్నాభిప్రాయము వచ్చినను మృదు

పాకముగా బదులు చెప్పటయేకాని ముమరుఘోరణితో మాటాడి యెఱుంగదు. ఆమె సింహశేష్యుని ప్రియపుత్రిక. తండ్రి యామెచు గారాబముగాఁ జూచుకొని యొక విద్వాంసుని గురుత్వముతో సంస్కృతభాష నభ్యసింపజేసెను. తద్బాషారహస్యము లామెకుఁ దెలియనివి లేవు. సుశిక్షితమైన పాండిత్యమును వెల్లడించుచు నామె సంభాషించునపుడు షట్చాస్త్రములం దందెవేసిన కోవిదులకు గుండెదడగా నుండును.

సహజముగా నామెది కొకిలగళము. సంచమస్వరములలో నేదేని శ్లోకము పఠించి యామె దానిలోని విశేషార్థమును వ్యక్తము చేయునపుడు శ్రోతలు ముగ్ధులగుచుందురు. హాలుని సారస్వతప్రీతి, గుణప్రశస్తి, ప్రాకృతభాషావైదుష్యము గుర్తించి యామె యాతనిని వలచినది. హాలనేతయు లీలావతి సాహిత్యపరతకు మురిసియే ప్రేమించి పెండ్లియాడెను. సప్తగోదావర తీరమున నున్న భీమేశ్వరక్షేత్రమున లీలావతి హాలనేతలకు వివాహము జరిగిన దని కావ్యప్రసిద్ధమైన విషయము.

ఒకరి నొకరు సాహిత్యబాంధవముతోఁ బ్రేమించు కొన్న యీవాల్లభ్యము పొరపొచ్చెములు నరమరలు లేక యింతదాఁకఁ జక్కగా సాగుచున్నది. ఇప్పుడు తన మాట తొందరవలన హాలుని హృదయమున కేమేని నొగులు కలుగు నేమో యని లీలావతికి దిగులుగా నున్నది.

జలక్రీడాసందర్భమునఁ దా నన్నమాటను సభలో నామె మరల నుటకించినది. అది ప్రియుని మనస్సున నాటు కొన్నటులుకూడ నామె గుర్తించినది. మృదుహృదయ యగు లీలావతి కిఁకఁ గుదురెట్లుండును ?

లీలావతి వెనువెంటనే శర్వవర్మకు వర్తమానమంపెను. ఆ మంత్రి శేఖరునికడఁ దన చింత వెల్లడించుకొన్నచో హృదయము కొంత బరువు తగు నని యామె యభీప్సాయము. శర్వవర్మ తన్నుఁ దండ్రియై చూచుచున్నాఁడు. అరణ్యముగా వచ్చిన కవియైనను శర్వవర్మ హాలరాజు తలలోనాలుక. శర్వవర్మ 'యిది యిట్లుచేయవలయు' నన్నచో హాలరాజు జవదాటఁడు.

మహామంత్రి లీలావతీ దర్శనార్థము విచ్చేసెను. యథోచితములైన మర్యాద లయిన పదపడి శర్వవర్మ "అమ్మా! నిన్నటి కొలువులోఁ దాము కొంచెము తొందరపడితిరేమో యనిపించినది. మహారాజుగారు ప్రాకృతభాషలో సాటిలేని విద్వాంసులు. వారినిగూర్చి వాఁడిగా మాటాడుట నాకు భయము" అని పలికెను.

లీలావతి యేవిషయము శర్వవర్మతో ముచ్చటించఁ దలంచుకొనెనో యావిషయ మతఁడే ముందుగా నందుకొనెను. రాణి కది మఱియుఁ జిన్నతనముగా నున్నది.

“మహామంత్రి ! అదే నాకును భయముగా నున్నది. మహారాజుల నేవిధముగానేని సంస్కృతభాషా ప్రయులనుగాఁ జేయనలయును. ఈ యుద్దేశముతో నే నపుడపుడు మార్దవము విడిచి పరిహాసములు పలుకుట జరుగుచున్నది. కాని, నిన్నటి సాహిత్యగోష్ఠిలోని నామాట ప్రభువును గొంత కష్టపెట్టి యుండును. నా “క్షమాపణము” వారితోఁ దాము చెప్పనలయును అభిజ్ఞవరులగు తమకుఁ బెక్కు వివరింపనక్కఱ లేదు గదా!”

పట్టపురాణి యీపలుకులు విని శర్వవర్మ యెంతో నొచ్చుకొనెను. ఆమె పడుచున్న బాధ నర్థము చేసికొనెను. “దయార్ద్రహృదయుడగు హరిరాజు మీవిషయమున నన్యధా భావించువాఁడుకాఁడు. మఱేమియు దిగులు పడకుండు. నేను వెళ్ళి ప్రభువులను దర్శించెదను... ఇదియు మేలునకే వచ్చినదని సరదిచెప్పి మహామంత్రి నిష్క్రమించెను.

మరునాఁడు ధాన్యకటకమునఁ గొలుపులో హరి భూపాలుఁడు పసిడిగడ్డె నలంకరించి యుండెను. యథా పూర్వము శర్వవర్మయు గుణాభ్యుదయ వారివారి పీఠములయం దాసీనులైయుండిరి. మహారాజు లీలావతియు సభ కొక

లలిత శోభను దెచ్చుచు హాలప్రభువు ప్రక్క నుపవిష్టయై యుండెను.

మాధవి, రేవ, అనుపలబ్ధ, అణులక్ష్మి మున్నగు కవయిత్రీ రత్నములు సభాభరణములుగాఁ దీర్చియుండిరి. సంస్కృత ప్రాకృత దేశభాషావిద్వత్కవులెందఱో సంస్థాన పరిషత్సభకు మండనాయమానముగాఁ గూరుచుండి యుండిరి. పండితకవినిబిడమై కొలువు నీరవముగా విరాజిల్లుచుండెను.

ఆ సమయమున ననభ్రవృష్టినలె హాలమహారాజు సభ్యు లోకమును బరికించి యిట్లు పలికెను:

“మంత్రివరులారా! శండిత శేఖరులారా! నిత్యసాహిత్య గోష్ఠుల ఫలముగా మాకొక క్రొత్త తలంపు కలిగినది. అది మీయెదుట వెల్లడించెదము.

ప్రపంచములోని ప్రతిభాషకు నొక ప్రత్యేకత, యొక విశిష్టత యుండవచ్చును. ఏభాషయైనను బఠించిన తరువాతఁ గాని దానిలోని భావోన్నతి మనకు గోచరింపదుగదా ! భాషావివాదములవలనఁ బ్రయోజనము లేదు. మాకుఁ బ్రాకృతభాషలో నున్నంత గాఢప్రవేశము గీర్వాణసాహిత్యములో లేదు. నేఁడు సంస్కృతవాణిని సాధించి తీరవలెనని యభినివేశము పొడముచున్నది. వ్యాకరణశాస్త్రబలము లేని వట్టి వాఙ్మయ పరిచయము గాలిమేడ వంటిది.

కావున సరహస్యముగా వ్యాకరణ సర్వస్వము మాకు శ్రీఘ్రకాలములో బోధింపవలయును. మీ పండితవర్గములో దీనికి దగినవా రెవరో వచింపుడు.”

హాలప్రభుని యీ యపూర్వాభిలాషమునకు సభలోని గీర్వాణభాషాపండితుల మనఃపద్మములు వికసించినట్లయ్యెను. ప్రాకృతభాషాకోవిదుల కబ్బురపాటు భంగపాటు వాటిల్లినట్లు లయ్యెను. రాణి లీలావతి తలంపని తలఁపుగాఁ బ్రయత్నమునకుఁ గలిగిన యపూర్వ మధురాశయమునకు మురిసిపోయెను. మబ్బులేని మెఱపుగదా! లీలావతి శర్వవర్మవంశ సాశ్వర్యముగాఁ బరికించెను. శర్వవర్మ వినమ్ర దరహాస భాసురముఖముతో మహారాజుని దిలకించెను. గుణాధ్యనకు మందుమింగినట్లులుండెను. సభ కొలఁదినిమిషములు మానముదీతము.

సాహసించి గుణాధ్యయించు లేచి —

ప్రభూ! శాస్త్రాభ్యాసము సాధారణమైనది కాదు. వ్యాకరణముకాదు, తర్కముకాదు, మీమాంసకాదు. ఏ శాస్త్రము నధ్యయింపవలె నన్నను నిండుగాఁ బండ్రించుకొని పట్టును. అందులో, శబ్ద శాస్త్రాధ్యయనము మఱియుఁ గష్టతరమైనది. అయినను, బ్రభువులు మేధావిధులు కాఁబట్టి యీ సంతకర్మములలో శబ్దశాస్త్రము నే నుపదేశింపగలను” అని వచించెను.

“ఆఱు సంవత్సరము” లన్నంతనే హాళరాజు గుండె లరచేత నొక్కుకొనెను. “అంతవఱకు నట్లే పఠించుచుండవల సినదే! శీఘ్రముగా సాధించుటకు వీలు కలుగదా !”యనెను. గుణాధ్యక్షుడు తలయడ్డపుటూపుతో ‘నాకు సాధ్యముకాదు. తరువాతఁ బ్రభువుల చిత్తము’లని యూరకుండెను.

శర్వవర్మ గంభీరత కొంత సడలించుకొని యానందో త్సాహములు దాచుకొన యత్నించుచు హాళప్రభుని గని యిట్లు పలికెను:

“మహారాజా ! గుణాధ్యమంత్రీ మనవిచేసినట్లు శాస్త్ర పాఠమునకుఁ బండ్రించుకొని పట్టుట లోకసామాన్యమైన విష యము. కాని, కుశాగ్రీబుద్ధిసంపన్నులగు ప్రభువుల కట్లుకాక యాఱుమాసములలో సర్వశాస్త్రము బోధింపఁగలను. సంస్కృతభాషాభిలాష ప్రకటించుటయే మాకుఁ బదివేలు.”

శర్వవర్మ మాటలు విని గుణాధ్యక్షుడు కోపానూయలను బట్టలేకపోయెను. మంత్రుల కిరువురకు వాదము రేఁగెను.

గుణాధ్యక్షుడు:— “ఓయీ శర్వవర్మా ! వేగిరపడుచున్నావు. మహారాజుగారెంత మతిమంతులైనను, నీవెంత బోధన శక్తికలవాడవైనను శబ్దశాస్త్ర మాఱుమాసములలో నధ్యయనించుట సాధ్యముకాని కార్యము. ఇది గర్వో క్తిగాఁ గనిపించుచున్నది. ఆఱు సంవత్సరములలోఁ జెప్పటయే యసాధ్య మని నేను భయపడుచుండఁగా,

అటుమాసములలో బోధించుటయే !! నిండుసభలో
నిట్లు ప్రతారించి ప్రతిజ్ఞ నేయుట యుచితముకాదు.

శర్వవరమ్ర:— ప్రతారణము కాదు. అటు మాసములలో
శబ్దశాస్త్రము చెప్పఁగలనని మరలఁ జెప్పచున్నాను.
గుణాధ్యక్షుడు:— చెప్పనచ్చును. మహారాజులకు దెలియుట
యసాధ్యమేమో !

శర్వవరమ్ర:— తెలియునట్లే బోధింపఁగలను.

గుణాధ్యక్షుడు:— ప్రభువు లన్యథా భావింపకుండురుగాక!...
శర్వవరమ్ర! పుడమితలక్రిందులైనను నీకీపని సాధ్యము
కాదు.

శర్వవరమ్ర:— సాధ్యపడినచో, నేమందువు ?

గుణాధ్యక్షుడు:— పెక్కేల, మహారాజా ! శర్వవరమ్ర ! సభా
స్తారులారా ! నాప్రతిని వినుడు. ఈ పెద్దమానిసి
యాటు నెలలలో 'శబ్దము' బోధించి యభ్యర్థిని
పండితునిగా దిద్దఁగలిగిననాఁడు సంస్కృత-ప్రాకృత-
దేశభాషలు మూఁడును బరిత్యజించి మానినై
కాంతారమున నివసించును.

శర్వవరమ్ర:— గుణాధ్యక్ష ! ఈ ప్రతిజ్ఞ తప్పరాదునుమీ !

గుణాధ్యక్షుడు:— దైవసాక్షిగా. ;

శర్వవరమ్ర:— మఱి నా ప్రతిజ్ఞ వినుడు. అటుమాసములలో
మహారాజును శబ్దశాస్త్రపారంగతునిఁ జేయలేనినాఁడు

గుణాధ్యమంత్రీ చేసిన ప్రతినయే నేనును జేయు చున్నాడను.

గుణాధ్య శర్వవర్మల ప్రతిజ్ఞా వాక్యములు సభామండ పమునఁ బ్రతిధ్వనించెను. హాలభూపతి యేది యెట్లులైనఁ, దన కోరిక నెఱవేఱునని సంతోషపడెను. భావి పరిణామముఁ దలపోసి సభ్యులు సంభ్రమాశ్చర్యములతో నిండ్లకేగిరి. లీలావతికి గుణాధ్య శర్వవర్మల వివాదము శ్రవణానందకర మయ్యెను.

౬

శర్వవర్మ నిండుకొలువులోఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞ సామాన్య మైనదికాదు. ఆఱు సంవత్సరములలో సాధ్యముగాని పని యాఱు మాసములలో నిర్వహింపఁబూనుట సాహసకార్యము కాకపోదు. దూరదర్శియగు మహామంత్రి యింత తొందరపడు నని యెవ్వరును భావింపలేదు. శర్వవర్మ పట్టుదల నెఱిగినవా రెవ్వరు నాతనిది తొందరయని యూహింపరు. రాజ్యతంత్రీ యులలో నాతఁడు పెక్కుసారులు దారుణప్రతిజ్ఞలుచేసి కృత కృత్యుడగుచుండుట చాలమంది యెఱిగినదే. మఱి, ఇది సాహిత్యవిషయకమైన ప్రతిజ్ఞ! ఎట్లు పరిణమించునో!!

శర్వవర్మ కుమారస్వామి భక్తుడు. కుమారోపాసన మున నిరంతర నిష్ఠా పరతంత్రుడై రేలుంబవల్లు కూరుచుండుట కలవాటు పడినవాడు. మానసికముగా నతని కేదేని యస్వస్థత కలిగినపుడు శక్తిధరోపాసనము చేసి దానిని బరిహరించుకొనుచుండును. రాజకీయముగఁ గ్లిప్త సమస్యలలోఁదగులు కొన్నపుడు తత్పరిష్కారమార్గముగ షణ్ముఖారాధనము చేయుచుండును.

శర్వవర్మ కది పరీక్షాసమయము. ఏకదీక్షతోఁ గార్య సాధనమునకై కుమారారాధనమున కుపక్రమించెను. సుబోధము, సులభగమ్యము, సుందరము నగు శబ్దశాస్త్ర మతనికిఁ గావలయును. ఆశాస్త్రము హాలభూపతికి బోధించి యతనిని వైయాకరణుని జేయవలయును. ఇదియే శర్వవర్మ యభీష్టము.

సరిగా నొక నెలనాళ్ళు మహామంత్రి షణ్ముఖోపాసన ములో దీక్షితుఁ డయ్యెను. కుమారస్వామి కరుణాకటాక్ష ముచే శర్వవర్మకు సులభసుందరమగు శబ్దశాస్త్రముస్ఫురించి రచింపఁ గలిగెను. రెండవ మాసమునుండి శాలివాహనభూపాలునకు శాస్త్రపాఠ మారంభమయ్యెను.

శాలివాహనుడు ప్రాకృతభాష నవలోడించిన కోవిదోత్తముడు. ఒక భాషనుగాని, ఒక శాస్త్రమునుగాని సాధించిన విద్వాంసునకు వేటొకభాష వేటొకశాస్త్రము మిక్కిలి సులువుగా వచ్చును. మహారా జేశసంధాగ్రాహి. శర్వవర్మ

మహాపండితుఁడు, శాస్త్రోపదేష్ట. వారిరువురు గురుశిష్యులగుట చూచువారికి వేడుకగా నుండెను. ఆ శైఖ్యోపాధ్యాయక సరసి లీలావతి హృదయ మానందపీచికలలో దోఁగాడుచుండెను.

బ్రాహ్మముహూర్తమున హాలరాజు మేలుకొంచును. స్నానసంధ్యాదులైనవెంట వ్యాకరణశాస్త్రపాఠము, ఉదయము పఠించినపాఠము మధ్యాహ్న మొకసారి చింతనము చేసికొనును. దానితో మఱి మఱచిపోవుట యుండదు.

శర్వవర్త గురుపీఠమున నుపవిష్టుడై బోధనము చేయు నపుడు హాలుఁడు వినముఁడై యాలించుట చూడఁగా “ఆహా! మహారాజభావ మేమైపోయిన” దనిపించును. తనకుఁదెలియని విషయము వినయముగా గురువు నడిగి శిష్యుఁడు తెలిసి కొనును. గురువు శిష్యుని ముఖవై ఖరి సరసి యరంటిపం డొలిచి చేతఁబెట్టినట్లుగా గూఢవిషయములు బోధించును.

‘విశాలమైన సామ్రాజ్యభారము వహించుచున్న హాల సరపతి మైదుమాసములు తాత్పర్యముతో శాస్త్రోధ్యయనము చేయుట యేమి!’ యని యాశ్చర్యపడినవారి నోళ్ళు కట్టువడి నవి. సామ్రాజ్యము చక్కదిద్దుకొనుచు, శత్రువుల దండ యాత్రలను బ్రతిఘటించుచు, దర్శింపవచ్చిన పండిత వర్గమును సత్కరించుచు, రాజకీయముగాఁ బాటిల్లిన క్లిష్టసమస్యలను బరిష్కరించుచు హాలనేత హేలగా శాస్త్ర మధ్యయనించి

కూలంకషమైన పాండిత్యము సముపార్జించెను. అభినివేశముతో నఖిలము సాధ్యపడునుగదా!

సంస్కృతవాఙ్మయములో శబ్దశాస్త్రములో నేడు శాలివాహన భూజానికిఁ దెలియని రహస్యమొక్కటియులేదు. సర్వము కొట్టినపిండిగా నుండెను. కొమ్ములుతిరిగిన కోవిదుఁడు దర్శనమునకు వచ్చిననునాతని నేదో ప్రశ్నించి శృంగభంగము చేయుచుండెను. గుణాధ్యునితోఁ బ్రాకృతగోష్ఠి నెఱపు నా పరపతి శర్వవర్మతో సంస్కృతకవితా చర్చలతోఁ బ్రాద్దు పుచ్చుచుండెను.

పట్టపురాణి లీలావతి జీవితములో వసంతోదయమైనూతనప్రకరణ మారంభమయ్యెను. ఆమె యాశ్చర్యబంధురమైన యానందములో మునకలువేసెను. వృద్ధుఁడైన చ్యవనుఁడు నవయావన శోభితుఁడైననాఁడు 'సుకన్య' పడిన సంతోషాతిశయము లీలావతి కపు డనుభూతమయ్యెను. శర్వవర్మయు, రాణియు, మహారాజు, నిరంతర సంస్కృత సాహిత్యచర్చలలో నిమగ్నులై యుండిరి.

హాలరాజు దేవభాషలో విద్వాంసుఁడైనపిమ్మటజరిగిన పరిషత్సభామండపము సుధర్మవలె భాసిల్లెను. హాలప్రభువు వదనపద్మమున నూతనరాగము విరాజిల్లుచుండెను. ఇన్నాళ్ళు లీలావతి లలితమంగళోజ్జ్వలమైన తేజోరేఖముందు హాలుని తేజోరేఖ కొంచెము సన్నవడియున్నట్లు తోచెడిది. ఇపు

డటులుకాదు. హాటుఁడు నేఁడు సంస్కృత ప్రాకృతములలోఁ బుంభావ భారతి.

తొల్లిటివలెనే నేఁడును శర్వవర్మయు గుణాఘ్యుఁడును నర్హాసనాసీనులై యుండిరి. మహామంత్రి ముఖము విచ్చిన శతప్రతమువలె నతిమనోహరముగా నుండెను. గుణాఘ్యుని మొగమున నెత్తురుబొట్టు లేదు.

నిశ్శబ్దమైన కొల్లుకూటమున గుసగుసలు బయలుదేఱి నవి. బహుకాలమునుండి ప్రభువునకుఁ బ్రాణప్రాణముగా మెలఁగిన గుణాఘ్యమంత్రి యరణ్యవాసమునకుఁ బాలుపడవల యును గాఁబోలు!

శర్వవర్మలేచి యుపక్రమించెను. “ఏలినవారు గీర్వాణ భాషావై దుష్యమున నద్వితీయులై నారు. వలసినచో నిచట నున్నవారిలో నెవరేని వారితో వాక్యార్థము జరుపవచ్చును. నాఁడు నేను చేసిన ప్రతిజ్ఞ దైవానుగ్రహమున సఫలమైనది. ఆఱుమాసములలో శబ్దశాస్త్రము బోధించుటయు గ్రహించు టయు ససాధ్య మనికదా గుణాఘ్యమంత్రి చెప్పెను! ఇప్పుడు వారేమందురో!”

గుణాఘ్యుఁడు పరమగంభీరుఁడు. ఆతఁడు శర్వవర్మను గన్నెత్తి చూడలేదు. సభ్యులను దిలకింపలేదు. హాటునిం గని “ప్రభూ! దీక్షకు సాధ్యముకాని శాస్త్రములేదు. నా ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము నేటినుండి సంస్కృత ప్రాకృత దేశభాషలను సన్య

సించి వానప్రస్థమును నెఱపుకొందును. సెలవొసంగుఁ” డని యవనతవదనుఁడై మానియై కొల్వనుండి నిష్క్రమించెను.

సాతవాహనమహీపతి గుణాఢ్యునితోడి చిరసంబంధము విడిపోవుచుండుటచే విషణ్ణచిత్తుఁ డయ్యెను శర్వవర్మయు నొక్కక్షణము గళస్తంభితాపుఁడై నిలఁబడిపోయెను. కొలువు వేడినిట్టూర్పులతో నుడికిపోయెను. కొలువులో గుణాఢ్య మంత్రి కూరుచుండు పసిడిగదై కళాహీన మయ్యెను.

తెలుఁగు రాజధానియగు ధాన్యకటకములోఁ గ్రొత్త శక మారంభమయ్యెను. ఇదివర కెక్కడఁ జూచినను బ్రాకృత భాషా పండితులే; ఎక్కడ విన్నను బ్రాకృతకవితా ప్రసంగ ములే. ఇప్పుడు దేవభారతి. ధాన్యకటకములో నర్తనము సేయుచున్నది. ప్రభువునుబట్టి లోకము మాఱును. వాఙ్మయము మాఱును. కళలు మాఱును. మతము మాఱును. సకలప్రవృత్తియు మాఱును.

రాజధానిలోఁ బ్రాకృతమున కుద్వాసనము. సంస్కృత భాష కావాహనము. ఈసంధికాలములోఁ గొందఱు వాఙ్మయ ఘర్షణములతోఁ గుమ్మలాడుకొనిరి. జాద్ధమతముపై నాదరము సన్నగిల్లినది. వేదమతముపై విశ్వాసము ప్రబలి నది. తెలుఁగుదేశమున వేదములు నుపనిషత్తులు క్రొత్త శోభతోఁ జిగురెత్తి కుసుమింపఁ దొడఁగినవి. శ్రీముఖుని ‘నాంవి’తో నుపక్రమింపఁబడిన జాద్ధమత నాటకమునకు శాలి

వాహనుఁడు భరతవాక్యము పాడెను. శ్రుతిమతమునకు స్యాగతము చెప్పెను.

సాతవాహనభూపతి యుభయభాషా ప్రవీణుఁడు. అతఁడు సంతతము గ్రంథావలోకనముతోఁ బండిత ప్రసంగములతోఁ గవితాప్రశంసలతోఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. లీలావతీ ద్వితీయుండై యాతఁడు అలంకారశాస్త్రమునఁ బరిశ్రమించెను. న్యాయ మీమాంసాదులుకూడఁ బఠించెను.

౭

అది ఘోరారణ్యము. క్రూరమృగముల సంచారము చూపఱకుఁ జిత్తభీతి నొదవించుచుండెను. దట్టమైన వృక్ష సమూహముచేఁ బట్టపగలు కూడ రాత్రి వలెనే కనిపించుచుండెను. నిశాచరులు పిశాచములు సంచరించు నీ మహారణ్యమున మానవు లుండుటయే సంభవము కాదు. అందులో, ఏకాకిగా నున్న యా మానవుఁ డెవ్వఁడు!

ఒత్తుగాఁ బెరిగిన యా బవిరిగడ్డములో దివ్యసుందరమైన దీప్తిరేఖలు, రసబంధురమైన కవితా వాహిని వెల్లువ కట్టుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. నిలిచివెలిగెడి మెఱపు తీగల వలె విరాజిల్లు నాయన కనుఁదమ్ములలోఁ దీవ్రమైన

తపోదీప్తి పొడసూపుచున్నది. ఆతఁడు మహర్షియో, మహాకవియో యూహింపనేరము.

మహర్షి వలె నిరాశాభావముతో, నిస్పృహనేత్రములతోఁ బ్రకృతి పరిశీలనము నేయును. మహాకవివలె నిశితదృష్టితో భావనాభరిత సృష్టి చేయుటకు యత్నముచేయును. పరిసరమున నున్న ప్రకృతికి మూఁగచదువులు బోధించు విరాగివలె, దక్షిణామూర్తి యవతారాంశమువలె నతఁడు తోచుచున్నాఁడు. ఆతఁడెన్నఁడు మాటాడినట్లు కనుపట్టదు. అతని కేభాషయు వచ్చినట్లు తోచదు. దేవభాషగాని, ప్రాకృతముగాని, దేశభాషగాని యాతఁ డుచ్చరింపఁగా వినలేదు. మఱి, భాషరాని యతని నాశ్రయించి యిరువురు శిష్యులుండి రనఁగా నబ్బురముగా నుండదా?

అతనికి బుద్ధిపుట్టినపుడు శిష్యులకుఁ బాఠము చెప్పను. ఆ పాఠము వైశాచభాషలో సాగుచుండును. నాగరకుడైన పురుషుఁడు వైశాచము నుచ్చరించుటయేమి? వింతగానున్నది. ఆ పురుషుఁ డహోరాత్రము లేదియో వ్రాయుచున్నట్లే యుండును. భూర్జర పత్రములపై వాడిముల్లు పుచ్చుకొని తన రక్తము మోషీరసముగా నుపయోగించి యతఁ డేదో గ్రంథము రచించు చున్నాఁడు.

ఆతఁడు రచించుచున్న గ్రంథపత్రములు దొంతులు దొంతులుగా శిష్యులు పేర్చి భద్రపఱచుచుందురు. ఒకనాఁడు గురుని పరోక్షమున శిష్యులిట్లు సంభాషించుకొనిరి.

గుణదేవుఁడు:— నందిదేవా! మన గురువుల గ్రంథరచనము చాల నాశ్చర్యముగా నున్నది! ఏడు సంవత్సరములు దగ్గఱ దగ్గఱగా నయినది! గ్రంథ సమాప్తి యెప్పటి కగునో తెలియదు.

నందిదేవుఁడు:— అదే నేను ననుకొనుచున్నాను. శరీరమునందలి రక్తమంతయు హరించిపోవుచున్నది. గురువు లస్థిపంజరమువలె శుష్కించి పోవుచున్నారు. వేసినపీఠము తీసి నటులుండదు. ఏమి దీక్ష! ఏమి కవితాధోరణి!

గుణ:— అది యటులుంచుము. నందీ! గురువులుమొన్న నాకొక రహస్యము చెప్పినారు. నీ వప్పుడుసాక్షాదము నదికి వెళ్ళితివి.

నంది:— అది నాకుఁ జెప్పవా?

గుణ:— ఆచార్యులు సాతవాహనమహీపతి సంస్థానములో మంత్రులుగా నుండెడి వారఁట. ఆస్థాన విద్యత్కవిత్వ పదవికూడ వారిదేయఁట. సంస్కృత ప్రాకృత దేశ భాషలలో వారు కవిత్వము చెప్పఁగలరఁట.

నంది:— వింతగా నున్నదే! మఱి వారెపుడును వైశాచము తప్ప నితరభావ మాటాడ రేమి కారణమో!

గుణ:— కారణముకూడవారే నూచించినారు. సాతవాహనమహారాజు కొలువులోఁ దాము చేసిన యొక ప్రతిజ్ఞకుఁ గట్టు వడి భాషాప్రయసన్యాసము చేయవలసివచ్చినదఁట.

నంది:— ఆ ప్రతిజ్ఞ యెందువలనఁ జేయవలసి వచ్చినదో చెప్ప లేదా!

గుణ:— లేదు. మఱి నే నడుగను లేదు.

నంది:— సెబాసు! మనగురువులు నాలుగు భాషలలో విశారదు లన్నమాట. చాలకాలముదాక వారు మానములో నుండెడివారు. అటు లుండియే వైశాచ భాషలో వైదుష్యము సంపాదించినారు. చూచితివా? ఎన్నఁడును వారు మఱియొక భాష నుచ్చరింపనైన లేదు.

గుణ:— అవునుగాని, నందీ! నా కొక యూహతోఁచుచున్నది. అది యెటు లుండునో యోచింపుము. మనగురువులు రచించిన గ్రంథ మీవిధముగా నడవిఁగాసిన వెన్నెల కాకుండ సాతవాహన మహీపతి కంకితముగా నిచ్చినచోఁ గీర్తిప్రతిష్ఠలతో వెలసి శాశ్వతముగా దేశమున నిలువఁగల దని తలంచుచున్నాను. ఆ మహారాజునకు మన యాచార్యశేఖరునిపై నపారమైన గౌరవాదరము లుండెడి వని తెలియుచున్నది. మన మీరువురము వెళ్ళి యా మహీపతిని దర్శించి గ్రంథమును జూపించి దానిలోని విశిష్టతను వివరించి చెప్పినచో నతఁడు కృతి గ్రహణమునకుఁ దప్పక యంగీకరించు నని తోఁచుచున్నది.

నంది:— ‘బృహత్కథ’ వంటి మహాత్కృష్ట గ్రంథమును గృతినందుటకు సాతవాహనుఁ డొక్కఁడే సమర్థుఁడు. కాని, నా కొకటి సందియము. ఎన్నఁదొ కొన్ని సంవత్సరములకుఁ బూర్వము మనగురువులు తత్సంస్థానమున నుండెడివా రంటివి. నవప్రియుఁడు రాజ్యభారవహుఁడు నగు హేలునకు మనగురువరులు జ్ఞప్తిలో నుందురా ? యని—

గుణ:— అట్లనకుము. హేలుఁడు సాహిత్యప్రీతికల రసజ్ఞుఁడు. గురువులను విస్మరించినను ‘బృహత్కథా’ గ్రంథ విశిష్టత గుర్తింప లేకపోవునా ?

నంది:— నిజమే. రక్తము ధారవోసి రచించిన మహాగ్రంథము. ఆ కథలు, ఆ సన్నివేశములు, ఆ వర్ణనములు, ఆకల్పనములు, ఆ రసోచిత సంభాషణములు, ఆ యతిమానుష ఘట్టములు, ఆ యత్యద్భుత సంధానములు రసిక చక్రవర్తియగు హేలుని మనస్సు నొకర్నింపకపోవుట యేమి ? ఏడులక్షల గ్రంథము ! ఇట్టి బృహద్గ్రంథము తనపేర నంకిత మగుటయే ఘనముగా భావించి యాతఁడు విధిగా నంగీకరించును.

గుణ:— నందీ ! సందేహములేదు. మనము వెంటనే పోయి యాచార్యు ననుమతిని బడయవలయును. ఇంతకును వారి యభిప్రాయ మెటు లుండునో !

నంది:— తప్పక యనుమతింతురు.

గుణ:— కానిమ్ము. మనవిచేసి చూతము. యత్నించుట
మనవిధి. ఫలితము దైవాధీనము.

౮

అదిగో, మహారణ్యము ప్రక్క నొక పర్వతము. ఆ
కొండమీఁద నతఁ డొక ఋషివలె నున్నాఁడు. ఆతని
ముఖములో దుఃఖిచ్చాయ స్పష్టముగా గోచరించు చున్నది.
ధీరోదాత్తమైన యతని హృదయ మెంత గంభీరముగా నుండ
వలసియున్నదో, యంత బేలవడిపోవుచున్నట్లున్నది. ఆతని
యెట్టయెదుట హోమకుండము ధగధగయమానమై వెలుగు
చున్నది.

ఇరువురు యువకులు భూర్జరపత్రముల దొంతరలు
తెచ్చి హోమకుండము దగ్గఱఁ బేర్చుచున్నారు. వారు గుణ
దేవ—నందిదేవులు ! ఋషివలె గోచరించు నతఁడు గుణాధ్య
మహాకవి!! భూర్జరపత్రములపై రచింపబడినది 'బృహత్కథ'.
ఆ బృహత్కథను గుణాధ్యుఁడు హోమము చేయుటకుఁ బూను
కొన్నట్లు తోచుచున్నది. కానిచో, మండుచున్న చిత్తాగ్ని
ముందు గ్రంథపత్రములు చేర్చుటకుఁ గారణ మేమైయుండును?

గుణాధ్యమహాకవి యగ్నికుండమునకుఁ బ్రదక్షిణించెను. ఆతని వెంట గుణదేవ నందిదేవులును వహ్ని ప్రదక్షిణము గావించిరి. అప్పటి యా గురు శిష్యు లచ్చముగాఁ ద్రదేతాగ్నిహోత్రములను దలఁపునకుఁ దెచ్చుచున్నారు. అమృతజ్యోతియై లోకమున శాశ్వతముగా విరాజిల్లఁగల యొక మహాగ్రంథమును భస్మముచేయు దురవస్థ తనకుఁ దటస్థించుచున్న దన్నదిగులుతో నగ్నిహృదయము మూఁడు వ్రక్కలైన దన్నట్లు గురుశిష్యులు వివణ్ణుచిత్తులై కూరుచుండిరి.

ఒక్కొంతతఱికిఁ బరమనిశ్చలములైన గుణాధ్యుని లోచనములు బాష్పసేచనమునఁ జెమ్మగిల్లినవి. ఆయన వహ్ని దేవునకు దోయిలింది యగ్నిప్రజ్వలనార్థమో యన్నటులు నిట్టూర్పులు విడుచుచు నిట్లు ‘సామిధేని’ మంత్రములం బోని వాక్యము లుచ్చరింపఁదొడఁగెను:

“అగ్నిభట్టారకా ! కొన్నియేండ్లనుండి నీకొఱ కీగ్రంథమును రదించి భద్రపఱిచియుంచితిని. నీ వాఁడి నాలుకలు చాచి దయావీక్షణములతో ‘బృహత్కథ’ను నీలోఁ గలుపుకొనుము. ఎక్కడ దోషమున్నదో, అక్కడఁబట్టి నిర్మూలముచేయు నీవంటి రసికుఁడు— నీవంటి పవిత్రుడు సాకృతి నందుకొన్నచో సంతకంటె ధన్యత యేమి కావలయును !

మహారాజుల సన్నిధిని జేతులు నలిపి సేవించి విసిరి పోయితిని. నా కవితాఘృతధార నీకుఁ జూపి లిచ్చుచున్నాను.

మెచ్చి, నా బృహత్కథా కావ్యము నందుకొనుము. ఇది యేడేండ్లు నాచేసిన తపస్సు పంట. సాతవాహన మహిషాని యీకృతి నామతించునని యెంచి శిష్యులచేఁ బంపించితిని. వైశాచభాష యా భూవరునకు నచ్చక నిరాకరించెనట.

ఇంతకును, నాగ్రంథము నీలో శాశ్వతముగా నిలిచి యుండు యోగమున్నది కాఁబోలు ! కానిచో, రసికచక్రవర్తి యగు హాళుండు భాషావేషమును బట్టి గుణాఢ్య గ్రంథమును ధిక్కరించుట తటస్థింపదు.

వహ్ని దేవా ! వేనవేలు కబ్బములు కాలము కడుపున నడఁగిపోయినవి. నాకృతి జానకీదేవి వంటి పవిత్రశీల యైనచో నీవే శీతలత్వము వహింపవచ్చును. ఎవరుచెప్పఁగలరు ! నా ప్రాణప్రాణ రచనయైన ‘బృహత్కథ’ను స్వీకరించి యీ పేదపండితుని దీవింపుము.”

గుణాఢ్యమహాకవి కన్నులనుండి తొరఁగు బాష్పకణ ములచే బృహత్కథాగ్రంథపత్రములు చెమ్మవడినవి. చెమ్మ వడిన కృతిపత్రములు వహ్నికి ముట్టించి వెచ్చవెట్టఁ దలఁచి నాఁడు కాఁబోలు ! పాపము ! ఒక్కొక్క భూర్జరపత్రమే శిష్యుండు గయికొని డగ్గుత్తికతోఁ బఠించుచున్నాఁడు. పతనా నంతరము గురువు పత్రమందుకొని యశ్రుసిక్తనేతములతో దాని నగ్నికుండమున నాహుతి యొనర్చుచున్నాఁడు. అది ఘోరమైన కావ్యహామము.

కవితారస పిపాసతో నగ్నిదేవుఁడు నాల్కలు చాచు
కొని యొక్కొక్క యాకే యందుకొనుచుండెను. తన కావ్య
ములోని యొక్కొక్కయాకు దగ్ధమగుచుండఁగా గుణాఢ్యునకు
హృదయశతప్రతము నందలి యొక్కొక్క రేకు మాడి యూడి
పోవుచున్నట్లుండెను. పరమాద్భుతములగు కథాసన్నివేశము
లెన్ని తఱిగిపోయినవో! ధీరోదాత్తులగు కథానాయకు లెందఱు
సురిగిపోయిరో! అపూర్వ సుందరములైన యెన్ని 'పాత్రలు'
బూడిదపాలయ్యెనో! అతిలోక మనోజ్ఞములైన యెన్ని వర్ణ
నాత్మక ఘట్టములు నుసియైపోయెనో! వేలకొలది మహాకథలు!
లక్షలకొలది యుపకథలు!! పిచ్చుకగూఁడల్లి నట్లుగా నున్న
గాథా సంధానము.

అట్టి మహోత్తమ గ్రంథము 'బృహత్కథ' యీ విధ
ముగా నాహుతి కావలసినదేనా! ఏడులక్షల గ్రంథము!
ఎన్నాళ్ళు పరిశ్రమించి, యెంత రక్తము చారవోసి, యెంత
మేధావిశేషము ప్రదర్శించి రచింపఁబడిన గ్రంథమో!
అక్కటా! తాను గనిపెంచిన కావ్యసుందరిని చేతులార గుణా
ఢ్యుఁడు వీతిహోత్తున కర్పించుచున్నాఁడు. ఆతఁ డెంత
నిర్దయుఁడో!

“మహాప్రభూ! చాల వింతగా నున్నది. మేమెక్కడ నెప్పుడు చూడలేదు. ఆయన యెవరో తెలియదు. ఋషివలె నున్నాడు. ఆయనవెంట నిరువురు యువకులున్నారు. వారు శిష్యులట. ఆయన వారికి గురువట. బుజపత్తి రేకులపై నాయన కైతకట్టి వ్రాసిరని చెప్పకొనుచున్నారు.

కొండమీద నొక యగ్నికుండము శిష్యులు సిద్ధము చేసిరి. ఆ శిష్యులలో నొకడు భూర్జరపత్రములపై నున్న యేదో గ్రంథము చదువుచు నొక్కొక్కపత్రమే గురువున కందిచ్చుచుండును. ఆ యాకు గురువు వహ్నికుండములోఁ బడవేయుచుండును. ఆయన కన్నులు చెమ్మగిల్లి యుండును. చిత్రములోఁ జిత్రము! ఆ ప్రాంతముననున్న పశుపత్యౌదులు సైతము చుట్టుచేరి యా గ్రంథము నాలకించుచున్నవి. నిద్రా హారములు మాని యహోరాత్రము లా పఠన మట్లు సాగుచుండగా నడవిజంతువు లాలించుట యద్భుతముగా నున్నది. ఆ భాష మాకుఁ దెలియదు.

దేవరవారు దయచేసి యీ ఘోరము తొలగింప వలయును. అది యేమిగ్రంథమో, అతఁడెవఁడో, ఏకారణ

మున నా గ్రంథము హోమముచేయుచున్నాఁడో చిత్తగింపఁ గోరుచున్నాము.”—

వేగరుల విన్నపమువిని సాతవాహనమహీపతి నిర్విణ్ణుఁ డయ్యెను. ఒక్క క్షణకాల మాత్రము వారి మాటలు విశ్వ సింహలేకపోయెను. పిమ్మట విశ్వసించియు నాహుతిచేయఁబడు చున్నది యొక గ్రంథమని నమ్మలేకపోయెను. ఏది యెటు లైన నచ్చటకు వెళ్ళుటయే యుక్తమని నిశ్చయించుకొనెను.

చారులు దారిచూపఁగా హాలప్రభువు కావ్య హోమము జరుగు కొండకొమ్ము దరిసెను. ఆతఁ డించుక దవ్వుల నుండఁ గనే చిటచిట ధ్వనులతో మండుచున్న వహ్నికుండము కంటఁ బడెను. దగ్గఱకు వచ్చుచున్నకొలఁది హాలరాజున కేదో చెప్పరాని హృదయపరితాపము ప్రారంభమయ్యెను. జరుగు చున్న ఘోరకార్యమునకుఁ దానే కారణమన్న భావ మతనికిఁ బొడవెను.

ప్రదీప్త శిఖా సముజ్జ్వలమైన చితాగ్ని హోత్రము వేడి హాలభూతల నాధుని ఫాలమునకు సోఁకెను. వహ్నిజ్వాలల యంతరములనుండి యొక మహానుభావుని, ఒక మహాకవిని, ఒక పూర్వమిత్రుని దర్శించి యాతెలుఁగుజాతిని నిశ్చేష్టుఁడయ్యెను. తానుజూచిన మహాకవియశ్రుధారల చల్లదనము కొంత శాంతపఱచెనో యన్నట్లుగా, హాలుని హృదయ ముత్తరక్షణ

మునఁ బ్రకృతిలోనికి వచ్చెను. అంతలో నామహీపతి కొక యమృతస్కృతి.

“ఓహో ! గుణాధ్యముంతులా?... మహాత్మా ! ద్రోహము; కావ్యాహుతి చేయుచున్నారా ? మా ప్రార్థన మాలించి గ్రంథహోమము చాలింపుఁడు చాలింపుఁడు”.

హేలప్రభువునకుఁ గంతము గాద్యద్యము వహించెను. అతఁ డగ్నిజ్వాలలలో సగము సగము కాలిపోవుచున్న భూర్జర పత్రము బయటికి లాగి చల్లారఁబెట్టి వహిశిఖల కందిచ్చు వేతొక పత్రమును బ్రక్కకునెట్టి, మహాకవి చరణయుగమును ముట్టెను. సాతవాహనప్రభువు రాక నరసియో యన్నట్లు వీతిహోతుఁడు తన మంటల నణించుకొనెను. కావ్యపతన దీక్షలోనున్న గుణదేవ నందిదేవులకు జీవముపోసినట్లు మహా నందము కలిగెను.

గుణాధ్యుఁడు మానవ్యాఖ్యతో సాతవాహనభూపతిని కౌగిలించుకొని యశ్రువులతో నాతని భుజములు తడిపెను. ఎన్నోళ్ళ యెడఁబాటు ! ఏడేండ్లు పయిగా నయినది గుణాధ్యుఁడు హేలసంస్థానమును విడిచివచ్చి. ఏయొక్కనాఁడును గుణాధ్యుని చూడకుండ హేలుఁ డుండెడివాఁడు కాఁడు. ప్రతి ఊణము గుణాధ్యునకు హేలస్మరణయే. అట్టి దృఢస్నేహ పాశమును దెగఁద్రెంచుకొనియున్న మానిని నేఁడు దర్శించి హేలపతి యెట్టియానంద మనుభవించెనో! అదినిర్వచింపరానిది.

అంతట, గుణాధ్యుని ప్రక్క నంజలిబంధములతో నిలఁ బడియున్న గుణదేవ నందిదేవులను హాలరాజు కనుగొని యొకానొక తలంపు తెచ్చుకొని కవివరునెదుట దోయిలివట్టి యీతీరున వచించెను:

“మహాత్మా ! ఈయనకుల నిరువురను జూడఁగా మా కొక విషయము జ్ఞప్తికిఁ దగులుచున్నది. కొన్నాళ్ళకిందట వీరిరువురు భూర్జరపత్రస్తమైన యొక గ్రంథము మాకడకుఁ దెచ్చి చూపించి “యిది మాగురువుల రచన యనియు నీవి నంతముగా గ్రహింపుఁ” డనియుఁ జెప్పినారు. తామే వారికి గురువులై యుండిరని మేము నమ్మనేరక కృతినీకారమునకు నిరాకరణ చేసియుంటిమి. భాష వైశాచమనియు, వాక్రీత రక్తమయమనియు, బత్త్రములు భూర్జర పత్త్రములనియుఁ జెప్పఁగా మా కది యేదో వింతగాఁ దోచినది. అది కారణ ముగాఁ దిరస్కరించినమాట వాస్తవము. అంతమాత్రమునకా యీగ్రంథహోమము ! కవిత్వసుందరి నీవిధముగా భస్మము చేయుట భావ్యముకాదు. మా పరిపాలనములో నిట్టి దారుణ కార్యము జరుగుట మాకేకాదు, మా సామ్రాజ్యమునకే నష్టహేతువు. మా యశచారము మన్నించి పూర్వస్నేహము పాటింపవలయునని వేడుచున్నాము. బృహత్కథా శేషమున కిదే మా యంజలి.”

సాతవాహనమహారాజు ప్రార్థనమునకుఁ బ్రశ్నాత్తాప మునకు గుణాధ్యుని నిండుడెందము కిరఁగి, కరుణాభరిత

మయ్యెను. దగ్ధశేషములైన కృత్రిమత్తములు చూపి గుణాఘ్యుడు మానమధురమైన కటాక్షముతో హాలరాజు ననుగ్రహించెను. హాలప్రభువు బృహత్కథకు దోయిలించెట్టెను.

గుణాఘ్యునితో నెన్నో నూతన విషయములు ముచ్చటింపవలయునని హాలుఁ డువ్విఘ్నలూరినాడు. కాని, గుణాఘ్యుడు సంస్కృత ప్రాకృతదేశభాషలలో మాని. వైశాచము హాలరాజున కర్థముకానిభాష. ఇంకఁ గవి రాజుల పరస్పర సంభాషణ మెట్లు? ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణమునకై యలనాఁడు కొలువువీడునపుడు గుణాఘ్యుని నోటనుండి వెలువడిన మాటలు స్మృతికిఁ దెచ్చుకొని హాలుఁడు నిట్టూర్చెను.

శిష్యులకు సన్నచేసి, యామహాకవి “వైశాచము”లో. నీ తెఱఁగునఁ దన చరమసందేశము వినిపించి హాలప్రభువునకుఁ బ్రాకృతములో ననువదించి చెప్పవలసినదని యాజ్ఞాపించెను.

“సాతవాహన మహారాజా! నీయశస్సు యావదాంధ్రముననేకాక యావద్భారతదేశమునను సదాతనమై యుండఁ గలదు. నీవు కవివి. కవితత్సలుఁడవు. నీవంటి మహాప్రభువునుగన్న యాంధ్రదేశము నిజముగాఁ బరమధన్యమైనది. ప్రాకృతభాషలో నద్వితీయమైన వైదుష్యమును సంపాదించి, యొకానొకపట్టుదలతో నాఱుమాసములలో గీర్వాణసారస్వతము నెల్లఁ బుడిసిలించి, దేశభాషలోఁ బ్రతిభా సంపద గడించి, “గాథాసప్తశతి” కావ్యసంకలనముచే

నమృతమధురమైన రచనాపాటవమును బ్రకటించి, మహా కవుల కెందఱకో యాశ్రయమిచ్చి, నూతన శకస్థాపకుఁడవై, కవివత్సలుఁడవై, దుర్వారబాహుబల సంపత్సమేతుఁడవై, నిరస్త సమస్త శాస్త్రపుఁడవై వెలసిన ప్రభుమాళివి. నీ చరిత్ర యాదిక్ష త్రశిరోమణుల చరిత్రమునకు దీటు వచ్చునది. భావిరాజేంద్రులకు నీసాహిత్యరక్తి యొరవడియై పరిధవిల్లఁ గలయది. ఒకవంక రాజ్యతంత్రములు దిద్దుకొనుచు, వేరొక వంక వాఙ్మయమును సేవించుకొనుచు సాగించుచున్న నీజీవిత యాత్ర యాంధ్రరాజచరిత్రమునఁ బ్రథమోదాహార్యమైనది.

కవుల నెంత యాదరముతోఁజూచి గౌరవించితివో, కవయిత్రులనుగూడ నంత యాదరగౌరవములతోఁ దిలకించిన విశాలహృదయుఁడవు. అణులక్ష్మి, అనుపలబ్ధ, రేవ, మాధవి మున్నగు కవయిత్రీ రత్నములు నీకీర్తికిరీటాగ్రమున విరాజిల్లు చుందురు.

కారణాంతరములచేసినేవాభాగ్యమునకు దూరమై యీ కాంతారమున నున్నను, హాలరాజు గుణాధ్యహృదయమున నిత్యనివాసి. పైశాచభాషలో రచింపఁబడిన యీ 'బృహత్కథ' దగ్ధశేషము నీకు హృదయపూర్వకముగా నర్పించు చున్నాను. అణులక్షులగ్రంథ మిందాఁక భస్మమైనది. ఇంక మిగిలినది యొక లక్ష గ్రంథము.

వీరు గుణదేవ నందిదేవు లను సాశిష్యులు. వీరివలనఁ బైశాచభాష నభ్యసించి యాగ్రంథమునకుఁ బ్రచార

ప్రశస్తలు తేవలయునని కోరుచున్నాను. సీ'కథాపీఠము'లో 'బృహత్కథ' ప్రపంచసాహిత్యమున ధ్రువతారయై విరాజిల్లుగాక !"

గుణాధ్యుని చరమసందేశము మృదుముగ్ధమైన సంస్కృతభాషలో ననువదించి నందిదేవుడు సాతవాహనమహారాజునకు వచించెను. సాతవాహనుని మేరు హర్షపులకితమయ్యెను. ఆ జైని దోసిలీలో గుణాధ్యుని యామోద మేదురకటాక్ష ప్రసవములు పడి యందగించి పరిమళించెను. గుణాధ్యుని యోగమార్గముచే దనుత్యాగము చేసికొని పునరావృత్తిరహితమైన దివ్యపదము నలంకరించెను.

సాతవాహనుడు 'వైశాచము' కూలంకషముగా నభ్యసించి 'బృహత్కథా'కృతి ప్రశస్తి గుర్తించ దానికి గథాపీఠము వెలయించెను. 'బృహత్కథ' కాలవశమున నేడు కానబడకున్నను, తద్గ్రంథపోషకుడైన సాతవాహనుని కీర్తిని స్థిరముచేసిపోయినది. సామ్రాజ్యాధిపతులలో నింతటి సారస్వతప్రీతి కలవారెందఱుందురు ? ఇన్ని వాఙ్మయములలో బాండిత్యము గడించినవారెందఱున్నారు ? హలరాజా ! తెలుగు చరిత్రలో నీవు నిజముగా నమృతజ్యోతివి.

మాధవవర్మ

అది నడిరేయి. గ్రుడ్డివెన్నల సాయముతో నొక చిట్టడవిదారిఁబడి ప్రయాణము సాగించుచున్న యామెయెవరు? ఈ యర్ధరాత్రమున నామె యెక్కడకుఁ బోవుచున్నది? ఆమె ముందు వేఱోక స్త్రీవ్వఁకీ మాగ్గదర్శకురాలై నడచుచున్నది. ఆమె వేసమునుబట్టి చూచినచో దాసివలెను, వెనుకనున్న యిల్లా లొకరాజపత్నివలెను స్పష్టపడుచున్నది.

ఎండక నైఋతగని సుకుమారగాత్రి, కాలుక్రిందఁబెట్టి నచోఁ గందిపోవు పూఁబోడి, చూలాలివలె నడువలేక నడువ లేక నడచుచున్నది. ఆమె నిట్టూర్పు గాఢులసందడి. ప్రకృతి నిశ్చలతను భంగపఱచుచున్నది. ఒకానొక సంభ్రమముతో మిఱ్ఱిపల్లయులలోఁ దడఁబడుచు నడువవలసిన యవస్థ యామె కేల కలిగినదో! దాసి చేయూతనీయఁగా నా యంగన పాపము! కంటకావృతమైన త్రోవవెంట నడచి నడచి బడలి నిలఁబడిపోయినది. దాసి కనులలో నశ్రువులు గిఱ్ఱునఁ దిరిగినవి.

“అమ్మా ! నీ కెటువంటి దురవస్థ తటస్థించినదమ్మా !
ఒక సామాజ్యనేతకుఁ బట్టమహిషివై యుండి, స్వర్ణపీఠము
నుండి కాలుకదపని భాగ్యవతిగా బ్రతికి తుదకీ దిక్కుమాలిన
కాలిబాటలలో సంచరింపవలసి వచ్చినది. పైగా, నెనిమిది
నెలల గర్భిణివి. దుర్భరమైన దుఃఖము దిగ్వింగుకొని యర్ధ
రాత్రుమునఁ బ్రయాణించుట ! మహారాజ్ఞ ! నాకడుపుతఱుగు
కొని పోవుచున్నది.

రాణి:— చారుమతీ ! దైవము ప్రతికూలించినపుడు మన
మేమియుఁ జేయఁజాలము. తొలిజన్మమున నేనుజేసిన
పాపము లిట్లు కట్టి పీడించుచున్నవి. నన్నెక్కడకుఁ
గొంపోవుచున్నావు ! నీబలవంతముచే నడచుచున్నాను
గాని బొత్తిగా నోపికలేదుసుమా !

చారుమతి:—ఓపిక యెటులుండునుతల్లీ ! నీ వెప్పుడైన నిట్టి
ప్రయాణముచేసి యెఱుఁగుదువుకనుకనా? ఈముండ్లలో
నీవంటి రాణినిట్లు నడపించుచున్న నేనెంత దుష్టు
రాలను !

రాణి:— నీవేమి చేయుదువు ? నాయదృష్ట మిట్లున్నది. ఆ
దుష్టుఁడు కటకరాజుకత్తితో నన్నుఁగూడ నుత్తరించిన
నిట్టికష్టము లేకపోయెడిది. ఈ యనాధప్రాణమును
సంరక్షింపఁ జూచుచున్నావు. చారుమతీ ! నీకును నా
యెడలఁ గరుణలేదా ?

చారుమతి:—మహారాజ్జీ! యెంతమాట యనుచున్నావు!
ప్రధానామాత్యుని యాదేశానుసారము నీ గర్భస్థమైన
వంశాంగకురమును గాపాడుటకుఁ దీసికొని వెళ్లు
చున్నాను. ఎన్నికష్టములకు లోనైనను సంతానము
నిలుపుకొనుట యవశ్యక ర్తవ్యముకదా! దుర్గలితుఁడైన
కటకరాజు బల్లహుఁడు రావణునివంటివాఁడు. వాని
కంటఁబడకుండ వెలుఁగురాకుండ నునము 'అనుమ
కొండ' చేరుకొనవలయును. నాబుజము నవలంబనము
చేసికొని ధైర్యము వహించి యడుగువేయుము.

రాణి:—అయ్యో! దైవమా!

చారుమతి:—నిండుచూలాలిన్నై యడవివెంట నడయాడు
చున్న నీయవస్థ చూడఁగా, శ్రీరామ పరిత్యక్తయై
కాననములో దిక్కుగానక సంచరించు జానకీదేవిగాఢ
తలంపునకు వచ్చుచున్నది.

రాణి:—ఆ తల్లితో నీదురదృష్టవంతురాలిని పోల్చుచుంటివా?

చారుమతి:—సుక్షత్రియుఁడగు సోమదేవ భూషాలుఁడు
సామాన్యుఁడా? తల్లీ! అట్టి ప్రభువరునకుఁ బట్టమహి
మిపై వెలసిన నీభాగ్య మేమంతతక్కువ?

రాణి:—చారుమతీ! నా కుడికన్నదరుచున్నది. కటకరాజు
బల్లహునితో యుద్ధము చేయుచున్న ప్రాణేశ్వరుని
గూర్చి దిగులుగానున్నది. వారికి బాసట యెవరేని

యుండిరో లేవో! భర్త నెడఁబాసి స్వప్నాణ రక్షణ
మునకై యత్నించుచుంటిని. చీ! నా బ్రతు కెందులకు?

చారుమతి:—అమ్మా! అధైర్యపడకుము. పూర్ణగర్భవతివై
యుండి యీ విధముగా విలపించుట మంచిదికాదు.
అనుమకొండ దరియ వచ్చుచున్నాము. తెలవాటకుండి
నాయూరఁ బ్రవేశించవలయును. మహామాత్యుఁడు
నా కిటు లాడేశించినాఁడు. ‘బల్లహుని బరిమార్చి
సామ్రాజ్యము నేలఁగలబిడ్డ రాణికడుపున నున్నాఁడు.
వాని భద్రత యవసరము. నీవు జాగ్రత్తగా మహా
రాజ్ఞిని గొంపోయి యనుమకొండఁజేర్పు’ మని.

రాణి:—అయ్యో! ఏమేచారుమతీ! చల్లగా జెప్పుచున్నావు.
ప్రభువున కేదేని యిక్కట్టు రాలేదుకద! ఆత్మహత్య
చేసికొందమన్నచోఁ గడుపుకొఁతియొకటి! ఇన్నీ! ఎంత
నిర్భాగ్యజీవిత మైనది!

చారుమతి:—కడచినదానికి వగచి కార్యములేదు. రాజ్య
తీంత్రి ధూర్వశుఁడగు ప్రధాని చెప్పినట్లు మనము
చేయుట శుభోదర్కము.

రాణి:—శుభోదర్కము! నా బ్రతుకునకింక శుభముకూడనా?
కందారపుర దుర్గమును దాటివచ్చిన క్షణముననే
నా జీవిత మొక దుర్గమారణ్యమునఁ బ్రవేశించినది.

కానిమ్ము. అనుమకొండలో మన కాశ్రయమిచ్చువా
రెవరు? మన నాదరించువారెవరు?

చారుమతి:—భక్త రక్షకుడు 'మాధవుఁ' డుండఁగా మనకు
లోటేమి?

౨

సోమదేవుఁడు కందారపురము రాజధానిగా నాంధ్ర
దేశమును బరిపాలించుచుండెను. అతని తండ్రి విజయపాలుడు.
విజయపాలునితండ్రి నందభూవరుఁడు. సోమదేవుఁడు తాత
తండ్రులను మించి ధర్మ నిబద్ధ బుద్ధిమై రాజ్యపాలనము సేయు
చుండెను. అతని పరాక్రమసంపదకుఁ బరనరపతులు వెఱుగు
పడి పలాయిత లగుచుండిరి. మల్లికార్జునదేవునిపై సోమ
దేవునిభక్తి యద్వితీయమైనది. ఆతఁ డెంతభక్తుఁడో అంత
ధర్మానకుఁడు.

గోవులయెడల నా మహిపతికిఁ గల భక్తిభావ మపార
మైనది. సువిశాలమైన యాతని గోష్ఠమునందుఁ గొన్నివందల
ధేనువులు నిరంతరము పూజింపఁబడుచుండును. చిత్రవర్ణ
భాసురములగు నావులను బరికింపవలయునన్నచో సోమదేవుని
గోశాలకుఁ బోవలయును. దేశములో నెక్కడనున్న కపిల

గోవులను గొనితెచ్చి తన యాలమందలో నుంచుకొనుట యాతని కొక ముచ్చట.

కుండపొదుంగులు నేల నంటఁగాఁ, బచ్చికమేసి సమీప నదీతోయములు త్రావి తన్నుతోఁ దఱపిమాడలను నాకి పాల చేపుల నొలికించు నాలమందలలో సోమదేవుడు ప్రాత స్నాయం సమయములయందు గోపాలకునివలెఁ దిరుగాడు చుండును. భద్రదాచలమునందును, మంత్రకూటమునందును సోమదేవునకు ధేచుసంఘము లున్నవి. ఆ సంఘముల సంరక్షణ మున కధికారివర్గము నేర్పఱచి యతఁడు పుణ్యకాంక్షతో వానిని పోషించుచుండును. కోటలోని సౌధోపరిభాగమునుండి సోమదేవుడు ప్రభాతమున మేల్కొనిన వెంటనే సహస్రగోదర్శనము చేయుచుండును. ప్రతి ప్రాతఃకాలమున నా మహారాజు గోష్ఠ ప్రదక్షిణము నేమఱఁడు. పంచగవ్య ప్రాశనముతో సుషవిత్రమైన నాతని దేహము పరిమళించుచున్న బంగారువలె భాసిల్లుచుండును.

రత్నాభరణములతో, బంగారు తొడుగుల శృంగములతోఁ, బసుపుఁగుంకుమలు కలిగిన మోములతో సోమదేవుని యావులు కంటఁబడినపుడు నిజముగా గోలోక సందర్శనానందానుభూతి కలుగును. జాము జాము చేపి పొదుఁగెండని పాడియావులు కొన్నివంద లాతనిమందలోఁ గలవు. గోప్రదక్షిణము భూప్రదక్షిణము వంటిదని యాజ్ఞేనికి

సంపూర్ణమైన విశ్వాసము కలదు. సర్వదేవతలు గోమాతలో నుందురని యాతనికి నమ్మకము.

గోవులను, ధరణీదేవులను, దేవదేవుని నిరంతరార్చన లతోఁ దనువుచు సోమదేవుఁడు కందారపురరాజ్యము శాత్రవ బృంద భయంకరముగాఁ బరిపాలించుచుండెను. సోమదేవ భూపాలుని పట్టపురాణి సిరియాలుదేవి. ఆమె పతి కనువ్రతయై సుగుణశీలోన్నతయై పేరుగాంచెను. గోసేవావ్రతమున సోమ దేవుఁ డెంత శ్రద్ధాపరుఁడో, సిరియాలుదేవి యంత శ్రద్ధావతి. ఆ రాజదంపతులు గోష్ఠ ప్రదక్షిణము చేయునపుడు చూపఱకు నేతోత్సవముగా నుండును.

నేడు సోమదేవభూవరున కపూర్ణమైన వేడుక. ఎన్ని భాగ్యములు పట్టినను బుత్రిదర్శనవైభవమున కతఁ డిందాఁక నోచలేదు. భేనుపూజాఫలముగా 'సిరియాలుదేవి' గర్భవతి యైనదన్నవార్త సోమదేవుని చెవిలో సుధాబిందువువలెఁ బడెను. ఆ ప్రభువున కింక వలసినదేమి !

ఏనాఁడు చెవులపండువగువార్త నాలించెనో, ఆనాఁడే గుండెదిగులు కలిగించు నొక యుదంతము సోమదేవభూకాంతుఁడు వినవలసినవచ్చెను. చంద్రునిలోఁ గళంకము !

గూఢచారుఁడొకడు మహారాజును దర్శించి నమస్కరించి యిట్లు వచించెను: "ప్రభూ ! తెలుఁగుదేశము నాల్గు చెఱుగులు తిరిగి పరికించితిని. ఎక్కడ విన్నను దేవరవారి

గుణగణములను బ్రశంసించు వాక్యములు మాటుమోగి గు
చున్నవి. ప్రభువుల గోసేవావై భవమునుగూర్చి, దైవభక్తిని
గూర్చి, ధర్మపాలనముగూర్చి జనులు ముచ్చటించుకొను
చున్నారు. కాని, ఒక్క-విషయము మనవిచేయుటకు నాకు
భయముగానున్నది. కటకరాజు బల్లహుఁడు దుష్టభావముతోఁ
గందారదుర్గము ముట్టడించుటకుఁ జాలనాశ్శనుండి రహస్య
యత్నములు చేయుచున్నాడట. ఒక భూగృహములో
సైన్యమునుంచి పోషించుచు నాకస్మికముగాఁ బ్రభువులతోట
నా కమింపఁదలఁచెనట. కటకదేశమునందలి సంచారములో
నీ రహస్య మెట్లో తెలిసికొనఁగలిగితిని.”

సోమదేవుఁడు సహజగంభీరుఁడు. చారుఁడు చెప్పిన
యీ వార్త విస్ఫూరితనేత్రములతో నర్థము చేసికొని “బల్ల
హుఁడా! కందారదుర్గము నాకమించుటయా! సరే కానిమ్ము.
అతనికిఁ బోఁగాలము దాపురించినదికాబోలు!” నని యుంభో
ధర స్వరగంభీరముగాఁ బలికి గూఢాచారుని బంపివై చెను.

అంతట రాజసే ధమున నేకాంత ప్రదేశములోఁ
బ్రధానమంత్రిని గానిపించుకొని కందారవిభుఁడు భావికార్య
మునుగూర్చి మంతనములు నెఱపెను.

రాజు:—కటకరాజు బల్లహుఁడు కులంత్రములు పన్నుచున్నాఁ
డని చారుఁడు చెప్పినాడు. ప్రధానీ! దుర్గ సంగతుణ

ముగ నప్రమత్తులై యుండవలె నని దండనాయకుల
కొఞ్జాపింపుము.

[ప్రధాని:—ప్రభూ! మొన్న నేకదా మనరాజధానికి వచ్చి
మనము చేసిన విందు గుడిచి పోయినాడు! నాడు
బల్లహుడు నెఱపిన నెయ్యమంతయుఁ గయ్యమునకు
దారితీయుచున్నదన్నమాట!

రాజు—చిరకాలమునుండి యీ దుండగిడు మనపై దండెత్తి
వచ్చుటకు సైన్యపోషణము చేయుచున్నాడట.
మనము చేసిన విందులో నతఁడు తేనె లొలికించుచు
మాటాడినాడు. కటకమునకు నాంధ్రదేశమునకుఁ
బ్రేమాచుబంధములు పెంపొందవలెననియు, దేశము
శాంతిభరితమైయుండుటకు యుద్ధప్రయత్నవిరమణ
మవసర మనియు, సైన్యాధిక్యము రాజ్యరక్షణకు
సాధకము కారాదనియు, నహింసామార్గ మవలంబిం
చుట దేశక్షేమహేతువనియు నుపన్యసించి పోయి
నాడు. ఆమాటలన్నియు “విందుమాటలు”కాబోలు!

[ప్రధాని:—బల్లహుని విసపుమెచ్చులు, మీసాలతేనెలు నాడు.
గుర్తింపలేకపోయితిమి. ఇంతకు బల్లహుడు మనదుర్గ
మార్గ రవాన్యములు కనిపట్టుటకు నాడు వచ్చియుండ
వచ్చును. ప్రభూ! మనకుమాత్ర మిప్పుడు సైన్యపుఁ
గొఱత యే మున్నది! గజ తురగ పదాతి వాహిని

వలసినంత యున్నది. అదిగాక, ఆంధ్రప్రేరు లెందతో
మన పోషణమున నున్నారుగదా ! కదనరంగము పేరు
చెప్పినచో నదనములు వికసించు జోదులు వారు.
కందార దుర్గముపై సీగకూడ వ్రాలనియరు.

రాజు:— సరే. జాగరూకతతో నుండవలసిన సమయము
వచ్చినది.

3

‘అనుమకొండ’ చిన్నదైనను సొగసైనయూరు. ఆయూరి
కెల్లఁ బద్మాక్షి దేవతాలయము రక్షాబంధమువంటిది. పది
యిండ్లకుఁ దక్కువగాకుండ బ్రాహ్మణాగ్రహార మాగామి
మున నుండెను. ఆ యగ్రహారములోని పదియిండ్లవారును
బాడిపంటలకుఁ గొడువలేని సంపన్నులు. అందఱును వేద
శాస్త్రము లధ్యయనించిన కర్మపరులు. వారిలో మువ్వరు
నలుపురు విప్రోత్తము లగ్నిష్టోమాది యాగములుచేసిన
యజ్ఞులు. సాధారణముగా వారిలో నెవ్వరును గాలుకదిపి
పెఱచోట్లకు వెళ్ళరు. అరుగులపైఁ గూరుచుండి శుశ్రీశ్రుతి
పురాణాదులనుగూర్చి ముచ్చటించుకొనుటయో, శిష్యులకుఁ
బాఠములు చెప్పకొనుటయోతప్ప వారికి రాజకీయములతో
సంబంధములేదు.

అతిథులు, నభ్యాగతులు నసంఖ్యాకముగా నగ్రహారమునకు వచ్చుచుందురు. అర్ఘ్యపాద్యాదులతో నచ్చటివారు నెఱుపు నాతిథేయము శ్లాఘాపాత్రమైనది. అగ్రహారము వీధివెంట వెళ్ళినచో, నొకచోట ఋగ్వేదపాఠము, ఒకవంక సామగానము, ఒకప్రక్క యజుర్మంత్రధ్వనము, ఒకదిక్కుపాతంజలము, ఒకచో వ్యాకరణాది శాస్త్రాధ్యయనము చెవుల శండువుగా నుండును. అనుమకొండ కా యగ్రహార మొక నిండు శోభ తెచ్చినది.

క్రైస్తవశకమునకుఁ దొలినాఁ డాయూరి ప్రాంతమంతయు నెఱుకరాజ్యమొనరించిది. 'అనుమకొండ'యనుపేరువచ్చుట కొక కారణము చరిత్ర యీ విధముగాఁ జెప్పుచున్నది:

“ఒక కిరాతుఁడు శ్రీపర్వతక్షేత్ర ప్రాంతమునందలి యరణ్యమున నిచ్చావిహారవ ర్తియై యనుచరవర్గముతో సంచరించుచుండెడివాఁడు. అతఁడు పరాక్రమశాలి. మెల్లమెల్లఁగా నరణ్యపరిసరపుఁ బల్లియల నాక్రమించుకొని 'హనుమాది'పై నివసించుచు నా కిరాతుఁడొక చిన్న రాజ్యమును నెలకొల్పెను. ఒక దుర్గమును నిర్మించెను. ఒక గ్రామమును గట్టెను. ఆబోయ జేని పేరు 'ఎఱుక దేవరాజు'. ఆ రాజునకు “అనుమఁడు—కొండఁడు” అను పేర్లుగల యరువును కుమారులు పొడమిరి. క్రమముగాఁ దండ్రి యనంతరము వారి కారాజ్యము ప్రాప్తిచినది. ఆ కారణమున హనుమాదికి వారి పేళ్ళకలయికతో 'అనుమకొండ' యను పేరు స్థిరపడెను.”

ఈగాథనుబట్టి చూచినచో నొకనాఁడు 'అనుమకొండ' యనాగరకప్రాంతమైనట్లు తోచినను గథాకాలమునాఁడు వేదశాస్త్రకళానిలయమై యుండెడిది.

అనుమకొండ యగ్రహారములోని విప్రసంఘమునకెల్ల విద్యావయోవృద్ధుడైన 'మాధవశర్మ' నాయకుఁడు. అతని నాయకత్వము సరంకుశమైనది కాదు. అక్కడి వారందఱు మాధవశర్మ మాటపొడ భక్తివిశ్వాసములు కలిగియుందురు. మాధవశర్మయు వారివారి చిత్తములు నొవ్వకుండఁ దగవు తీర్పులలోఁ బెత్తనము నెఱపుచుండును. ఆతఁడంత వైదికి నిష్ఠాపరుఁడో, అంతకుమించిన తౌకికజ్ఞానము కలవాఁడు. శ్రుతిస్మృతిపురాణములలో నాతఁడెఱుంగని రహస్యములేదు. రాజకీయతంత్రములలోఁ జాణక్యుఁడు. అచ్చటి యాగ్రహారికులలో నాతనికున్నంత పంటభూమి మఱియెవ్వరికిని లేదు. అతని కున్నదంతయు ముక్కారుఁబండు సుత్రేత్రఖండము. పుత్రులతో, పౌత్రులతో, దుహితలతో, దౌహిత్యులతో నాతనియిల్లు దోసతోటవలెఁ గన్నులపండువుగా నుండును. మాధవశర్మది నాలుగిండ్ల బవంతి. ఎందఱు బంధువులువచ్చినను, ఎందఱుభ్యాగతులువచ్చినను వ్రడసోపేతమైన భోజనపు బంతి. నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణముగా విరాజిల్లు నాయుంట మాధవశర్మ యొకయతిథివలె నివసించుచున్నాఁడు. అతఁడు నిస్సంగియైన కుటుంబి. పండువయస్సులోనున్న యాతని నెల్లవారు 'జనకుని'వలె భావించి గౌరవింతురు. 'వాల్మీకి'వలె దలచి పూజింతురు.

మాధవశర్మ యొకనాటి ప్రాతఃకాలమున స్నాన సంధ్యాదులు నిర్వర్తించుకొని కూర్చుండెను. అతని నుదుట నేవో యాలోచనారేఖలు కదలాడుచున్నట్లుబుండెను. ఎన్నడును విచారమన్నది యెఱుంగని యాపండితుఁ డిపు డిట్లుండుటకు హేతువేమైయుండునో ! కొంతతడవునకు లోపలినుండి 'నాయనగారూ!' అను పిలుపు శ్రవణమధురముగా వినబడినట్లై మాధవశర్మ 'అమ్మా! జానకీ!' యని యాప్యాయముగా సంబోధించెను.

జానకీ వచ్చి మాధవశర్మకుఁ బాదపందన మాచరించుటకై దోయిలించి మెల్లఁగా నడుము వంచఁ బోయెను. ఆ వృద్ధ విప్రునకు మేను జల్లుమని కన్నీళ్ళు గిట్టునఁ దిరిగెను. వెంటనే "తల్లీ! వలదువలదు. పాదాభివందనమున కిది సమయముకాదు. నిండుచూలాలివైయుంటివి. అదిగాక, నీవంటిసాధ్వీ భక్తిభావమును నాయెదుట వెల్లడింపవలయునా ? నేను బయవాడను గానుగదా ! నీవు నా కన్నబిడ్డవు. వడ్డితో బిడ్డను బరికించి నపుడే నాకు సంబరము. 'పద్మాక్షి' కరుణాకటాక్షముచే నీ ఘట్టముదాఁటి బయటఁబడినచోఁ గోటలోఁ బాగా వేసినట్లే" యని నిట్టూర్చెను.

జానకీ యవసన్నమైన స్వరముతో "నాయనగారూ ! కందారపురమునుండి కబురేమియు రాలేదా ? ఆ దుష్టుఁడు కటకరాజు ఘోరకార్య మేమిచేసినాఁడో యని భయముగా నున్నది. దారుణమైన సంగ్రామాగ్నిలోఁ బ్రాణనా

ధుండు కుములుచుండఁగా, నేనిచట విందులుగుడుచుటయేమి !
నన్నుఁ గందారపురమునకుఁ బంపివేయుఁడు. కర్మ మెటు
లున్నదో యటులు జరుగును” అని పలికి యశ్రుధుద్ధకంఠయై
మాటరాక దుఃఖింపసాఁగెను.

ఒక్క త్రుటికొలము మాధవశర్మ తన పండుహృదయ
మును జిక్కుబట్టుకొనలేకపోయెను. వెనువెంటనే ధైర్యము
తెచ్చుకొని “అమ్మా ! మఱియేమియు భయములేదు. కందార
పురమునుండి వార్త తెప్పించెదను. నేడోరేపో పురుషు రానై
యున్న నీవిట్టు లడలుట యుచితముకాదు. నాఁడు ‘బ్రహ్మ
శిరోనామకాస్త్రము’ కీడుదొలఁగించి యుత్తరాగర్భముఁ
గాపాడిన శ్రీకృష్ణుని యనుగ్రహము నీయందు నింజారుఁ
గాక ! జానకీ ! ఒక్కమాట జ్ఞాపకముంచుకొనుము. గోడకుఁ
జెవులుండు నందురు. నాతోఁగాని, మఱియెవ్వరితోఁగాని
కందారపురమునుగూర్చి, కటకరాజునుగూర్చి ప్రసంగము
లేవలదు. ఎవ్వరు ప్రశ్నించినను ‘నాపేరు జానకి యనియు,
నాభర్త కాశీయాత్రకు వెళ్ళినారనియు, బుట్టింటికి వచ్చి
యున్నాననియే’ చెప్పవలయునుసుమా ! నేనుండఁగా నీ
కేయిబ్బందియులేదు.’

జానకి యతికష్టముగా నూటలఁ దెచ్చుకొనెను.
మాధవశర్మ యామె పరోక్షమున నిట్టూర్పుచు ‘పాపము !
ఎట్టిమహారాజు కెట్టియవస్థ! ఆంధ్రసామ్రాజ్యాధిపతి పట్టపుదేవి

‘సిరియాలు’ నాయంట ‘జానకి’యై ప్రచ్ఛన్నరూపముతో నుండవలసివచ్చినదా ? విధివిలాసము!’

కటకరాజు బల్లహుండు తన మంత్రినిజూచి ప్రశ్నించెను: ‘సోమదేవుని రాణి యెక్కడనున్నదియు జాడ తెలిసినదా?’ యని. అమాత్యుండు తాను సేకరించిన విషయము రాజుతో నిటులు మనవిచేసెను:

‘ప్రభూ ! చారులను దేశదేశములకుఁ బంపించితిని. ఇప్పుడే యొకఁడు వచ్చి చెప్పినాఁడు. ఆమె కందారపురపుఁ గోట రాణివాసమునుదాటి “యనుమకొండ” చేరుకొన్నట్లు తెలియుచున్నది. అనుమకొండ బ్రాహ్మణగ్రహారమున నొక సంపన్నగృహస్థునియింట నొకయల్లాలు కనబడినదట. ఆమె యచ్చముగా క్షత్రియాంగవలె నున్నదట. నడకతీరులో, మాటలసారులో రాచరీతియే గోచరించుచున్నదని చెప్పినాఁడు. యజ్ఞములుచేసిన కర్మిష్ఠబ్రాహ్మణునియింట క్షత్రియాంగన యెట్లునివసించుచున్నదో తెలియదు. స్వయముగానేనేవెళ్ళి పరిశీలించవలయునని తలంచుచున్నాను. పిమ్మట దేవరచిత్తము.’

బల్లహుని కన్నులు చింతింపజలవలె జేపుటించెను. “అనుమకొండ యగ్రహారములో ‘సిరియాలు’ను దాచి మమ్ము

అను మోసగించునట్టి బాఁపడుకూడ నుండెనా ? వాని కెన్ని గుండెలున్నవి! కందారపురపుఁగోటను ముట్టడించి, సోమదేవుని ప్రాణములు కరవాలమున కెరగావించి వచ్చిన మాతోనా వైరము ! కానీ, అనుమకొండయగ్రహారము బుగ్గిచేసి విడిచెదము. గర్భవతియైన రాణిని గాపాడుటకు సోమదేవుని మంత్రి చేసిన కుతంత్రమిది. ఆమె పుత్రుని గనవలయును; ఆపుత్రుఁడు పెరిగి పెద్దవాఁడై మాతో యుద్ధముచేయవలయును. చేసి, ఆంధ్రరాజ్యమును బుసస్థాపనము చేసికొని కందారపుఁగోటపై తెలుఁగుబావుటా ప్రతిష్ఠింపవలయును ! సెబాసు ! తెలుఁగు మంత్రి యెంత దూరాలోచనము చేసెను ? ఇది దూరాలోచనముకాదు, దూరాలోచనము. నీవు తత్క్షణమే యనుమకొండకు వెళ్ళి యీవిషయము సమగ్రముగాఁ దెలిసికొని రావలయును. ప్రధానీ! ఆలసించుటమంచిదికాదు. శత్రుశేషము నగ్నిశేషము నుపేక్షింపరాదని కటకరాజు గర్జించెను.

నాఁడే కొంతసైన్యమును వెంటనిడుకొని కటకమంత్రి 'యనుమకొండ'కుఁ బ్రయాణించెను. కటకమంత్రి వచ్చిన సంగతి మాధవశర్మ విని యనుమానించి భారము భగవంతునిపైనుంచి ధీరుఁడై యుండెను. సైనికుల నూరివెలుపల నుండఁ జూచుమించి యొక విపుని వెంటఁబెట్టుకొని యమాత్యుఁడు తిన్నగా నగ్రహారమున కరిగెను. అగ్రహారములోఁ బెద్దవాఁడు మాధవశర్మ యని చెప్పఁగా విని యతని యింటికే వెళ్ళెను.

కటకమంత్రి తనయింటికి వచ్చునప్పటికి వృద్ధమాధవ శరత్ మనుమలకుఁ బాఠము చెప్పుచుండెను. వారిలో నొక పిల్లవాఁడు తాతగారి నేదో ప్రశ్నించుచున్నాఁడు. వాని కాతేండ్రకు లోబడినయీఁడు. ఉజ్జ్వలములైన కన్నులు. ధీరమధురమైన శబ్దోచ్ఛారణము.

‘తాతగారూ ! శ్రీరాముఁడు సీత నరణ్యములో దిగ విడిచిరమ్మని లక్ష్మణున కాజ్ఞాపించెనుగదా ! పాపము ! ఒంట రిగా నామె యడవిలో నెంత పరితపించినదో ! వాల్మీకిమహర్షి కనబడనిచో నామె యేమికావలసినది!’

మనుమని ప్రశ్నకుఁ దాతగారు ప్రత్యుత్తరముగా ‘ఉత్తమచరిత్రలకు భగవంతుఁ డేదోవిధముగాఁ దోడ్పడుచునే యుండు’నని పలికెను.

కటకరాజమంత్రి మాధవశరత్కునమస్కరించి కూర్చుండెను. ప్రక్కనున్న విప్రుఁడు మాధవశరత్కు, బల్లహమంత్రికి నన్యోన్యపరిచయము నెఱపెను. మంత్రి యోగక్షేమాదు లడిగినవెంట వారి కిట్లు సంభాషణము జరిగెను;

శరత్:— తమరు మాపల్లెకు దయచేసిన కారణము !

మంత్రి:— మఱేమియులేదు. మాప్రభువు బల్లహుఁడు కందార రాజ్యము నాక్రమించుకొనెనని, బల్లహుని వాడి కరవాలమున కాంధ్రరాజు సోమదేవుఁడు గుఱియయ్యె నని మీరు వినయే యుండవచ్చును.

శర్మ:- వినకేమి! అది కొన్నియేండ్ల క్రిందటనే జరిగిన ముచ్చటగాదా !

మంత్రి:- కందారపుఁగోట ముట్టడించు సమయమున సోమదేవుని రాణియగు 'సిరియాలుదేవి' రహస్యముగా నెక్కడికో కొంపోవఁబడినది. ఆమె యెక్కడ నున్నదో తెలియక యిన్నాళ్ళనుండి జాడలు తీయుచున్నాము. శత్రుశేషముండరాదని మా ప్రభువువారి శాసనము.

శర్మ:- అవును. రాజనీతి రీతి యట్టిదేకదా !

మంత్రి:- మొన్ననే మాకొక వార్త తెలిసినది. ఆమె యీ యనుమకొండ యగ్రహారములో నొక విప్రునియింట సంతక్షింపఁబడుచు నజ్ఞాతవాసము చేయుచున్నదట. ఈ విషయము వృద్ధులైన మీకేమేని తెలిసియున్నదేమో యెఱుంగుటకు వచ్చియున్నాను.

శర్మ:- ఓత్తియాంగన విప్రునియింట నుంటయా ? మంత్రిగా రొక క్రొత్తవిత చెప్పినవారైరి. పాపము ! కందారపురాజ్ఞి కిటియవస్థ వచ్చినదా ? ఆమె యెక్కడ నున్నదో నాకేమియుఁ తెలియదు. పదియిండ్ల యగ్రహారము. ఇక్కడ నెవరియింటనైన నున్నచో నాకుఁ దెలియకుండఁగా నెటులుండును !

మంత్రి:- అయ్యా ! దాచనేల ! సిరియాలుదేవి తమయింటనే యుండి సంతక్షింపఁ బడుచున్నదనియు మాకుఁ జూచా

యగాఁ దెలిసినది. బల్లనుఁడు సాధారణుఁడు కాఁడు. ఈవిషయమువిన్నపింపినుండియు ననుమకొండను భస్మముచేయుదు నని యాప్రభువు మండిపడు చున్నాఁడు. అయినను, తొందరపడుట భావ్యము కాదని స్వయముగా యథార్థము సేకరించుటకు నేనే రావలసి వచ్చినది. ఒకవేళ, ఆమె మీ యొద్దికలో నున్నచోఁ దెలుపుఁడు. మఱేమియు నిబ్బందిరాదు.

శర్మ:- చిత్రముగా నున్నదే! పండిపోయిన వయస్సులోనుండి దైవధ్యానముతోఁ గాలక్షేపము చేసికొనుచున్న నా మీఁదనా యీ యభాండము! కందారరాజు రాణి వాస మెక్కడ? నాయంట వసించుట యెక్కడ? కల్పన యైనను యుక్తియుక్తముగా నుండవలయును. మీ రెవరి వలన వింటిరోకాని యిం దణుమాత్రము సత్యములేదు.

మంత్రి:- సత్యములేదా? మా ప్రభువుల శాసనముచే మీ యిల్లు 'సోదా' చేయవలసియున్నది. ఏమందురు?

శర్మ:- అభ్యంతరములేదు.

మంత్రికి మాధవశర్మకు దరుగుచున్న యీ సంభాషణ మింటనున్న 'జానకి' వినుచున్నది. ఆజేండ్లకుఁ బూర్వమొక నడిరేయివేళ కందారదుర్గము విడిచి, యడవిప్రతోవలో దాసీ ద్వితీయయై ప్రయాణించునప్పటి హృదయాందోళనానుభూతి సిరియాలుదేవి కానాడు మఱలఁ గలిగెను.

౫

సువిశాలసుందరమైన పద్మాక్షి దేవతాలయ ముఖమండ
పమున ననుమకొండ యగ్రహారములోని బ్రాహ్మణబృంద
మంతయు ద్వాదశినాడు తెల్లవాటి యనుష్ఠానము పూర్తి
యైన పిదప సమావిష్టమయ్యెను. కటకరాజమంత్రి, బల్ల
హుని యాదేశప్రకారము విప్రులకుభోజనసంతర్పణ మేర్పాటు
చేయించెను. అనుమకొండ యగ్రహారస్థలేకాక చుట్టుపట్టు
గ్రామములనుండి మఱికొందఱు భూసురులును భోజనార్థ
కూహ్వనింపబడి వచ్చిరి.

వంట లయినవి మడులు గట్టుకొని బ్రాహ్మణులు
సపాత్రులై విచ్చేసిరి. పద్మాక్షి దేవతాలయ ప్రాంగణము
స్వస్తివాచనములతోఁ బ్రతిధ్వనించుచున్నది. స్వస్త్వనంత
రము, కటకమంత్రి లేచి బ్రాహ్మణ బృందమునకు నమస్క
రించి యిట్లు పలికెను:

“భూసురోత్తములారా ! మాప్రభువు బల్లహుఁడు
చేసిన యాదేశముతో మిమ్ముల నిచ్చట సమారాధనమున
కూహ్వించినాము. దయచేసిన మీకెల్లరకుఁ గృతజ్ఞులము.
ఈ సమావేశమున కొక హేతువున్నది. ఈ యనుమకొండ
యగ్రహారములో విద్యావయోవృద్ధుడైన మాధవశర్మయింట
“జానకి యను పేరుగల యామె యున్నది. ఆమె, కందార
పురాధిపతియై కొన్నివత్సరముల క్రిందట మాప్రభువుచే నిహ

తుండైన సోమదేవునకుఁ బట్టపురాణి యగు “సిరియాలుదేవి” యని మా సందేహము. మాధవశర్మ “జానకి నాకన్న కూతురు. మా యల్లుడు కాళికివెళ్ళుచుఁ గొన్నాళ్లు పుట్టింట నీమె నుంచినాడు” అని చెప్పుచున్నాడు. ‘జానకి’ రూప సౌష్ఠవాదులు, మాటతీరు పట్టిచూచినచో త్కత్తి యాంగనవలె స్పష్టముగా గోచరించుచున్నది. అదిగాక, ఆమె బిడ్డ బాలమాధవుఁ డనువాఁ డాతేండ్ర వయస్సువాడు. కందారపుఁగోట ముట్టడిచరిగి యిప్పటి కించుమించుగా నాతేండ్ర కాలమైనది. ఆ ముట్టసినాటికి “సిరియాలుదేవి” పూర్ణ గర్భిణియని విన్నాము. బాలమాధవుని ముఖములోఁ, గన్నులలో త్కత్తి తేజము సువ్యక్తమగుచున్నది.

ఇన్ని ప్రత్యక్షప్రమాణములచే ‘జానకి’ “సిరియాలుదేవి” యని నిర్ధారిత మగుచున్నచు మాధవశర్మ కాదనుచుం డెను. ‘ఈ విషయము నిర్ణయించుకొనుటకు మా కటక ప్రభు వీ బ్రాహ్మణ సమారాధనము నేర్పాటు చేయించెను. ‘జానకి’ బ్రాహ్మణియైనచో నామె వడ్డనము చేయఁగా భోజనము చేయుటకు మీ కేయభ్యంతరము నుండదుకదా ! కావున, నేటి సంతర్పణమున నామె మీకు వడ్డనచేయును. మీరు భుజింపవలయును. ఆహితాగ్నులు, కర్మిష్ఠులు, నామ్నాయ నైషికులు నగు మీవంటి విప్రోత్తములు త్కత్తి యాంగన చేతి యన్నము భుజింతురా ? ఇంతకంటె, ‘జానకి’ బ్రాహ్మణ స్త్రీ యని నిర్ధారించుకొనుటకుఁ దగిన సాధనము కనిపించుటలేదు”.

నాటి సమారాధనమునకు విచ్చేసిన యనుమకొండ యగ్రహారస్థుల కందఱకు 'జానకి' నిజవృత్తాంతము తెలియును. ఆమె 'సిరియాలుదేవి' యనియు, త్నత్త్రిమాంగన యనియు, కందారపురాధిపతి పట్టపురాణియనియు వారందఱు నెఱుఁగుదురు. ఒకవిచిత్రమేమనగా, ఆ విప్రసంఘములోని కట్టుబాటు వలన మాధవశర్మ యెంతచెప్పిన నంతజరుగును. అతఁడు సర్వవిషయములలోను గ్రామస్థుల కొక యారాధ్య దైవము. ఆ వృద్ధుఁడు ధర్మసూక్ష్మము లెఱిగిన లోకజ్ఞుఁడు. మాధవ శర్మ "యగ్నిలో నుఱుకు" డనుచో వారందఱు సంసిద్ధులు. వారిలో ననేకత్వములేదు. నేఁడు 'విప్ర' సంతర్పణము'జరుగుననగా, దొలినాఁడు రాత్రి మాధవశర్మ రహస్యముగా నొక సమావేశ మేర్పాటుచేసి వారి కిట్లు బోధించెను:

"మిత్రులారా ! అగ్నిపరీక్ష వచ్చినది. వర్ణధర్మ సంరక్షణము—దేశసంరక్షణము— ఈ రెంటిలో దేనికిఁ బ్రాధాన్యమియవలెనన్నది గడ్డుసమస్య. వర్ణాశ్రమధర్మసంరక్షణకుఁడగు త్నత్త్రియ ప్రభువు సోమదేవుఁడు కటకరాజుచేతిలో ననువులు గోల్పోయెను. కందారపుఁగోట పరాక్రాంతమైనది. ఆంధ్రదేశమున నుత్కలరాజపరిపాలనము తలసూపినది. మనయాచారధర్మములు, మన కర్మానుష్ఠానము వెనుకటివలె సాగుననుటకు వీలులేదు. శ్రుతిస్మృతిపురాణములమీఁదఁ గటకరాజునకు భక్తి విశ్వాసములులేవు. అట్టి నాస్తికుని యేలుబడిలో మనదేశమెట్టి దుస్థితికి రావైయున్నదో యోచింపుఁడు. మనము

జానకిచేతి యన్నము తిన్నచో నామె బ్రాహ్మణియని విశ్వసించి కటకమంత్ర చక్కబోవును. బల్లహున కీ సందేహము తొలగిపోవును.

అట్లు కానినాడు, దుష్టుడైన బల్లహుడు, మనలను బ్రతుకనీయడు. ససైన్యుడై వచ్చి యనుమకొండ యంతయుఁ గబళింపఁగలడు. తెలుఁగుదేశమున నుత్కలరాజపరిపాలనము సాగుటయే గొప్పముఁగగా మనము భావింపవలెను. ఆతని నేదో విధముగా మడియింపఁజేయుట కర్తవ్యము. “బాలమాధవుడు” వర్ధమానచంద్రునివలె దినదినాభివృద్ధి నందుచు న్నాడు. మఱి నాలుగుమూడేండ్లలోఁ బైతృకమైన కందార రాజ్యమును దిరిగి యాక్రమించుకొని యాంధ్రభూమి నేలఁ గలవాడగును. అపుడు దేశము సుఖిక్ష మగును. వర్ణాశ్రమాచారధర్మములు చక్కఁగా సాగుట కవకాశముండును. ఇన్ని యాలోచించి విశాలమైన దేశక్షేమమును గాంక్షించి యాపద్ధర్మముగా ‘సిరియాలుదేవి’ వడ్డించిన యన్నము మనము భుజింపవలసియున్నది. ధర్మసూక్ష్మము లెఱింగిన మీకు నేను హెచ్చుగాఁ జెప్పవలసిన పనియుండదు. పద్మాక్షి దేవి సమక్షమున జరుగు నీ పరీక్షలో నుత్తీర్ణులమైతిమేని త్రిలింగక్షోణి ధర్మనందనోద్యానముగా భాసిల్లఁగలదని నా విశ్వాసము.”

నిన్నరాత్రి వృద్ధమాధవశర్మ వలన విన్న యీ దివ్యబోధ యాగ్రహారికుల చెవులలో గింగురుమనుచున్నది. కటకమంత్ర నేడు పలికిన మాటలు విని విస్మయంఘమంతయు

సర్వాంగీకారమును వెలిబుచ్చెను. 'జానకి' చేతియన్నము భుజించుట కెవ్వరికి నభ్యంతరములేదు.

బ్రాహ్మణులెల్ల వృద్ధమాధవశరక్రమ ముండిడుకొని బంతి సాగించిరి. అరటియాకులు పఱచి, పరిశుభ్రముగాఁ దుడిచి, యభిఘరించి వడ్డన కుపకృమించిరి. వంటబాఁపలు పదార్థములు సమృద్ధిగా నాకులలో వడ్డించిరి. 'విశాలాక్షీ'నలె జానకి బంతినడుమకు వచ్చి తానుగూడఁ గొన్ని వంటకములు, పచ్చడులు, నూనెగాయలు, నుక్కెరలు, చక్కెరలు, వడియములు, గడియములు, నప్పడములు, పప్పులు వడ్డనచేసెను. వడ్డనయెల్ల ముగిసినతరువాతఁ బునరభిఘారము చేయఁబడెను. విప్రులు నివేదనములు చేసికొని భోజనముల కుపకృమించిరి. "జానకి" బంతి బంతి నడుమకువచ్చి నడుమనడుమఁ దాళవృంతము వీచుచుండెను. నేయి వడ్డించుచుండెను. మంచితీర్థము పోయుచుండెను. పళ్ళెరములతో భక్ష్యములుతెచ్చి వడ్డన నెఱపుచుండెను.

చతుర్విధాహారములతో సంతృప్తముగా విప్రభోజనములు ముగిసినవి. బల్లహారాజు సంస్థానమునకు సంబంధించిన యొక భూసురోత్తముఁ డాదృశ్యమంతయు సాంతముగాఁ బరికించినాడు. 'జానకి' క్షత్రియాంగన కాదని యతఁడు నిర్ణయించుకొనెను. అక్కడ భోజనపుబంతి తీర్చిన వారెల్లరు సదాచార పరులైన నైషికులు. వారిలోఁ గొందఱు సోమయాజులు. మఱి, 'జానకి' బ్రాహ్మణస్త్రీ కానిచో వర్ణధరక్రమమును

గాదని వారామె వడ్డన కంగీకరింపరుకదా ! ఇది యతని నిశ్చయము. ఆ నిశ్చయమునే మంత్రికి, కటకరాజు బల్లహునకు నాభూసురుఁ డెఱింగించెను. 'సిరియాలుదేవి' పతి మరణవార్త విని మరణించి యుండవచ్చునని వారు సరిపెట్టుకొనిరి.

౬

'జానకి' యను సజ్జాతనామముతోఁ బ్రచ్ఛన్నయై మాధవశర్మ యింటనున్న 'సిరియాలుదేవి' కన్నకొడుకునకు 'మాధవవర్మ' యనుపేరు పెట్టుకొన్నది. ఆపత్నమయమునఁ దన్నుఁ గాపాడి, పురుషువోసి, బిడ్డను బెంచుచున్న యా వృద్ధ విప్రునియెడలఁ గృతజ్ఞతయెట్లు తెలుపవలయునో యా రాణి కెఱుంగరాకున్నది.

బాలమాధవవర్మ వృద్ధమాధవశర్మ సన్నిధి నక్షర స్వీకారముచేసి పదునాజేండ్లు వచ్చుసరికి సకలవిద్యలు సభ్య సింఁచెను. ఇందాఁక, మాధవవర్మ దృష్టిలో 'మాధవశర్మ'కు మాతామహస్థానము. ఇప్పుడో ! గురుస్థానము. క్షత్రియోచి తముగా జాతకర్మాది సంస్కారములు, నుపనయనము మాధవ వర్మకు జరుపఁబడెను.

తాతగారు దగ్గఱఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని "వర్మ"కు శాస్త్రరహస్యములు, ధర్మరీతులు, దండనీతులు, రాజ్యతంత్ర

ములు, పూహనిరాణములు నూటిపోసెను. తల్లి సిరియాలు, పదియేండ్లవయస్సు వచ్చినప్పటికి గుమారునకు భారత భాగవత రామాయణములలోని కథా తత్వము స్వయముగా బోధించెను.

కుసుమ సౌరభము ముసుగువెట్టినను దాగునదికాదు. పసినాఁటనుండియు బాలమాధవవర్మ తొత్రి విక్రమమును బ్రదర్శించు నాటలే యాడుచుండును. అట్టిపాటలే పాడుచుండును. అట్టిపాటలే పలుకుచుండును.

తడిమన్నతోఁ గోటగోడలవలెగట్టి, తోడివారినక్కడ నిలఁబెట్టి, వారితోఁ బోరాటము నటించుచు నాటాడుచున్నప్పుడు సిరియాలు దేవి మాధవవర్మనుజూచి మురిసిపోవును. కుమారుని వీరోదాత్తమైన నడకలో, ధీరగంభీరమైన చూపులో, విశాల భాసురమైన వక్షస్థలములో నతని తండ్రి మూర్తి కన్నులకుఁ గట్టినటులై సిరియాలు దుఃఖభరితయృగ్ఘచుండును. ఆమె తన కన్నులతడి యెన్నఁడును మాధవవర్మకుఁ గనఁబడ నీయలేదు.

సవయస్కులు తమ తండ్రులను బిలుచుపిలుపునిని బాలమాధవుఁడు తల్లినిగని 'అమ్మా! చెప్పవే మా నాన్నగా రెవరే? ఎక్కడనున్నారు?' అని ప్రశ్నించుచుండెడివాఁడు. ఆ తల్లి మాటుమాటలుచెప్పి కుమారుని తలఁపు మఱిపించి పరోక్షమున దుఃఖించుచుండెడిది.

పదేండ్లుదాటి యుపనయన మయినతరువాత నా రాచ బిడ్డ యెట్లు తెలిసికొనెనో, తానొక రాజపుత్రుడనని తన తండ్రి మరణించెనని, తల్లి యజ్ఞాతవాసము చేయుచున్నదని కనిపట్టగలిగెను. వృద్ధమాధవశర్మ యప్పడప్పుడు తనతల్లితో మాటాడుచున్న మాటలనుబట్టి, తోడివారిలోఁ గొందఱాడు కొను గుసగుసలనుబట్టి తన చరిత్ర కొంత తెలిసికొనియుండు ననుటలో సందేహములేదు. దండనీతి, రాజ్యతంత్రము, ఆయ వ్యయముల లెక్కలు, అస్త్రవిద్యలో మెలఁకువలు, అధర్వ వేదములోని కొన్ని రహస్యములు, ప్రజారంజన పద్ధతులు, ఇత్యాదులనుగూర్చి వృద్ధమాధవశర్మ తనకు బోధించుచున్న పుడే మాధవునకుఁ దాను రాచబిడ్డడనను నిశ్చయముకలిగెను. చిన్ననాఁటఁ దానెన్ని ప్రశ్నలు వేసినను నిజవృత్తాంతము తల్లి గాని, మాధవశర్మగాని చెప్పరైరి.

కుశాగ్రబుద్ధియగు మాధవుడు పదునాఠేండ్లు వచ్చు సరికి నాపులించినఁ బ్రేవులు లెక్కించుచాఁడై స్వవిషయము చాలభాగము గ్రహింపగలిగెను. వృద్ధమాధవశర్మ తరుణము గుఱుతించి యొకనాఁడు మాధవుని గూర్చుండఁబెట్టి సావధాన ముగా నీ విధమునఁ జెప్పెను:

‘బిడ్డా! మాధవా! ఇన్నాళ్ళవఱకు నొకవిషయము నీదగ్గఱ దాఁచియుంచితినీ. అది యింక దాఁగుటలేదు. దాఁచు కొనుటయు భావ్యముకాదు. అంధ్రరాజధానియగు కందార పురమును రాచవీడుగాఁ జేసికొని రాజ్యపాలనము నెఱవిన

సోమదేవ భూపాలుఁడు నీతండ్రి. పాపము, నీ వెన్నిసారులు ప్రిశ్నించినను నీతల్లికాని, నేనుగాని నీ'తండ్రి' యెవరో చెప్ప మైతిమి. నిరంతరగోసేవావ్రతముచే బవిత్రుడై, నిత్య భగవ త్సూజలచే బరిపూర్తుడై "సిరియాలుదేవి" పట్టమహిషి యందు నిన్నుఁగన్నాఁడు. కటకరాజగు బల్లహుఁడనుదుష్టుఁడు కందారపుఁగోట నాకస్మికముగా ముట్టడించి వీరశిరోమఃశియగు నీ తండ్రిని మడియింపఁజేసినాఁడు. ఇప్పుడు తెలుఁగుకోటపై కటకరాజు పతాక మెగురుచున్నది. సోమదేవ భూపాలుని మంత్రి, నీతల్లియగు సిరియాలుదేవిని దుర్గమునుండి పరు లరయ కుండ నాటి యర్ధరాత్రమున నీ యసుమకొండకుఁ బంపించి వేసెను. నాటికి నీతల్లి గర్భవతియై యున్నది. నేనామె నింటఁ బెట్టుకొని కన్నకూతురువోలెఁ బరికించుచుఁ బురుడు వోయి చితిని. ఆమె గర్భమున నీవు జన్మించితివి. తరువాతికథ చెప్ప నక్కఱలేదు.

జానకి యను మాఱుపేరితో నాయింటనున్న నీతల్లి తెలుఁగుదేశపు మహారాజ్ఞి. ఆమెయవస్థ యిటుపట్టినది. ఆమె సీమిఁద గంపెఁడాసపెట్టుకొని యెట్టులో గుట్టుగాఁ గాలము గడుపుచున్నది. నీవు యువకుఁడవైతివి. నీ మేధావిశేషము వలన సకలవిద్యలు తెలిసికొంటివి. ఈసందర్భమున నాగురుత్వ మొక నిమిత్తమాత్రము. శతవృద్ధుఁడనైన నేనొక్క యమృత వార్త విని తనువు చాలించవలసియున్నది. నీ తండ్రియగు సోమదేవుని సంహరించిన బల్లహుని కంతము నుత్తరింపవల

యును. నీవు వైతృకమైన యాంధ్రరాజ్యసింహాపీఠము నధి
ష్ఠింపవలయును. ఇదే నా యభీష్టము.”

మాధవశర్మ చెప్పాచున్న మాటలు ధీరనిశ్చలవిస్ఫూరిత
నయనములతో నాలించి బాలమాధవుఁడు నిశ్చేష్టుఁడయ్యెను.
చాలభాగము ధైర్యముతో వినఁ గలిగెను. గాని చివరి కిఁక
దుఃఖ మాపుకొనలేక పసిపిల్లవానివలె వెక్కివెక్కి యేడువ
సాఁగెను. తనతండ్రి నిర్మాణముకంటె మాతృదేవి యజ్ఞాత
స్థితిలోఁ బరాశ్రయమున నుండుట యాతనికి మఱియు శోక
కారణమయ్యెను. మాధవశర్మకు వెనువెంటనే యేమియుఁ
బ్రత్యుత్తర మీయలేకపోయెను. తన తల్లిని దర్శించినఁగాని
యాతని దుఃఖోద్వేగ మాఁగునట్లులేదు. అతఁడు సిరియాలు
కడకు బాష్పపుతలోచనములతో వెళ్ళి సాష్టాంగపడెను.
కన్నీళ్ళతో సిరియాలు కుమారుని శిరము నార్ద్రముచేసి లేవ
నెత్తి “నాయనా! ఏమి యీ యుత్తలపాటు!” అని యడిగెను.

మాధవవర్మ డగ్గుతికతో “అమ్మా ! యిప్పటివఱకు
నాకుఁ జెప్పవైతివి. కటకరాజు బల్లహుఁడు నాతండ్రిని సంహ
రించి, కందారదుర్గ మాక్రమించుకొనెనటకదా! ఇప్పుడే తాత
గారు చెప్పినారు. తల్లీ ! వాసీజనసహస్రపరివృతవై యంతః
పురములో సంచరించిన నీకా యిట్టి దుర్దశ ! ఈ యవస్థ
యంతయు నామూలమునఁగదా నీకుఁ దటస్థించినది ! గర్భస్థుఁ
డనె యున్న నన్నుఁ గాపాడుకొనుట కెన్నియాపదలు పాలు

పడితివో! కష్టపడి కనిపెంచిన నీ ఋణము నెట్లుతీర్చుకొందును? అని వాపోవసాగెను.

సిరియాలు చేలచెఱుగున బిడ్డకందోయి నొత్తి “నాయనా! నీవు తీర్పవలసినది తల్లి ఋణము కాదు. నీకై తపించి తపించి కనులార నీమూర్తిని గాంచనోచుకొనక కదన రంగమునఁ బ్రాణములు వీడిన తండ్రిగారి యప్పదీర్చుకొనుటకు యత్నింపుము. అనవలంబయై యత్యంతకష్టస్థితిలో నల్లాడు నీ తల్లిని కరుణాధురీణుడై కాపాడి పురుడుపోయించి పెంచుచున్న మాధవశర్మ యప్పదీర్చుకొనుటకు యత్నింపుము. సీతండ్రిని మడియించి కందారదుర్గ మాక్రమించుకొన్న దుష్టబల్లహునిఁ బాలియించి యార్ధరాజ్య పునస్థాపనము చేయుటతప్ప పితృణ-గురుఋణములు తీర్చుకొనుటకు వేతొక దారిలేదు.

సర్వమునకును మాధవుఁ డున్నాఁడు. ‘పద్మాక్షీ దేవి’ యున్నది. పద్మాక్షీ కరుణాశీర్వాదముతో, మాధవశర్మ మార్గదర్శిత్యముతోఁ గార్యసాధనమునకుఁ గడంగుము. కందారపురదుర్గాగ్రమునఁ దెనుఁగుజెండా యెగురుచుండఁగా, బైత్తు కమైన స్వర్ణపీఠమున నీవు తీర్చియుండిగాఁ గనులారఁగాంచి యంతదాఁకఁబడిన దుఃఖము విస్మరించెదను. అంతకుమించి నాకు వలసినది లేదు.”

మాతృదేవి యుపదేశము నాదేశముగా భావించి మాధవుఁడు దోయిలించి “అమ్మా! తాతగారి యాశీర్వాద

బలముచే, నుపదేశమహిమచే నచిరకాలములో నీయభీష్టము నెఱవేర్చి ధన్యుడనగుదు” నని పలికెను. సిరియాలు పరమా నందభరితహృదయముతోఁ గుమారుని శిరము మూర్ఛని విజయోదర్కముగా దీవించెను.

— —

2

రాత్రి యొక్క త్రుటియైనను మాధవవర్మకుఁ గంటిపైఁ గునుకులేదు. అతఁడు కందారదుర్గము నాక్రమించుకొనుటలో నుపాయములు నపాయములు, సాధకములు బాధకములు యోచించుటకు మొదలుపెట్టెను. తాతను బాంగరములేని తన బలముతో నొకబలనద్విరోధిని బ్రతిఘటించుట! సైన్యము లేదు; ధనములేదు; ఆయుధాదికములులేవు. ఏమియులేదు. మాధవవర్మ కున్నది బాహుశక్తి యొకటి; దేశభక్తియొకటి, ఈ రెండే. వృద్ధమాధవశర్మ యుపదేశోక్తి యా రెండింటికి మెఱుఁగుతెచ్చినది.

మాధవవర్మ కనుమకొండలోఁ బ్రాణమిచ్చు మిత్ర వర్గము మాత్రమున్నది. ఆ మిత్రుల సాయముతో దండయాత్ర సాగించుటయా? దుస్సాధమైన కార్యము తలపైఁ బెట్టుకొన్న మాధవునకుఁ గుదురుండకపోవుటలో నాశ్చర్యములేను.

ఎట్లో తెల్లవాటినది. ఆ బాలవీరుడు మాధవశర్మ సన్నిధిని గూరుచుండి “తాతగారూ ! ఇంతదనుక వ్యర్థముగాఁ గాలము గడచిపోయినది. బల్లహుని సంహరించికాని యింక నిద్రింప లేను. తమ యాశీర్వాచనముతో ఖడ్గపాణినై వెళ్ళదలచు కొన్నా”నని పలికెను.

వృద్ధవిప్రుని కామాట యుత్సాహ కారణమయ్యెను. అతడు ‘సరే’ యన్నచో బాలమాధవుడు వెళ్ళి బల్లహుని మీఁగఁ బడును. ఆ క్షణమున నా రాచబిడ్డ సాహసోదేకము లట్టివి ? దీర్ఘగర్భి రాజ్యతంత్రకోవిదుడునగు నావృద్ధమూర్తి మాధవవర్మ యుద్రిక్తహృదయమును శాంతపఱుచుచు నిటు లుపదేశించెను:

“బిడ్డా ! సిరియాలు నిజముగా వీరమాత. జన్మాంతర సుకృతము కారణముగా నిన్ను నాయంటఁ బెంచునట్టి యదృష్టము కలిగినది. నీయెడల నా గురుత్వము నేడు చరితార్థమైనది. మాతృభావము దీర్ఘకొనుటకు యత్నించు నీయుద్యమము సఫలమగుఁగాకి! రాజకీయరహస్యములు నీవెఱింగియుంటివి. ప్రబలుఁడైన పగవాని నెదుర్కొనునప్పు డెంతో మెలఁకువయుండవలయును. వేళ్ళుపాటియున్న చెట్టును బుజము వెట్టి పెల్లగించుట సుకరమైన పనికాదు. తఱియరసి దండెత్తవలెనుగాని తొందరపడి యరులతోఁ బోరాటమునకు సిద్ధపడుట చేటుదెచ్చునుసుమీ! నీవు బాహుశక్తిసంపన్నుడవైనను, పరాక్రమవంతుడవైనను వయోనుభవములు తక్కువ

గలవాడవు. బలము — ధనము సేకరించుకొని తరుణము గుర్తించి విజయము సాధింపుము.

నాకుఁ దోచిన మార్గమొకటి చూపుచున్నాను. ఎటు లుండునో యోచింపుము. అనుమకొండ ‘ఎఱుక దేవరాజు’ పరి పాలనములో నున్నది. అతఁడు చిఱుతజేడు. అల్పమైన సైన్యము కలవాడు. ఆతని దుర్గము సులభముగా నాక్ర మింపఁదగియుండును. “ఇంట గెలిచి రచ్చగెలుపు” మన్నెట్లు లొలుతి నా యెఱుకజేని పనిపట్టి వాని సైన్యధుఁదులు స్వాధీనము చేసికొని భావిరాజ్య కల్యాణసాధమునకుఁ దొరణ ముగా ననుమకొండ నాక్రమింపుము. తరువాత, కందారదుర్గా క్రమణము నల్లేరుపై బండినడక.’

జ్ఞానవయోవృద్ధుఁడైన మాధవశర్మ యుపాయోపదేశ ములు విని బాలమాధవుఁ డుప్పొంగి యెగిరిగంతువైచెను వయస్సుగడచి యనుభవము సంపాదించిన పెద్దలవలని యుప యోగమెట్టిదో యిప్పుడతని కర్థమయ్యెను. తెల్లవాఱు దాఁక బుఱ్ఱకొట్టుకొని యాలోచించినను దేలనిసమస్య నొక యర నిముసములో నాయనతేల్చి చెప్పఁగలిగెను. మాధవశర్మకుఁ గొండ ఱుత్సాహవంతులైన యువకులు తోడు నీడలై యున్నారు. వారందఱు పనివచ్చినచో ననిలోఁదూకి విక్రమ ప్రకటనము చేయఁగలవారు. వారి సాయముతోఁ దన బాహు స్ఫురణముతోఁ దొలుత ‘నెఱుక దేవరాజు’ చిఱుదుర్గము ముట్ట డించుటకు ముహూర్త నిర్ణయము చేసెను. ఎఱుక రాజు సైనిక

బలసంగ్రహణముకంటె ధన సంగ్రహణము హెచ్చుగాఁ గావించినవాఁడు.

మాధవవర్మ వివ్రతవీరుల తోడుపాటుతో నొకనాఁ డెఱుకఁజేనిపై సంగరమునకు బయలుదేఱెను. ఉడుకుర క్తపు బల ముతో, యువత్వములోనున్న యుత్సాహముతో, 'నేను, నే'నని బాలవీరులందఱు మాధవవర్మను ముందిడుకొని ప్రస్థానము సాగించుచుండఁగా ననుమకొండ ప్రజావళి యాశ్చర్యముతోఁ జూచుచుండెను. అలవోకగా నాటకుఁబోయినట్లు బోవుచుండిరి కాని పోరాటమునకుఁ బోవుచున్నట్లులేదని గ్రామస్థులునివ్వెఱ పడసాగిరి.

మాధవుని నాయకత్వముతో జాతీయ యువసైనికు లెఱుకఁజేని దుర్గమును ముట్టడించిరి. ఆకస్మికముగా వచ్చిన యీ ముట్టడిరహస్యము యీ రాజుని కర్థముకాలేదు. కొంత సేపు తనకుఁగల యల్పసైన్యము సాహాయ్యముతో నెఱుకఁ జేఁడు పోరుసల్పెను గాని మాధవవర్మ విక్రమముముందు నాతఁడు నిలఁబడలేక పరాజితుఁడై మైత్రినర్థించెను. మాధవ వర్మ యెఱుకఁజేనికిఁ దన భావికార్యక్రమ మెఱిగించి యతని తోడ్పాటు కావలయునని కోరెను. అతఁడు సైన్య ధన సాహాయ్యము చేయుట కొడంబడెను. దానితో, మాధవవర్మ ముందరి యుద్యమమునకు 'నాంది' జరిగినది.

౮

అనుమకొండలోఁ బద్మాక్షీ దేవతాలయము. ఆలయ ప్రాంగణమున సిరియాలు దేవి; ఆమెప్రక్క బాలమాధవవర్మ. సిరియాలు పద్మాక్షీ సమక్షమునఁ గేలుగవమొగిచి, తన కుమారుని పక్షముగా నిట్లు ప్రార్థించెను:

‘ఓ దయామయీ ! పద్మాక్షీ ! ఈ బాలభక్తుఁడు మాధవుఁడు నీ కటాక్షమునకై దోయిలి పట్టియున్నాఁడు. అజ్ఞాత యోగములోనున్న యీ నా యాత్మజునిపై కృపామృతము గురిపించి పార్థుని గాపాడినట్లు కాపాడుము. పర రాజుల యేలుబడితో నలమటించుచున్న తెలుఁగు రాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొని తన తండ్రిపేరు పెంపులు నిలఁబెట్టుటకు యత్నించు నీ కుఱ్ఱునిపై దయ నెఱపుము. జగములెల్లచూఁగింతు నను వెఱ్ఱిసాహస మొకటితప్ప యుద్ధరంగములచొప్పు నెఱుఁగనివాఁడు. నా కేదో కొండంతయాస కల్పించి కదనమున కరుగుచున్నాఁడు; పై బరువెల్ల నీదేతల్లీ ! తండ్రిలేని యేకైక పుత్రుఁడు వీఁడు. లేడిపరువుతో నరుగఁజూచు చున్నాఁడు. కాని, శాత్రువనిహములకు భయపడుటలేదు. స్వరాజ్య పున స్థాపనమున దీక్షితుఁడై పోవుచున్న యీ చిరంజీవినిఁ గతు ణించి నీ కృపావప్రజ కవచము, నీ కటాక్షమండలము కానుకగా నిచ్చి యాశీర్వదింపుము.’

తల్లి ప్రార్థనానంతరము మాధవవర్మ పద్మాక్షికి భక్తి భావముతో ముమ్మాటమొక్కి మానధ్యానము గావించెను. ముద్దుబిడ్డ నొసటిపై కుంకుమతిలకము దిద్ది సిరియాలు “విజయోఽస్తు!” అని జీవించెను.

వృద్ధమాధవశర్మ నిర్ణయించిన ముహూర్తమున మాధవవర్మ తన సంగడికాండ్రగు జోదులతో, నెఱుక దేవుండఱిమి పడసిన రాణువతోఁ గందారపురదుర్గమునాక్రమించి యాంధ్ర సామ్రాజ్య పునస్థాపనమునకు బయలుదేఱెను. ఆతని ప్రస్థాన సమయమున ననుమకొండవాసులెల్ల నిండుహృదయములతో జయాశాస్త్రములు పలికిరి. పెద్దముత్తైమవలు శుభాక్షతలు చిలికిరి.

మాధవవర్మ సైన్యము కందారపురముఁజేరెను. కందారపురదుర్గములోఁ గటకరాజగు బల్లహుని ప్రతినిధి యుండి పాలనము సాగించుచుండెను. కోటలోని యుద్యోగులలో నెవరో కొలఁదిమంది తప్ప నందఱు నాంధ్రులే. వారికి లోలోప మాధవవర్మ దండెత్తి వచ్చుట తూనందము గలిగించెను. బల్లహుని ప్రతినిధి మాధవవర్మ దండురాక కొంతముందుగా నాలించి దుర్గరక్షకుల నప్రమత్తులై యుండనియమించి కటక రాజున కీ వార్త తెలియఁజేయుట కొకనిం బంచెను.

మాధవవర్మ యగ్రగామిగానుండి కోట ముట్టడించెను. బల్లహుని సైనికులు తెలుఁగుసేనతోఁ బోరు సలిపిరి. కాని, సమధికోత్సాహములో నున్న తెలుఁగు యువకుల ముం

దుత్కల సైనికులు పలాయితలు కావలసివచ్చినది. బల్ల హుని ప్రాతినిధి యకాండపాతముగా వచ్చిన యీభండనము నకు భీతిల్లి యథాశక్తిగాఁ బ్రతిఘటించెను. తాను బంపిన వార్తవిని బల్లహుండు సైన్యముతో వచ్చి యెదుర్కొను నని యాశించి యెట్లో నిలఁద్రొక్కుకొని సంగరము చేయుచుండెను.

బల్లహుండు కటకసైనికులతో రెండవనాటికిఁ గందారపురము చేరుకొనెను. మాధవవర్మను ముందుగా నెదుర్కొనెను. బల్లహుండు కనఁబడఁగానే మాధవుండు నేయి పడిన నిష్పవలె మండిపడి తలపడెను. బల్లహుని దృష్టిలోఁ దొట్టతొలుత మాధవుఁ డకృతాస్తుఁడుగాఁ గనఁబడెను. పోరు ముదిరినకొలది యతని విక్రమధోరణి నవగాహనము చేసికొని బల్లహుండు ‘ఓహో’ యనుకొనెను. కృమక్రమముగా మాధవవర్మ కరవాలపుఁ దళ త్తళలతోఁ గటకరాజు కన్నులు బైరులు క్రమైను.

ఈ మాధవవర్మ, కందారపురాధిపతియై చిరకాలము క్రితము తనకత్తి కెరయైన సోమదేవభూపాలుని కుమారుడని బల్లహుండు నమ్మలేకపోయెను. మాధవవర్మ క్షణక్షణ వర్ధమానమైన బలోత్సాహములతో “ఓరీ ! నీతాతమూటగాఁ గందారపుఁకోటయాకృమించితివి. ధర్మమూర్తియైననాతండ్రిని జంపి నాతల్లిని కష్టాలుపాలు చేసితివి. నిన్ను బ్రతుకనిత్తు ననుకొంటివా?” యని గర్జించి పోరుచుఁ దనచేతి నిశితహే

తితో బల్లహుని గుండెలపై బాడిచెను. ఆపోటుతోఁ గటక రాజు 'కటకటా!' యని యటచుచు నసువులు వీడెను.

మాధవవర్మకుఁ బైతృకమైన కందారరాజ్యము స్వాధీన మాయెను. ఆతని వీరసంపదకు, బాహుపరాక్రమమునకుఁ దెలుఁగులోకమెల్ల జేజేలు వెట్టెను. ఆంధ్రరాజ్య పునస్థాపన మహోత్సవమునకు మాధవవర్మ యాదేశముతో విజయతోరణములు కట్టఁబడెను.

విజయసుందరగాత్రుఁడగు 'మాధవవర్మ' యనుమకొండకుఁ బోయి కటకరాజు రక్తముతోఁ దడసిన చేతికరవాలము మాతృదేవి పాదముల ముందుంచి మ్రొక్కి, వృద్ధమాధవ శరమృకుఁ గృతజ్ఞతతో సాష్టాంగపడి వారి యాశీస్సులతో నానందాశ్రువులతో నభిషిక్తుఁ డయ్యెను. మాధవశరమృ సిరి యాలు దేవిని జూచి, తననిర్భరానందము నిట్లు వెల్లడించెను.

“అమ్మా! నీవు వీరమాతవైతివి. నీమూలమున నా గృహము, నాజీవితము చరితార్థము లైనవి. నీవు పడిన శష్ట్యములకు ఫలము లభించినది. మాధవుని పరిపాలనముతోఁ దెలుఁగుదేశమున సువర్ణము పండఁగలదు. ఇది యంతయుఁ బద్మాక్షీవరప్రసాదము. నీభర్తయగు సోమదేవభూపాలుని గోసేవావ్రతఫలము. ఈశతవృద్ధు మాధవుని స్వరాజ్య సంస్థాపనోత్సవము చూచుటకు నోచుకొని యంతవఱకు జీవించి యున్నాఁడు ... మాధవవర్మా! ఆంధ్రమాతకు నీ జీవిత చరిత్ర మమృతాభిషేకము”.

గొంకరాజు

విక్రమాదిత్యచక్రవర్తికి నేడు బొత్తిగాఁ జిత్తస్వాస్థ్యములేదు. అతఁడు కర్ణాట సామ్రాజ్యాధిపతి కావచ్చును. పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తి కావచ్చును. త్రిభువనమల్లుఁడే కావచ్చును. ఎంత యధికుఁడైన నేమి? ఒక సామంత మండలేశ్వరుఁడు తన సైనికుల నోడించి విజయలక్ష్మిని చేకొనుట కన్నులారఁ జూడవలసివచ్చినది. ఈపరిస్థితి తలఁచుకొన్న కొలఁది యతని హృదయము కలఁతపడుచున్నది; ఆలోచించిన కొలఁది కోపోద్రిక్త మగుచున్నది. క్రోధారుణితములైన యాతని కన్నులు చూచి ప్రకృతున్న యొకమహావీరుఁ డిట్లు పలికెను.

“ప్రభూ! సెలవైనచో స్వయముగా నేను సంగ్రామమునకుఁ బోయి వెలనాటి చోడునకు గర్వభంగము గావించి; దుర్జయ వంశస్థుల వేంగిదుర్గములాక్రమించి తెలుఁగుదేశమునఁ బశ్చిమచాళుక్య జయధ్వజములు నాటి వచ్చెదను”.

ఈ మాటలు విక్రమాదిత్యుని యుద్ధిక్త హృదయక్షేత్రముపై నమృతవర్షమువలెఁ బడెను. అతఁడు మహాసామంతాధిపతియగు ననంతపాలదండనాథుని శక్తియుక్తు లెఱిగినవాఁడు. అట్టి మహావీరుఁడు తలఁచుకొన్నచో వేంగిరాజ్యాక్రమణము ఘనకార్యముకాదు. “అనంతపాలా ! నీవు సైన్యములను వెంట గొనిపోయి తెలుఁగుదూర్గము లన్నియు నాక్రమించుకొని వచ్చిన తరువాత మాటాడుకొందము. ఒక దుర్జయవంశీయునిచేత మనసైనికులు పరాభూతులై నచ్చిరనఁగా మాకుఁ దలకొట్టినట్టు లున్నది. ఆలసింపక నీవు రేపే ప్రస్థానము సాగింపవలె” నని విక్రమాదిత్యుఁడు పలుకఁగా ననంతపాలుఁడు ‘దేవరచిత్త’ మని బయలుదేఱెను.

మఱునాఁడు కర్ణాట సేనాసాహాయ్యముతో ననంతపాలుఁడు వేంగీరాజ్యాక్రమణమునకుఁ బ్రస్థానము సాగించెను. అనంతపాలుఁడు “రణరంగరాఘవుఁ”డని పేరుగాంచిన మహేశ్వర దండనాయకుని కుమారుఁడు. అశ్వత్థామ వంటి విక్రమసాహసోత్సాహములు కల వీరుఁడు. అనంతపాలునకు గోవిందనాయకుఁడు, లక్ష్మణుఁడు అను నిద్దఱు మేనల్లుండు కలరు. వారిరువురు ‘అనియంకభీము’ లని ప్రఖ్యాతబిరుదము నందిన దండనాయకులు. సర్వవిధముల వారిది మేనమామ పోలిక.

అనంతపాలుఁడు తానొక్కఁడే లోకమును గుక్కిలి గొనుటకుఁ దగిన పరాక్రమవంతుఁడు. అట్టివానికి గోవింద

లక్ష్మణుల తోడ్పాటకాటి. ఇంక జెప్పట కేమున్నది ? తురగ
రేఖా రేవంతులతో, సాహిణులతో, ననంతపాల దండనాయ
కుడు వేంగీరాజ్యమును గబళించుటకు బగపూని బయలు
దేతను.

దుర్నిరీక్ష్యమైన విక్రమాదిత్య సేనావాహినియురకలు
వేసికొనుచు నాంధ్రధరణిని ముంచెత్తినది. అసైన్యమునడచిన
ప్రదేశమెల్ల జవుడువాటిపోవుచుండెను. అప్రతిహతమైన
యాదండు చూచి చాలమంది గుండెలు పగిలి మరణించిరి.
అనంతపాలుని హుంకారముతోనే కొందఱు డిందిరి. ఇట్టి
భయంకర దండయాత్ర యెన్నడు చూచియెఱుంగ మని
తెలుగుపెద్దలు నిశ్చేష్టులైరి.

అనంతపాలుని సేనలు తొట్టతొలుత 'విజయవాడకోట'
ముట్టడి కుప్పకొనించెను. వెలనాటిచోడరాజు వెనుక నొక
సారి విక్రమాదిత్యవరూఢినితో హోరాహోరిగాఁ బోరి యీ
విజయవాడలోనే గెలుపు సంపాదించెను. విజయవాడ పోరా
టము పశ్చిమచాళుక్యసైనికు లెవ్వరును మఱచిపోలేదు. లోలో
పల విక్రమచోడునితో యుద్ధము చేయుట వారికి భీతిహేతువు.
కాని, అనంతపాలుడు, గోవింద లక్ష్మణులు నుండగా వారి
కొక యపూర్వదైర్యము కలిగెను. పొంగిన కృష్ణానదివలె
విజయవాడనెల్ల విక్రమాదిత్య వాహిని ముంచియెత్తెను. వేంగి
రాజుల సైన్య మనన్యలభ్యమైన యభినివేశముతో శాత్రువుల
నెదుర్కొని పోరాడెను.

కొన్నాళ్ళు వారికిఁ బోరాట మావిధమున సాగినది. ఏ విజయవాడకోటసంగ్రామమున వెలనాటి చోడభూపతి మున్ను విజయలక్ష్మిని సంపాదించెనో, ఆ విజయవాడకోట సంగరములోనే, నేఁ డా చోడభూపతి యపజయము పాలుపడ వలసివచ్చెను. అనంతపాలుఁడు విజయవాడదుర్గ మాక్రమించి పల్లిమచాళుక్యచక్రవర్తియగు విక్రమాదిత్యునిపేర జయ ధ్వజము నాఁటెను.

వేంగిరాజ్యాక్రమణ గ్రంథములోఁ దొలిప్రకరణముగా విజయవాడ ముట్టడించి యనంతపాలుఁడు దురంత పరాక్రమ ముతో, గుంటూరుమండలములోని చందవోలు దుర్గము నాక్రమింపబోయెను. అక్కడ వెలనాటి చోడరాజు కుమారుఁడు గొంకభూపతి యనంతపాలు నెదురుకొని కదనము గావించెను. గొంకభూపతి తన తండ్రిని మించిన బాహువిక్రమము కలవాఁడు. అతఁడు సంగరాంగణమున నిలబడినచో నెట్టివాఁడైన శృంగభంగము నందితీరును. అచంచలమైన పట్టుదల, అఖండమైన శరలాఘవచాకచక్యము, అమోఘమైన చోళచాళుక్యప్రభుభక్తి యిన్ని సుగుణములు మూర్తీభవించినవ్యక్తి గొంకభూపతి. చందవోలు దుర్గ సంగ్రాహమున గొంకరాజు పట్టినపట్టు, శ్లోఘాపాత్రమైనది. కాని, దైవ విలాసము విపరీతముగా నున్నపుడు పౌరుషము పనిచేయదు గదా !

అనంతపాలుఁడు చందవోలుకోటపై కర్ణాటపతాక మెగురవైచెను. బెజవాడ దుర్గము, చందవోలు దుర్గము తన

వశమగుటచే నింక నాతనికిఁ బట్టబగ్గములులేవు. గోవింద, లక్ష్మణ దండనాయకు లిరువురు మేనమామ యుత్సాహాగ్నిని మఱిత రగిలించుచు సమరము సాగించిరి. అనంతపాలుఁడు క్రమముగా యావదాంధ్రము నాపోశనింపవచ్చు నని భావించెను. ఆ యావేశములో, నా విజయానందములో, నా సంగ రోత్సాహములో ననంతపాలునకు నొకటికాదు, రెండుకాదు తెలుఁగుదేశములోని దుర్గములు పెక్కు స్వాధీనములయినవి.

పూర్వ చాళుక్యరాజుల తొలిరాజధాని 'వేంగి' చేతఁ జిక్కినది. తూర్పుగోదావరీమండలములోని జననాథపురము (దత్తారామము) స్వాయత్తమైనది. చేబ్రోలుకోటచేతియుసిరికయైనది. ఈకోటలు స్వాధీనపఱచుకొనుటలో ననంతపాలుని సైనికు లాయాగ్రామములకుఁ గల్పించిన నష్టము లపారములైనవి. కోటలు తొలినాటి స్వరూపసాష్టవములను గోలుపోయి చాలభాగము కాఁడువాటిపోయినవి. ఆంధ్రదుర్గములలో నెక్కడఁజూచినఁ గర్ణాటవైజయంతిక లెగురుచుండెను. ఆంధ్రమండలేశ్వరులందఱు కర్ణాటరాజునకుఁ గప్పముగట్టుచుఁ జేతులుకట్టుకొని నిలఁబడి జోహారు చేయవలసినవారైరి. నాటి విక్రమాదిత్యమహారాజు కాలములో నాంధ్రదేశమునఁ గర్ణాటసంస్కృతి సంపర్కము ముదిరి తెలుఁగుదనము సన్నగిల్లుచున్నదేమో యనిపించెను.

తెలుగుచరిత్రలో “మండలికయుగ” మొక స్వర్ణ
స్తంభము వంటిదైనచో వెలనాటి నాయకు లాస్తంభముపైఁ
బొదిగిన రత్నములవంటివారు. వెలనాటి నాయకులు దుర్జయ
వంశీయులు. పూర్వ చాళుక్య చోళ ప్రభువులను దైవసము
లుగా భావించి వారి సామంతులై విక్రమవంతులై యనితర
సాధారణమైన ప్రభుసేవాసక్తిని ప్రకటించి ధన్యులైనవారు.

చాళుక్యవంశవర్ధనుడగు రాజరాజ నరేంద్రుని యనం
తర మాతని సంతానరత్నమైన కులోత్తుంగచోళుడు తన
రాజధానిని వేంగిదేశమునుండి యరవదేశమునకు మార్పు
కొనెను. మాతామహస్థానమగు చోళధారుణికి బైతృకముగా
సంక్రమించిన తెలుగునేలకుఁ గులోత్తుంగుడే ప్రభువాయెను.
అందులకే, యీతని నుభయకులోత్తుంగచోడుడని పృశం
సించిరి.

కులోత్తుంగచక్రవర్తి యరవదేశమునుండి పెద్దయుద్యో
గులను, సేనానాయకులను దెనుగుదేశమునకుఁ బంపుచు, దన
కుమారులను బ్రతినిధులుగానుంచుచుఁ బరిపాలనశ్రద్ధ చూపక
పోవుటచే నాంధ్రరాజ్యముచెదరి సామంతపాలనము పాలైనది.

కులోత్తుంగ చోడచక్రవర్తికి బళ్ళిమచాళుక్యచక్రవర్తి
యగు త్రిభువనమల్ల విక్రమాదిత్యునకుఁ గల వైరబీజములు

నానాటికిఁ బెంపొందసాగినవి. వేంగిదేశమును మ్రింగఁజూచుచున్న యీ కర్ణాటరాజునెడ సందేహముతోఁ దెలుఁగుదేశమునఁ బ్రతినిధులై పాలించుచున్న తనకుమారుల కండగా నుండుటకై కొందఱు భృత్యవంశీయులకు రాజలాంఛనము లొసంగి వారిని మండలేశ్వరులనుగాఁ జేసెను. ఆ భృత్యవంశస్థులు చిరకాలమునుండి చాళుక్యరాజులకు సమీపబంటులు. వారెన్నఁడును దాముకొలిచెడి ప్రభువులకు ద్రోహముచేసిన వారుకారు. బలపరాక్రమములందుఁ జాళుక్య చోళరాజులకు సమానులు.

పూర్వాంధ్రదేశమును మండలములుగా విభజించుకొని పరిపాలించిన వంశమునకు వెలనాటివంశ మనిపేరు. ఈవంశమునకే దుర్జయవంశమనియుఁ బేరువచ్చినది. కన్నడరాజగు విక్రమాదిత్యుని సైన్యము విజయవాడ, చందవోలు మున్నగు తెలుఁగుదుర్గములు ముట్టడించుటకు వచ్చిన సందర్భమునఁ దమ విక్రమములను బ్రదర్శించి సంగరముచేసిన వెలనాటి చోడరాజు, ఆతనికిమారుండగు గొంకరాజు దుర్జయవంశములో రత్నములవంటివారు.

నేడు చోడరాజు, గొంకరాజుకూడఁ బరాధీనస్థితిలో నుండవలసివచ్చినది. చోళ చాళుక్యప్రభువులను గొలుచుట వారికిష్టముగాని, విక్రమాదిత్యునకుఁ గిందివారై యుండుట బాత్తిగా నిష్టములేదు. కాని, తెలుఁగుదేశమునకుఁగర్ణాటరాజు పరిపాలనము తప్పనిదయ్యెను. పరరాజుల దాస్యవిముక్తికై

వెలనాటి చోడరాజుకుమారుడు “ గొంకరాజు ” పడుచున్న శ్రమ యింత యని చెప్పనలవి గానిది.

3

విజయవాడ కారాగారమున నెవరో యిరువురు బంధి తులై యుండిరి. వీరకంకణములు దాల్చెడి వారిచేతుల కినుప సంకెలలు వేయఁబడియున్నవి. వారి ముఖములలో విచారము గాని విషాదము గాని యెక్కడను గానఁబడుటలేదు. కారాగారమునఁ గట్టఁబడియున్న వారి వదనములలో నట్టి ధైర్యము, నుత్సాహము చూచినచో వింత కలిగింపకమానదు. ఆయిద్దఱిలో నొకఁడు వృద్ధుఁడు. రెండవఁడు యువకుఁడు. పోలిక లనుబట్టి ముసలివాఁడు యువకునకుఁ దండ్రివలెఁ గనిపించు చున్నాఁడు. వారిలో వారు మెల్లఁగా నిట్లు సంభాషించు కొనుచున్నారు.

వృద్ధుఁడు :—నాయనా ! మనమీ కారాగారముననుండి బయట బడు నుపాయ మేమైన నాలోచించితివా ?

యువకుఁడు :—నాన్నగారూ! ఉపాయమునకేమున్నది! ఈరాత్రి వేళ నిక్కడనున్న కావలివానిని గానిచ్చి మనమీ బంధము తప్పించుకోవలయును.

వృద్ధుడు:- ఏమో! ఎట్లు చేయువలెనో నాకేమియు దోచుట లేదు. చాళుక్య చోళప్రభువులయెడ ఋణవిముక్తి చేసికొనుట యీజన్మ కుండునా యని సందేహించుచున్నాను.

యువకుడు:- నాన్నగారూ! మీరేమియు సందేహింపవలదు.

ఈబంధవిముక్తియు బ్రభువుల ఋణవిముక్తియునొక్కసారియే. పశ్చిమచాళుక్యుల కర్ణాట పతాక తెలుగు దుర్గములపై నిక నెగురనీయను. అనంతపాలుడు కాదు, గోవింద దండనాయకుడుకాదు, హరిబ్రహ్మదులెవరడ్లు వచ్చినను చాళుక్య చోళపతాకము లాంధ్రదుర్గాగ్రములపై బ్రతిష్ఠించి తీరెదను.

వృద్ధు:- నాయనా! తొందరపడకుము. ముందు మన మీ నిర్బంధమునుండి తొలగి బయటబడవలయును. తరువాత నేమి చేసినను జేయవచ్చును. విక్రమాదిత్యుడు చండళాసనుడు. పైన్యబలము గలవాడు. దానికి దోడు రెండవయశ్వత్థామవంటియనంతపాలుడొకడు. అతని విక్రమసంపద స్మరించినచో నాకు జెప్పకపోవ నేల! కొంచెము వెఱపుకలుగుచుండును. ఒకటికాదు విజయవాడదుర్గము, చందవోలు కోట, జననాథపురదుర్గము, చేబ్రోలుకోట యిన్నియొక్కసారి యాశ్రమించుకొని గలిగె ననగా ననంతపాలుడెంత పరాక్రమవంతుడో యోచింపుమీ. అట్టివానితో మనము

ప్రతిఘటించుట సాధారణమైన పని కాదు. చెఱు
దొలగి మనప్రభువు విక్రమచోభుని కలసికొని కులో
త్తుంగచోడచక్రవర్తి సాహాయ్యముఁ గైకొని కార్యము
సాధింపవలయును.

యువ:- నాన్నగారూ! ఈమాసము దాటుకుండ వేంగిసామ్రా
జ్యమునుండి కర్ణాటకలను దఱిమివేయఁగలను మీరే
మియు భయపడవలదు. సందేహపడవలదు. కర్ణా
టాధిపతి విక్రమాధిత్యుఁడు మరణించిన తరువాతఁ
గన్నడదేశమంతయు నేఁ డస్తవ్యస్తముగా నున్నది.
అతనికిమారుఁడు భూలోకమల్లసోమేశ్వరుఁ డిష్పడు
ప్రభువైనాఁడు. క్రొత్తగా రాచఱికమునకు వచ్చి
యుండుటచే భూలోకమల్లుఁడు కర్ణాటదేశసంరక్షణము
సందే శ్రద్ధవహించుచున్నాఁడు. అతనికిఁ దెలుఁగుదేశ
మేమగుచున్నదో యన్న శ్రద్ధయున్నట్లులేదు. ఇక్కడి
దుర్గములకుఁ బ్రతినిధులై పాలించుచున్న కర్ణాటదండ
నాయకులును “మనకేమి” యను భావముతో నేమఱు
పాటుగా నుండియుందురు. ఈసమయమున స్వరాజ్య
సంపాదనము మనకు దుస్సాధ్యముకాదు.

వృద్ధ:-నాయనా! నీవు “దుర్జయ”వంశస్థులు మాటాడవలసిన
తీరున మాటాడితివి. చిన్నవాడవైనను నీకు ధైర్య
సాహసములు పొచ్చు. వృద్ధుడనగుటచే నాకు రక్త
పటిమ తగ్గి యధైర్య మావరించుటయు సహజము.

చోళచాళుక్యసామ్రాజ్యమును బునస్సాపనము చేసి
మనవంశ గౌరవమును గాపాడి ప్రభుభక్తిని వెల్లడించు
బాధ్యత నీయందున్నది. కాళహస్తీశ్వరుని కరుణ
నీయెడల నిండారుగాక!

యువ:-మన మీగండము గడచి బయటఁబడినచో నేదై నను
సాధింపవచ్చును. కానిండు. ఈరాత్రియే కావలివానిని
బరిమార్చి యీ కారాగారమునుండి విముక్తులము
కావలయును. ఈ కర్ణాట ప్రతినిధుల కన్నులలోఁ
గారము గొట్టవలయును.

వారిరువురు మఱికొంతనేవు బహురహస్యముగా నేదో
మాటాడుకొనిరి. యువకుఁడు వృద్ధునిచెవిలో చివర నేదియో
చెప్పి మందహాసము చేసెను. ఆయువకుని చిఱునవ్వు చూచి
వృద్ధుని మొగము వికసించెను. ఇరువురు నొకరివైపాకరు సాధి
ప్రాయముగాఁ జూచుకొనిరి.

విక్రమాదిత్య చక్రవర్తి కుమారుఁడు భూలోకమల్ల
సోమేశ్వరుఁడు కర్ణాటకమునకు నేడుప్రభువు. విక్రమాదిత్యుని
యనంతర మాతని కొక పెద్దబాధ్యత తలపైఁబడినది. తండ్రి

వెనుక నతఁడు వివోదములతోఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెడివాఁడు; సామ్రాజ్యమం దేమి జరుగుచున్నను, నాతనికొక దిగులుండెడిదికాదు. కాని, సోమేశ్వరచక్రవర్తి రాజ్యతంత్రములలోఁ దెలివిగలవాఁడు కాకపోలేదు. తాను ప్రభుత్వమునకు వచ్చిన తరువాతఁగాని దానిని ప్రదర్శించుట యతని కిష్టము లేకపోయెను గాఁబోలు !

భూలోకమల్ల సోమేశ్వరచక్రవర్తి యొకనాఁడుకొలుపు దీర్చియుండెను. గోవింద దండనాయకుఁడు, అతని కుమారుఁడు దండధిప లక్ష్మరాజు, సిద్ధిరాజు దండనాయకుఁడు, అతని పుత్రుఁడు కేచిమయ్య మున్నగు మహావీరులందఱు కొలువులో నుండిరి. చక్రవర్తి వారినందఱనుజూచి యిట్లు వచించెను:—

“ వింటిరా ! వేంగిదేశపుఁ బరిస్థితి యెట్లుమాఱినదో ! మాతండ్రిగారు వేంగిదేశ సంరక్షణమునకై ‘అనంతపాలుఁడు’ మున్నగువారి నక్కడఁ బ్రతినిధులుగా నియమించినారు. అనంతపాలుఁడు మహావీరుఁడనుటలో నాకు సందేహములేదు. అతఁ డింతవఱకు బహుజాగరూకతతో వేంగిని సంరక్షించుచున్నాఁడు. కాని, వెలనాటి చోడరాజు, అతని కుమారుఁడు ఇమ్మడిగొంక రాజు నాలుగునాళ్ళ క్రిందట విజయవాడ కారాగారమునుండి యెట్లో తప్పించుకొని పోయిరట. మనచేబంధితులైన వెలనాటివీరులు వారిద్దఱు తప్పించుకొని పోయినగా, రాజకీయముగా మనకది యెంతోనష్టకారణము. వారిద్దఱు గొప్ప వేరుమోసిన పరాక్రమవంతులు. వారిలో, చోడరాజు

కంటే సతనికుమారుడు 'గొంకరాజు' వయస్సుచే జిన్నవాఁడయ్యి మహాబల పరాక్రమములు కలవాఁడు. ఆ తండ్రి కొడుకు లిరువురు విక్రమచోళుని యొద్దకుఁబోయి తెలుఁగుదుర్గములు తిరిగి యాక్రమించుకొనుటకుఁ బన్నాగములు పన్నుచుందురు. వారు ముగ్గురు కలసిచో మనము వేంగిరాజ్యముపై నాస వదలుకోవలసినదే.

అలోచింపగా, మా కొకటి తోచుచున్నది. అనంత పాలుఁడు మున్నగు మన ప్రతినిధులు వెలనాటి చోడులతోఁ గలసి యేదో కుట్ర పన్నుచున్నారనిపించుచున్నది. కానిచో, విజయవాడ కారాగారమునుండి తప్పించుకొనిపోవుట కెన్ని గుండెలుండవలయును? దీనిలో, ఏదోపన్నగడ యుండితీరును.

దీనికి, మే మొక విఱుగుడు నుపయోగింపఁ దలచుకొంటిమి. వేంగిదేశ సంరక్షకులుగానున్న యనంతపాలాది దండనాయకులను గర్హింపమునకురప్పించుకొనవలయును. వారికి బదులుగా మీలోఁగొందఱు తెలుఁగుదుర్గములకుఁ బ్రతినిధి పాలకులుగా వెళ్ళవలసియుండును. ఈమార్పు జరిగిచో వెలనాటి చోడులకుఁ దెనుఁగుకోటలు వశముకాకుండ నభేద్యములుగా నుండఁగలవు. గోవింద దండనాయకుఁడు, దండాధిప లక్ష్మరాజు, సిద్ధిరాజు దండనాయకుఁడు, కేచిమయ్య, వీరు నలుగురు వేంగిదేశమున కేఁగి దుర్గసంరక్షణము చేయవలయునని యాదేశించుచున్నాము. అనంతపాలాదులు వేంగినివిడిచి స్వదేశమునకుఁ దిరిగివచ్చునట్లుగా నాజ్ఞాప్రములు పంపించె

దము. అప్రమత్తులై యానలువురును దెలుఁగుకోటలు కాపాడి వెలనాఁటిచోడుల తంత్రములను బ్రతిఘటించు చుండవలసి యున్నది.”

భూలోకమల్ల చక్రవర్తి యాజ్ఞకు గోవింద దండనాయ కాదులు నలువురు తలలొగ్గిరి. సముచితమైన సైన్యమును వెంటఁగొని వారు మఱునాఁడే వేంగీదేశమునకుఁ బయనమైరి. అనంతపాలాదుల ప్రాతినిధ్యమునకుఁ దెలుఁగునాట నిజ స్వస్తి చెప్పఁబడెను.

క్రీస్తుశకము ౧౧౨౬ సంవత్సరమున పశ్చిమ చాళుక్య సార్వభౌముఁడు విక్రమాదిత్యుఁడు స్వర్ణస్థుఁడయ్యెను. అది మొదలు విక్రమచోడ చక్రవర్తికిఁ గొంత మనశ్శాంతి యేర్ప డెను. పశ్చిమ చాళుక్యరాజగు విక్రమాదిత్యుఁడు సామాన్యుఁడుకాఁడు. ఆతని కాలములోఁ బరాధీనమైన తెలుఁగు దుర్గములను స్వాధీనము చేసికొనుట యెవ్వరితర్హమును గాక పోయినది.

కాళహస్తిశ్వరుని సన్నిధానమున నొకనాఁడు విక్రమ చోడచక్రవర్తియు. వెలనాటి చోడరాజు, ఆతని కుమారుఁడు

గొంకనారేంద్రుడును సమావేశపడిరి. వారి మువ్వరముఖము లందు నవ్యక్తముగా నొక సంతోషతరంగము పొంగి ప్రవహించుచున్నటు లుండెను. వారు మువ్వరు నీశ్వరసాక్షిగా నేదో ప్రతిజ్ఞ చేసికొనుట కచ్చటఁగూడియుందురని తెలియుచున్నది. విక్రమ చోడచక్రవర్తి ప్రతిదినము కాళహస్తీశ్వరుని సందర్శించి పోవుచుండును. ఈనాఁడుకూడ యెప్పటివలెనే యీశ్వరసందర్శనమున కామహారాజు విచ్చేసెను. అతనివెంట మఱియిద్దరు క్రొత్తవారుండిరి. వారెవరో తెలిసికొందమను నూహ యక్కడివారికిఁ గలుగలేదు. మహారాజు గుడిలోనికి వెళ్ళివచ్చిన తరువాతఁగాని యితరభక్తులు, యాత్రికులు వెళ్ళుటకు వీలులేదు. ఈనాఁడు విక్రమచోడచక్రవర్తి యొక జాముసేపు దేవసన్నిధిలో నుండిపోయెను. అర్చకులకు, వచ్చిన భక్తులకు నిది యాశ్చర్యముగా నుండెను.

కాళహస్తీశ్వరారాధన మయినతరువాత, ముఖమండపమువైఁ గూరుచుండి విక్రమచోడచక్రవర్తి వెలనాటి చోడుని, గొంకరాజును జూచి యిట్లు పలికెను: “ఈశ్వర కరుణచే మీరు పశ్చిమచాళుక్యుల చెఱునుండి బయటఁబడి వచ్చితిరి. విజయవాడ కారాగారమునుండి మీరెట్లు తప్పించుకొనివచ్చితిరో, మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా నున్నది. మీతండ్రి కొడుకు లిరువురు మూయెడల, తెలుఁగుదేశమునెడల నపారగౌరవాదరములు కలవారు. వీరాధిపీరుడైన యనంతపాలుని

బారినుండి తొలగించుట సాధారణకార్యము కాదు. ప్రకృతము మన కర్తవ్య మేమి యాలోచించితిరి ?”

గొంకరాజు వినయవినమితశిరస్సుండై మహారాజుతో నిట్లు పలికెను:

“ప్రభూ! అనంతపాలుని బుట్టలోఁబెట్టుకొంటిమి. చెఱి నుండి యెట్లు బయటఁబడితిమో యీగాథయంతయు మనవిచేసి విసిగింపము. ఇప్పుడు భావికార్యక్రమమునుగూర్చి యోచింపవలెను. అనంతపాలాది ప్రతినిధులపై పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తి యగు భూలోకమల్లునకు విశ్వాసము పూర్తిగాఁబోయినదని విన్నాను. మేము కారాగారమునుండి తప్పించుకొనిపోవుటలో ననంతపాలుని ప్రమత్తత కారణమైయుండునని భూలోకమల్లుండు భావించి యాంధ్రదుర్గ రక్షణకై కొత్తవారిని గొందఱిని కర్ణాటమునుండి పంపుచున్నాడనియు, ననంతపాలాదుని దిరిగి కన్నడదేశము వచ్చివేయవలెనని యాజ్ఞాపించెననియు నిన్ననే తెలిసికొంటిని. ఇంక మన ప్రయత్నము సఫలమైరలే. సందేహములేదు. ఇప్పుడు కన్నడమునుండి వచ్చువారందఱును గొత్తవారు. వారికిక్కడ దుర్గముల లోఁతుపాతులు తెలియవు. అనంతపాలుండు భూలోకమల్లుచక్రవర్తియెడలఁగితితో నుండును. తన ప్రాతినిధ్యము బాగుగాలేదని చక్రవర్తి యాక్షేపించుటయే దీనికిఁగారణము. ఈసందర్భమున వేంగిరాజ్యాక్రమణము మనకు సుకరము. కావున నాకస్మికముగా దుర్గములనాక్రమించుటకుఁ

బ్రయత్నము చేసెదను. యథార్థమైన ప్రభుభక్తి కలవాడనై నచోఁ గన్నడపతాకపెఱికి తెలుఁగురాజ్యమున నాంధ్రజయ ధ్వజము నెలకొల్పఁగలవాడను. ప్రభువుల యానతికి, నాశీస్సులకు నంజలిపట్టుచున్నాను.”

గొంకమయ్య యాలోచనమునకు విక్రమచోడుని హృదయ మానందభరితమయ్యెను. గొంకమయ్య తండ్రి వెలనాటిచోడరాజు యువకునివలె యుద్ధోత్సాహమును బ్రదర్శించెను.

౬

గొంకరాజు నాయకత్వముతోఁ బ్రశ్చిన్నచాళుక్యరాజుల పారతంత్ర్యమునుండి తెలుఁగుదేశమును విడిపింపఁజేయుటకు సర్వప్రయత్నములుజరిగెను. వెలనాటిదుర్జయవంశీయులందఱు నవనవోత్సాహములతో యుద్ధరంగములకు దూకిరి. గొంకరాజు మేనమామ పండయ్య, బావమఱుది గొంకయ్య మున్న గువారు బెబ్బులవలె రణరంగమునఁ బ్రవేశించిరి. దుర్జయ వంశీయుల సేనావాహిని వేంగిదేశము నలుగడలను ముంచి యెత్తెను.

గొంకరాజు ఖడ్గపాణియై యెల్లయెడలఁ దానే కనిపించుచుఁ దన సైనికులను బురికొల్పుచు వేసవిసూర్యునివలె

వెలుగుచుండెను. పశ్చిమఛాళుక్య మంత్రులు, దండనాయకులు గుమిగూడి దుర్జయుల నెదుర్కొనుటలో నెత్తులువేసికొని తమసేనలను పూహములుగాఁ బన్నుచుండిరి. కళింగరాజులు పశ్చిమఛాళుక్యులకుఁ దోడుగా వచ్చిరి. కర్ణాటరాజసేన మహాసముద్రమువలె భయంకరముగా నుండెను.

గోదావరీతీరమునఁ గర్ణాటసేనలకు, దుర్జయసేనలకు డారుణమైన ప్రతిఘటనము జరిగెను. కళింగవాహిని తోడ్పాటుతోఁ గర్ణాటకసేనల విజృంభణమునకుఁ బట్టబగ్గములులేవు. దుర్జయసేనలు శక్తికొలఁది శాత్రువుల నెదుర్కొని కదనరంగమున విహారము చేయుచుండెను. గొంకరాజు పార్థునివలె యుద్ధముగావించుచుండిఁగాఁ గర్ణాటవీరులకు గుండెబెదురుగా నుండెను. తన 'దుర్జయ' సేనలు శత్రువాహినిచే సంహరింపఁ బడి పలుచవడిపోవుచున్నను 'గొంకమయ్య' యధైర్యపడక ద్విగుణీకృతోత్సాహముతోఁ బ్రళయరుద్రునివలెఁబోరాటము సాగించుచుండెను. గొంకమయ్య వాఁడిఖడ్గమున కెరయై యెందఱో మహావీరులు వీరస్వర్గ మలంకరించిరి. గొంకరాజు హుంకారము విని గుండెలు పగలి యెందఱో కర్ణాటవీరులు ప్రాణములు గోల్పోయిరి. అచంచలమైన మాతృదేశభక్తితో, అవ్యాజమైన ఛాళుక్యచోళప్రభుభక్తితో, అమోఘమైన బాహుశక్తితో యుద్ధరంగమునఁ గాలునివోలె విజృంభించిన 'గొంకమయ్య' రణనైపుణ్యమును జూచి యుభయపక్షముల వారు నివ్వెఱుపడుచుండిరి. 'గొంకమయ్య' లో నిట్టి యదుభుత

యుద్ధకుశలత దాఁగియున్నదని కర్ణాటవీరు లెవ్వరును దలంచి యుండలేదు.

‘గొంకరాజు’ నెదుర్కొని గోవిందదండనాయకుఁడు, లక్ష్మణదండనాయకుఁడు, కేచిమయ్య మున్నగు కర్ణాటకవీరులు పోరుసలుపుచుండిరి. తనకుఁ దోడ్పాటుగాఁ జెప్పఁదగినవీరుఁ డెవ్వఁడును లేకున్నను ‘గొంకరాజు’ నిశ్శంకసాహసోత్సాహ ములతోఁ గర్ణాటకవీరత్రయమును దానొక్కఁడే ప్రతిఘటిం చెను. అపూర్వము నమోఘమునైన గొంకమయ్య సమర చాతురికి శాత్రువులు చెల్లాచెదరగుచుండిరి. కళింగసేనలు కకావికలగుచుండెను.

గోవిందదండనాయకుఁడు, లక్ష్మణదండాధిపతి, కేచి మయ్య—ఈమువ్వురు మహావీరులును గొంకరాజు విక్రమా టోపమునకుఁ దాళలేకపోయిరి. వయస్సులో గొంకరాజు కర్ణాటవీరత్రయముకంటెఁ దక్కువవాఁడేకాని, పరాక్రమ ములో వారిని మించినవాఁడు. సైంధవవధనాఁడు పార్థుఁడు చూపిన విక్రమక్రమము నేఁడు గొంకరాజు ప్రదర్శించు చుండెనా? యనిపించినది. గోవిందదండనాయకాదులు మువ్వు రును గొంకరాజు ముందు నిలఁబడి తలపడుటకు సమర్థులు గాక పరాజితులై పలాయితులైరి.

కర్ణాటసేనాశోణితముచేఁ దడిసిన గొంకరాజు విజయ ఖడ్గమున కింక విశ్రాంతి లభించెను. పశ్చిమచాళుక్యుల పతా

కములుపోయి, చోళచాళుక్యవైజయంతికలు వేంగి దేశదుర్గములపై నెగురజొచ్చినవి. పరాక్రాంతములైన విజయవాడ, చందవోలు, జననాథపురము, చేబోలు, వేంగి మున్నగు కోట లాంధ్రమాతృస్తవగీతములతోఁ బ్రతిధ్వనించినవి. ఎక్కడ విన్నను 'గొంకరాజు' పరాక్రమశ్లాఘావాక్యములే. ఎక్కడ నాలించినను వెలనాటిశూరయుల ప్రభుభక్తిప్రశంసలే. వెలనాటిచోళుని కడు పు నేటికి ఫలించినది. గొంకరాజు కోరిక నేటికి సఫలమైనది. తెలుఁగువారి వాంఛ తము నేటి కీడేరినది. పశ్చిమచాళుక్యాధికారము నేటితో సమాప్తమైనది.

విజయలక్ష్మీవిరాజమానుడగు 'గొంకరాజు' చాళుక్యచోళచక్రవర్తియగు కులోత్తుంగచోడుని దర్శించుటకు బయలుదేఱెను. ఆహా! శూర్యవంశీయుల ప్రభుభక్తి యెంత టిదో యరయుడు! తాను గర్జాటస్థైర్యమును జెండాడి శాత్రువుల శిబిరములనుండి కొల్లగొట్టిన ధనకనకరాసులను, రథగజతురగాదులను వెంటబెట్టుకొని వెళ్ళి గొంకరాజు కులోత్తుంగచక్రవర్తి కుపాయనముగా నర్పించి, యిట్లు మనవి చేసికొనెను.

“ప్రభూ! ఈకానుకలన్నియు దేవరవారివి. తమ యాశీర్వలమువలనఁ గర్ణాటపతాకలను బెఱికి వేంగిదుర్గములపై చోళచాళుక్యపతాకలను బ్రతిష్ఠించి వచ్చితిని. గోవింద దండనాయకాదులగు కర్ణాటవీరశిరోమణులందఱుఁ దమ

విధేయుని ఖడ్గధారకుఁబెదరి చెదరి పాటిపోయినారు. నేటితోఁ బ్రభువుల ఋణమునుండి విముక్తుఁడ నగుచున్నాను. ఆంధ్ర రాజ్యము స్వాధీనముచేసికొని ప్రభువుల కర్పించి ధన్యుఁడ నగుచున్నాను. ఇంతకంటె నాకేమియు నక్కఱలేదు. దుర్జయ వంశము ప్రభుసేవాపరాయణ మైనదని యీసంఘటనము చాటినచో నాకదే పదివేలు.”

గొంకరాజు సేవాధర్మమునకుఁ గులోత్తుంగచక్రవర్తి యాశ్చర్యపడి, యాసందభరితుఁడై నిండుకొలువులో నాతని నభినందించి యిట్లు వచించెను:

“గొంకరాజా! చాళుక్యచోళ గౌరవమునుగాపాడినవీర మూర్ధన్యుఁడవు నీవు. నీ వీరత్వ మెంత శ్లాఘాపాత్రమో నీసౌజన్యమంత ప్రశంసాద్యోగమైనది. వేంగిరాజ్యములోని దుర్గముల నన్నిటిని గర్జాటుల బారినుండి తప్పించిన నీ పరాక్రమము హృదయపూర్వకముగా నభినందించుచున్నాను. “దుర్జయవంశీయులు”మాయెడల భక్తివిశ్వాసములుకలవారు. నీ వా వంశమునకు రత్నమువంటివాఁడవు. వెలనాటి చోడ రాజు నీవంటి పుత్రునిగని ధన్యుఁడయ్యెను. యావదాంధ్రమును నద్వితీయవిక్రమముతో నాక్రమించుకొంటివి. నీవు తెలుఁగు రాజ్యమును మాకర్పణచేయవలసిన యవసరము వాస్తవము నకు లేదు. కాని నీకుఁగల ప్రభుభక్తిని బురస్కరించుకొని యారాజ్యము నాకర్పించుటకు వచ్చియుంటివి. నీ సేవాధర్మము తెలుఁగుదేశచరిత్రలోనువర్ణాక్షరములతో ముద్రింప

దగినదికాని సాధారణ మైనదికాదు. ఇట్టి యమోఘ విజయ గౌరవమును ప్రభువునకు దారవోయఁ దలఁచుకొన్న నీ నిష్ఠామరాజభక్తి యద్వితీయమైనది. చాళుక్యచోళసామ్రాజ్యము మీ “వెలనాటి దుర్జయవంశము” నెన్నఁటికి విస్మరింపఁ జాలదు. నీ భుజబలముతో నార్జించిన యాంధ్రరాజ్యమునకు నిన్నుఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేయుచున్నాను. సర్వాధికారములతో దానిని ఒరిపాలించుకొనుము.”

కులోత్తుంగ చోడచక్రవర్తి గొంకరాజు నాశీర్వాదించి వేంగిరాజ్యాధిపతిగాఁ బట్టముగట్టెను. ఆనందరభమున వైతాళికులు గొంకరాజు నీవిధముగాఁ గైవారముచేసిరి.

“చలమర్తిగండ, వీరమహేశ్వర, చాళుక్యరాజ్యభవన మూలస్తంభ, క్రీడాలోడిత గౌడకుంతల కుభ్యతేనార్ణవ, శివపాదశేఖర, వేంగి విషయఘోడశ సహస్రావనీవల్లభ, శంకర కింకిర, గొంకనరేంద్రజయ విజయీభవ! జయవిజయీభవ!”

గొంకనరేంద్రుఁడు కులోత్తుంగునకు వినముగ్రిడై మ్రొక్కి సెలవుఁ గైకొని తెలుఁగుదేశమునకు విచ్చేసి ధనదుపురమను నామాంతరముగల “చందవోలు” రాజధానిగాఁ బ్రాగంధ్ర దేశమును క్రీస్తుశకము ౧౧౩౨ సం॥ నుండి ౧౧౬౨ సం॥ వఱకుఁ బరిపాలనము గావించెను. “మండలికయుగము”న గొంకరాజునకు సాటియైన పరాక్రమవంతుఁడు, ప్రభుభక్తి భరితుఁడు మఱియొకఁడు లేడనుట యతిశయోక్తికాదు.

అన్నమయ్య

కడప మండలములోని తాళ్లపాక గ్రామములో 'తాళ్ల పాక' వారి కుటుంబములు నాలుగైదుకలవు. తాళ్లపాకవారు నందవరీక స్మార్త విప్రకుటుంబమునకుఁ జెందినవారు. వారందఱు సదాచార పరాయణులు, సత్యవాక్య పరిపాలకులు. ఒకరికింత యాతిభ్యమిచ్చుటకుఁ దాము తృప్తిగా భుజించుటకుఁ దగినసంపత్తి కలవారు. 'తాళ్లపాక'లో అన్నమయ్య యను వ్యక్తిపేరు విన్నవారు పెక్కుమందియుండరు. అన్నమయ్య పదునాఱు సంవత్సరముల వయస్సువచ్చునఱకుఁ జదువు సంధ్య లతో సంబంధములేక మందునివలెఁ దిరుగుచుండెడివాఁడు. 'రఘువంశము' చంకనుబెట్టుకొని గురువుగారి యింటికి వెళ్ళి వచ్చుటయేతప్ప నతనికొక యక్షరమైనను వచ్చునట్లులేదని గ్రామస్థులు పరిహసించు చుండెడివారు.

అన్నమయ్య చిన్ననాఁటినుండియుఁ బరిహాసములకు లెక్కనేయని స్వభావముకలవాఁడు. ముఖముమీఁద నాడి పోసినచు దుడిచివేసికొను చిత్తవృత్తి యతనికి వెన్నతోఁ

బెట్టినది. కాని, యూరిలో నొకరిద్దఱకుండప్ప నతనిలో నంత ర్గతముగానున్న యున్నతభావమును గ్రహించినవారులేరు. అన్నమయ్య జడబుద్ధియనియు, వెట్టివాడనియుఁ గొందఱు పరిహాసము చేయుచుండుట విన్నప్పు డాతని తలదండ్రులకుఁ జాల దిగులుగా నుండెడిది. తన్నుఁ బరిహసించువారిని జూచి 'యన్నమయ్య' చిఱునవ్వు నవ్వుకొని పోవుచుండువాఁడు.

అన్నమయ్య పసితనమునుండియు నేకాంతమునఁ గూర్చుండుట కలవాఁడునడెను. అతనికి సంఘములోఁ గూర్చుండుటకాని, లేనిపోని మాటలతోఁ గాలక్షేపము చేయుటకాని కిట్టదు. తానొక్కఁడు నేతోటలోనితో, యే దొడ్డిలోనితో పోయి తనలోఁదాను కూచిరాగములు తీసికొనుచుండువాఁడు. అతని యీ యేకాంతస్థితిని జూచిన యజ్ఞులుకొందఱు 'పిచ్చి వాఁడని పరిహాసము చేయుచుందురు.

అన్నమయ్య పూర్ణచంద్రునివలె షోడశవర్షవయస్కుఁడయ్యెను. ఇప్పటిప్పడే యతని కన్నులలో వెనుకలేని యుజ్జ్వలత్వము నరసి పెద్దలు కొందఱ తాశ్చర్యపడుచుండిరి. అన్నమయ్య శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి భక్తుఁడు. ఆతఁడు ప్రభాతమున నిద్రనుండి మేలుకొంచినతోడనే మధురమైన కంఠస్వరముతో వేంకటేశ్వరస్వామివైఁ గీర్తన లేవో పాడుకొనుచుండును. ఆ కీర్తన లాతఁడు స్వయముగా రచించినవేకాని, యితరకవి యెవ్వఁడును రచించినవికావు. ఈవిషయము గ్రామ

స్థలలోఁ బెక్కుమందికిఁ దెలియదు. ఎవరో వ్రాసినపాటలు
'అన్నమయ్య' పాడుకొనుచుండెనని వారిభావము.

ఒకనాఁటి సుప్రభాతమున నన్నమయ్య యీక్రింది
పాట పాడుకొనుచుండెను:—

‘పొలయలుక నిద్దురలు భోగించ దొరకొంటి
వలర వడిమేల్కొనవె-అఖలేశ్వరా !
తరుణిమై నపుడె పరితాపసూర్యుడు వొడిచె
వరుసఁ జెవికన్నుఁగలువలు మొగిచెను
మరుని సాయకపుఁదామరలు వడివికసింఁచె
కరుణతో మేల్కొనవె కమలేశ్వరా !
కాంత నిట్టూర్పులను గాలియును నగ్నియును
వంత చెమటల్చవాన వరుణుండును
వింతలుగ నిన్ను సేవింతుమని యున్నారు
పంతమున మేల్కొనవె పరమేశ్వరా !’

* * *

“తాళ్లపాక” పీఠివెంటఁబోవుచు నొక బొటసారి యీ
పాటవిని యాఁగి నిశ్చేష్టుఁడై సాంతముగాఁ గీర్తనమాలించెను.
ఆ బొటసారి సాధారణుఁడుకాడు. సాళువ నరసింహరాయల
మిత్రుఁడైన యొక భూస్వామి. అతఁడు చదువుకొన్నవాఁడు.
వేంకటేశ్వర పదారాధన తత్పరుఁడు. శ్రుతిపేయమైన వేంక
టేశ్వర ప్రభాతగీతము చెవినిబడఁగనే యతఁడు పరవశుఁడై
ముందునకు సొగలేగపోయెను. ఈపాటగాఁడెవఁడో తెలిసి

కొందమను జిజ్ఞాస యతని కుదయించెను. వెంటనే 'అన్నమయ్య' యున్న చోటికి వెళ్లిచూచెను.

అన్నమయ్య వీధియరుగుపై గూరుచుండి భక్తినిమిలితలోచనుడై "కడగి మేల్కొనవె వేంకటరమణుడ!" యని పాడుచుఁ బది నిమిషములకుఁ గన్నులు తెఱచి చూచెను. చూచినతోడనే చేతులుజోడించి నిలఁబడియున్న యొకనూతన పురుషుడతనికి గోచరించెను. అన్నమయ్యకు వేంకటేశ్వర సాక్షాత్కార మైనంత యానందము కలిగెను. అతఁడు వెంటనే "మహానుభావా! దయచేయుఁ"డని క్రొత్తపురుషునాహ్వానించెను. ఆ బాటసారి వినయ వినమిత గాత్రుడై అన్నమయ్యకు సమస్కరించి యిట్లు పలికెను.

"తమరెవరో మహాభక్తులుగా, గాయకోత్తములుగా నున్నారు. పేరు తెలిసికొనుటకు వేడుకపడుచున్నాను."

"అయ్యా! నేను వేంకటేశ్వర శ్రీ చరణరేణువను. నా పేరు 'అన్నమయ్య' యందురు. తమరెక్కడనుండి రాక?"

"నేను సాళువనరసింహరాయలవారి బాల్యమిత్రుడను. 'విద్యానగరము'నకు, మామిత్రుని రాజకీయ కార్య సందర్భముతో వెళ్లుచున్నాను. ఈత్రోవవెంట బోవుచుఁ దమ సంకీర్తనము విని యాఁగిపోయితిని. నాజన్మము ధన్యమైనది. వేంకటేశ్వరపదభక్తులగు నరసింహరాయలవారు తమ సంకీర్తనము విన్నచో నెంత పొంగిపోవుదురో యనుకొనుచున్నాను.

కొలఁదినాళ్ళలో నరసింహరాయలవారు తమ దర్శనార్థము విచ్చేయుచురు. వారి మహోద్యమమునకుఁ దమ యాశీర్వాదము, సహకారము కావలసియున్నవి.’’

౨

సాళువ నరసింహరాయలు విద్యానగర సామ్రాజ్యము నకుఁ జక్రవర్తియయ్యెను. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి నిత్యసేవలకు ఫలముగాఁ దాళుపాక అన్నమాచార్యుల యాశీర్వలముతో బహుప్రయత్నముమీఁద సామ్రాజ్యమును సంపాదించిన శ్రీ నరసింహరాయలను నాంధ్రప్రదేశులందఱు శ్లాఘించుచుండిరి. నరసింహరాయలకు నన్నమాచార్యులపై నపారమైన భక్తి. ఆతని పరిచయము లభించినప్పటినుండియు నరసింహరాయలకు వేంకటేశ్వర పద సద్మారాధనాసక్తి యభివృద్ధికాఁ దొడఁగెను. భగవదనుగ్రహము వలనఁ దనకు సామ్రాజ్యాధిపత్యము లభించినదనియు, ఆలాభమునకుఁ గారణము ‘అన్నమయ్య’ సాహచర్యమే యనియు నరసింహరాయలకు సంపూర్ణవిశ్వాసము కలదు.

రాయలు భక్తిగౌరవములతో ‘నన్నమయ్య’ను నందలము నెక్కించెను. అసాధారణ భోగభాగ్యములతో నెలరింపఁ

జేసెను. ఒక్క ఊణమైనను 'రాయలు' అన్నమాచార్యుని యెడఁబాటు సహించెడివాఁడు కాఁడు అన్నమయ్య మధురమైన కంఠమెత్తి వేంకటేశ్వరునిపై రచించిన సంకీర్తనములు పాడునపుడు 'రాయలు' విని పరవశుడైపోవును.

ఒకనాఁడు నరసింహరాయల కొరికపైఁ దాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు భక్తిభరిత హృదయుడై యిట్లు పాడుచుండెను.

“ఏమొకోచిగురుటధరమున ఎడనెడఁ గన్తురి నిండెను

భామిని విభునకు వ్రాసిన పత్రిక కాదుగదా!”

“నాదనామక్రియ” రాగము నాలపించి యీపల్లవి నందుకొనుసరికి సాళువ నరసింహరాయ లానందము పట్టలేక పోయెను. ఆచక్రవర్తి యెంత దైవభక్తికలవాఁడో, అంత శృంగారరసాసక్తి కలవాఁడు. అన్నమయ్య పాట పూర్తియైనది. నరసింహరాయలు “అన్నమాచార్య! తమ శృంగార సంకీర్తనములు వినుట కెంతో యింపుగా నుండును. శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామివారిపై పాడిన యీ సంకీర్తనముల వంటివి 'విద్యానగరచక్రవర్తి'ని గూర్చి కూడ రచించి పాడినచో వినవలయునను కుతూహలము కల”దనెను.

చక్రవర్తిమాటవిని 'అన్నమయ్య' తొలుత నాశ్చర్యపడి, కొంతసేపున కసహ్యపడి యిట్లుపలికెను:

“మహారాజా! తమనోటినుండి యిట్టిమాట వెడలునని నేనెఱుఁగు భావింపలేదు. పరమేశ్వరుడైన వేంకటరమణుని

శృంగారమును వర్ణించువాఁడనుగాని, మానవుల తుచ్ఛశృంగారములు వర్ణించుకవినిగాను నేను. మీయభిలాష నావలన నెఱవేఱదు. త్సమింపుఁడు.”

అన్నమయ్య పలికిన పలుకులు చక్రవర్తి గుండెకు ములుకులవలె దాఁకెను. అన్నమాచార్యులకుఁ దాను బ్రహ్మరథముపట్టి, యతనికి ధనకనకవస్తువాహనాదు లొసఁగి, యసామాన్యగౌరవము చేయుచున్నాఁడు. చక్రవర్తి యాదేశమును గాదనుట కెన్నిగుండె లుండవలెను? అన్నమయ్యకు వేంకటేశ్వరునిమీఁదఁదప్ప మానవమాత్రునిమీఁద లక్ష్యము లేదు. అతనికి మహారాజాధిరాజు—సామాన్య మానవుఁడు నను భేద మంతకంటెచు లేదు. నరసింహరాయలపై నన్నమయ్యకుఁ గల గౌరవ మాచక్రవర్తి దైవభక్తిని బురస్కరించుకొని వచ్చినదికాని యస్యముకాదు. చక్రవర్తి నేఁడు తన్నుఁగోరిన కోరిక మిక్కిలి క్షోద్యమైనది. దేవతా శృంగారమును వర్ణించుకొను భక్తుఁడు మానవ శృంగారము నెన్నఁదైన వర్ణించుటకు వేడుకపడునా?

శృంగారగానపరవశుఁడైన నరసింహరాయల కాక్షణమున నాలోచనమేలేదు. కర్మవశమున నతని నోరు జాతినది. అన్నమయ్య తృణప్రాయముగాఁ దన యాదేశమును ధిక్కరించివైచెను. చక్రవర్తి కోపము పట్టలేక ‘అన్నమయ్యను శృంఖలాబద్ధునిజేసి ఖైదులోఁ బడవేయు’డని సేవకుల కాజ్ఞా

పించెను. చిదానందమూర్తియగు అన్నమాచార్యులు నరసింహారాయల యవివేకమునకు నవ్వుకొని, సేవకులువేయు సంకెళ్ళకుఁ జేతులిచ్చెను.

3

నిన్నగాక మొన్న విద్యానగరములోఁ గారాగార బంధి తుండైన అన్నమాచార్యులు నేడు 'తాళ్ళపాక'లోని స్వగృహమునఁ గూర్చుండియుండుట కందఱు నాశ్చర్యపోయిరి. సాళువ నరసింహారాయలు తనకిచ్చిన దివ్యసౌధము, వస్తువాహనాదులు, సమస్తము విడిచి నిర్విచారపురుషుడై. 'యన్నమయ్య' తన యింటియరుఁగుమీఁదఁ గూర్చుండి దివ్యసంకీర్తనము చేసికొనుచుండెను. తిరుపతివేంకటేశ్వరుని కరుణాకటాక్షమునకు లక్ష్యభూతుఁడగు నన్నమాచార్యునకు విద్యానగర చక్రవర్తి వేయించిన యనుపసంకెలలు కనకకంఠములైనవి. కారాగారము పూజామందిరమైనది. బంధితుండైన తరువాత విముక్తికొఱకు నా మహాభక్తుఁడు పాడిన పాటలకుఁ గరఁగి తిరుపతివేంకటేశ్వరుఁ డన్నమయ్యను బంధము క్తిని గావించెను. వెంటనే యతఁడు విద్యానగరమున నుండుట కిష్టపడక 'తాళ్ళపాక' చేరుకొనెను.

అన్నమయ్య విచిత్రముగా బంధముక్తుడైన వార్త
చక్కవ ర్తికిఁ దెలిసి, యతఁడు తన తొందరపాటునకుఁ బశ్చా
త్తాపపడి ప్రాయశ్చిత్తముగా నా భక్తశిరోమణి చరణము
లపైఁ బడుటకుఁ 'దాశ్యపాక' గ్రామమునకుఁ బ్రయాణించెను.
విద్యానగరచక్రవర్తి వచ్చునప్పటికి 'అన్నమయ్య' సుఖ
శయ్యలో గోవిందరాజస్వామిని గూర్చి యిట్లు పాడుకొను
చుండెను.

ఉప్పడము కావయ్యా - ఉయ్యెల మంచముమీఁద
గొప్పగొప్పకన్నుల గోవిందరాజా !

పవ్వళించే వీడ వచ్చి - పాయసీ యలపెల్ల
మువ్వంక మేనితోడ ముచ్చటదీర,
నవ్వెడి శ్రీపతిచూపు నాటిన చిత్తపు మేన
క్రవ్వని కలువదండై - గోవిందరాజా !

విద్దురించే వీడవచ్చి నిలుచున్న యలపెల్ల
ప్రాద్దుపాద్దునకుదీర భోగీంద్రుపై
ఇద్దఱు సతులు నీకు నేదిన తాళగతుల
గ్రద్దేటి పాదములతో గోవిందరాజా !

మెండుగ మేలుకొంటివి-మించిన కౌగిటితోన
కొండుక పాయపుసిరి కోపించగా
ఉండవయ్యా సుఖలీల నుడివోని ప్రేయముతో
కొండల కోనేటిరాయ గోవిందరాజా !

*

*

*

నేనొకండలేకుండితే నీకృపకుఁ బ్రాతమేది

పూని నావల్లనే కీర్తి పొందేవు

నరసింహరాయలు 'అన్నమయ్య' పాదములపైఁబడి, 'మహాత్మా! నీవల్లనే నేను గీర్తిపొందితిని. ఇప్పుడునీయెడల నపచారముగావించి యపకీర్తియుఁ బొందుచుంటిని. త్నమింపుము' అని ప్రార్థించెను. అన్నమయ్య వినయగౌరవ స్నేహములతోఁ జక్రవర్తిని గౌఁగిలించుకొని. 'మహారాజా! నీవంటి వాఁడిట్లు పలుకుట భావ్యముకాదు. ఏదోజరిగినది. అంతయుఁ దిరుపతి వేంకటరమణుని లీలాఖిలాసము. ఈ పేదభక్తుని యింటికిఁ బెన్నిధానము వచ్చినది. ఇంతకంటె నాకేమి కావలయును' ననిపలికి మధురకంఠముతో నాశువుగాఁ గొన్ని కీర్తనములు గానముచేసి వేంకటేశ్వర సాక్షాత్కారభాగ్యము నరసింహరాయలకును గలిగించెను. ఆ సార్వభౌముఁ డన్నమాచార్యుల మహిమ కచ్చెరువడి చాగిలిమొక్కి యాశీస్సులు వడసి వెడలిపోయెను.

అన్నమయ్య తిరుపతివేంకటేశ్వరస్వామికిఁ దనవాగ్దేయ
వైభవముతో నిత్యార్చనలుసలిపిన ధన్యమూర్తి. అతఁడుతనకుఁ
బదునాఱు సంవత్సరములవయస్సు వచ్చునప్పటినుండియు దిన
మున కొక్కసంకీర్తనమైనను జెప్పకుండ నుండలేదు. తొంబది
యేండ్ల పూర్ణపురుషాయుషము భగవత్సంకీర్తనముతో నతఁడు
గడపెను. అన్నమయ్య సంకీర్తనములు ముప్పదివేలకుఁబైగా
నున్నవి. వానిలోఁ గొన్నిమాత్రమే నేఁడు దొరకియున్నవి.
రాగిరేకులపైఁ జెక్కఁబడిన వారి కీర్తనములు తిరుపతి దేవ
స్థానమువారు భద్రపఱచియుంచిరి.

నాద్రబహామ్రపాసనముచేఁ బవిత్రజీవితముగడపి చరిత్ర
గణ్యులైన క్షేత్రయ్యకు, త్యాగరాజునకు, తాళ్ళపాక అన్నమా
చార్యుల సంకీర్తనములు మేలుబంతులైన వనుటలో నత్యుక్తి
యుండదు. స్వానుభవమును సరసమధురమైన తెలుఁగుభాష
లోని సంకీర్తనములతో, వెల్లడించి వేంకటరమణుని కృపా
విశేషమునకుఁబాతుఁడైన అన్నమయ్య తెలుఁగునాట మాసి
భోవని మహితమూర్తి.

అన్నమయ్య విశిష్టా ద్వైత మతస్థుఁడైనను శ్రీ వేంక
టేశ్వరమహిమకు లోబడి వైష్ణవమత స్వీకారముచేసినవాఁడు.
అహోబలమతమున కధిపతియగు ఆదివన శతకోపయతి

యన్నమాచార్యుల వైష్ణవగురువు. అన్నమాచార్యులకుఁ బెదతిరుమలాచార్యులను పేరుగల కుమారుఁడుండెను. ఆయన రచించిన కీర్తనములుకూడ నెన్నో తామ్రశిలాశాసనములలో లభించినవి.

చక్రవర్తి సాళువ నరసింహరాయలవంటి వానినేని లెక్కసేయక, తనమానసము నిరంతరము శ్రీవేంకటరమణునిపై నిలిపియుంచి, అర్ఘ్యవైభవముతో భగవంతుని సాక్షాత్కరింపఁ జేసికొని, నిండుగాఁ దొంబదియేండ్ల పవిత్రజీవితయాత్ర సాగించి, ప్రతిదిన సంకీర్తన రచనా ప్రతిష్ఠ సాధించుకొని 'పూనినావల్లనే కీర్తిపొందేవునీవు' అని వేంకటేశ్వరునియెదుట నిర్భయముగాఁ జాటిచెప్పి ముప్పదివేలకు మించిన దివ్య సంకీర్తనములతోఁ దెలుఁగు ధర్మిని బవిత్రము గావించిన చరిత్రథన్యుఁ డన్నమయ్య.

జాతిభేదములు కూడదని విశ్వసించిన 'అన్నమయ్య' రచించిన యీపాట యెంత సొగసుగా నున్నదో చూడుఁడు.

విజాతులన్నియు వృధా వృధా
అజామిళాదుల కదియే జాతి.

ఎక్కువకులజుఁడైన హీనకులజుఁడైన
నిక్కమెఱింగిన మహానిత్యుఁడే ఘనుఁడు

వేదములు చదివియును విముఖుఁడై హరిభక్తి
యాదరింపని సోమయాజికంటె

ఏదియును లేని కులహీనుడైనను విష్ణు
పాదములు సేవించుభక్తుండే ఘనుడు.

పరమగు వేదాంతపఠన దొరకియును సదా
హరిభక్తి లేని సన్యాసికంటె
సరవిమాలిన యంత్యకులజుడైన
నరసి విష్ణుని వెదకునాతడే ఘనుడు.

*

*

*

తన సంకీర్తనముల చౌర్యముచేసినవారిని దూషించుచు
అన్నమాచార్యులు రచించిన యీ పాటలోని హాస్యరస
మాధుర్యము నాస్వాదింపుడు.

వెట్టులార ! మీకు వేడుక కలిగితేను
అట్టువంచి తడు కల్లంగరాదా ?
ముడిచివేసినపువ్వు ముడవ యోగ్యముకాదు
కుడిచివేసిన పుల్లె కుడువగా రాదు—
బడి నొకరు చెప్పిన బ్రతిచెప్పబోతేను
అడరి శ్రీహరికి నది అరుహముకాదు—
ఉమిసిన తమ్మలో నొకకొంత కప్పము
సమకూర్చి చవిగొని చప్పరించనేల—
అమరంగ ఛాయాపహారము చేసుక
తమమాట కూర్చితే దైవము నగడా?— వెట్టులార !

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి కరుణాకటాక్షమునకుఁ బ్రాతః
 డవై, ఆదర్శమైన భక్తియోగమును మేలుబంతిగా మా కం
 దిచ్చిన మహాత్మా, అన్నమాచార్యా! నిన్నుఁగీర్తించి ధన్యత
 సంపాదించుకొందుము.

